

Міністерство внутрішніх справ
Донецький державний університет внутрішніх справ

**Центральноукраїнський вісник
права та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 2 (6)

Issue 2 (6)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Вітвіцький Сергій Сергійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Заступник головного редактора:

Кузьменко Сергій Георгійович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Відповідальний секретар:

Буга Ганна Сергіївна, доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової роботи, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Члени редакційної колегії:

Баштанник Віталій Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Веселов Микола Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Антоніна Дякона, доктор економічних наук, професор, проректор з інновацій та розвитку, начальник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA, Рига, Латвія

Колеснік Тетяна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення дисциплін факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Кононенко Тетяна Володимирівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1, Донецький державний університет, Україна

Копотун Ігор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Липовська Наталія Анатоліївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Макаренко Олександр Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Марова Світлана Феліксівна, доктор наук з державного управління, професор, Україна

Мінченко Дар'я Анатоліївна, кандидат юридичних наук, магістр Лондонського університету Queen Mary, адвокат, начальник відділу міжнародних зв'язків, доцент кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Пилипенко Дмитро Олексійович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Хожило Ірина Іванівна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
Протокол № 22 від 26.06.2024

Журнал засновано у 2022 році. Науковий журнал «Центральноукраїнський вісник права та публічного управління» зареєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення (Рішення № 1415 від 16.11.2023 р. Ідентифікатор медіа R 30-1958).
Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: cuj.dnuvs.ukr.education

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 27 квітня 2023 року № 491 (додаток 3) науковий журнал «Центральноукраїнський вісник права та публічного управління» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей 081 – Право, 281 – Публічне управління та адміністрування.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Власенко Світлана Іванівна ПОЛІТИКА КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ В ЄВРОПІ ЩОДО ПОДОЛАННЯ НАЦИСТСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО МИНУЛОГО: ФОРМУВАННЯ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	5
Данилевський Андрій Олександрович, Данилевська Юлія Олександрівна НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..	16
Карпенко Артем Валерійович ЕКСТРАОРДИНАРНІСТЬ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИ КОНТРАБАНДИСТА НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ.....	24
Кисельова Олександра Максимівна РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У РОЗБУДОВІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	38
Ломакіна Марина Євгеніївна, Царьова Людмила Василівна ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ЗДОБУВАЧІВ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В АВІАЦІЙНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	44
Марова Світлана Феліксівна ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЛІДЕРСТВА У ВОЄННІ ТА МИРНІ ЧАСИ..	50
Митич Сергій Павлович ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ, ЗМІНИ ЧИ СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	59
Назимко Єгор Сергійович, Пономарьова Тетяна Ігорівна, Ковальова Ольга Вікторівна ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ.....	65
Новаченко Тетяна Василівна СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ КЕРІВНИКА В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ	71
Петрук Ярослав Анатолійович РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НОРМОТВОРЧОСТІ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ.....	77
Пилипенко Євгенія Олексіївна, Атаманенко Юлія Юріївна ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ З ФОРМАЛЬНИМ СКЛАДОМ.....	85
Самсін Роман Ігоревич КЛАСИФІКАЦІЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ.....	90
Тітко Ельвіра Валентинівна, Яким'юк Софія Миколаївна ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКОГО СЕДАТИВНОГО ЗАСОБУ ТАЛІДОМІДУ.....	99
Чорноус Оксана В'ячеславівна ОПАНУВАННЯ ФАХОВОЇ МОВИ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУДОВИХ РІШЕНЬ	106

CONTENTS

Vlasenko S. I. THE POLICY OF COLLECTIVE MEMORY IN EUROPE TO OVERCOME THE NAZI TOTALITARIAN PAST: FORMATION AND LEGAL SECURITY.....	5
Danylevskiy A. O., Danylevska Ju. O. ILLEGAL POSSESSION OF A VEHICLE IN THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....	16
Karpenko A. V. THE EXTRAORDINARY NATURE OF THE CRIMINOLOGICAL PORTRAIT OF A DRUG SMUGGLER.....	24
Kyselova O. M. THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN DEVELOPING A MODERN SOCIAL STATE: CONSTITUTIONAL AND LEGAL PRINCIPLES.....	38
Lomakina M. Ye., Tsarova L. V. PECULIARITIES OF LEARNING FOREIGN LANGUAGE BY PROFESSIONAL DIRECTION FOR LEGAL EDUCATION APPLICANTS IN AVIATION HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS	44
Marova S. F. FEATURES OF USING TOOLS LEADERSHIP IN WAR AND PEACE TIMES.....	50
Mytych S. P. FEAUTURES OF APPLICATION, CHANGE OR CANCELLATION OF PREVENTIVE MEASURE IN THE FORM OF DETENTION UNDER MARTIAL LAW.....	59
Nazymko Ye. S., Ponomarova T. I., Kovalova O.V. THE INFLUENCE OF THE DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON THE MECHANISM FOR THE PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE.....	65
Novachenko T. V. SOCIAL IDENTITY AS A MECHANISM FOR ACHIEVEMENT OF THE SUCCESS OF THE KERIVNIK IN THE SYSTEM OF PUBLIC MANAGEMENT OF UKRAINE	71
Petruk Ya. A. REGULATION OF RULE-MAKING IN THE SYSTEM MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE.....	77
Pylypenko Ye. O., Atamanenko Yu. Yu. IMPROVEMENT OF CRIMINAL LIABILITY FOR REMAINING AT DANGER WITH A FORMAL COMPOSITION.....	85
Samsin R. I. CLASSIFICATION OF VIRTUAL ASSETS.....	90
Titko E. V., Yakymiuk S. M. LEGAL ANALYSIS AND ECHR CASE-LAW THE USE OF MEDICAL SEDATIVE THALIDOMIDE.....	99
Chornous O. V. USING COURT DECISIONS IN PROFESSIONAL LANGUAGE LEARNING	106

УДК 327.7+341.1:94(4)

DOI 10.32782/cuj-2024-2-1

Власенко Світлана Іванівна

кандидат історичних наук,

докторант кафедри публічної політики

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-1073-9680

**ПОЛІТИКА КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ В ЄВРОПІ
ЩОДО ПОДОЛАННЯ НАЦИСТСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО
МИНУЛОГО: ФОРМУВАННЯ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Стаття присвячена проблемам формування та правового забезпечення політики колективної пам'яті в Європі щодо нацистського тоталітарного режиму та подолання його минулого. Здійснено аналіз міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють питання сприйняття нацистського тоталітарного режиму, засудження воєнних злочинців та злочинів проти людяності, вшанування пам'яті жертв нацизму, ставлення до пов'язаних з ним місць пам'яті, осмислення подій Другої світової війни та відзначення перемоги над нацизмом в Європі, попередження поширення та протидії нацистській та іншим тоталітарним ідеологіям в Європі і світі тощо. Основу нормативно-правової бази політики колективної пам'яті в Європі щодо подолання нацистського тоталітарного режиму склали резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Парламентської Асамблеї Ради Європи та Європейського Парламенту. В статті здійснено історичний огляд правового забезпечення політики колективної пам'яті щодо подолання нацистського тоталітарного минулого в Європі, починаючи з переговорних процесів стосовно покарання воєнних злочинців у Другій світовій війні та Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі. Також приділено увагу унормуванню політики європейської колективної пам'яті щодо рівного сприйняття нацистського і комуністичного тоталітарних режимів як складової інтеграції в загальноєвропейський пам'яттєвий простір постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи. На основі аналізу міжнародних нормативно-правових актів зроблено висновок про формування сучасних механізмів і концептуальних основ політики європейської колективної пам'яті в середині 1980-х – на початку 1990-х років та про набуття політикою пам'яті загальноєвропейських ознак у 2000-х роках.

Ключові слова: публічна політика, міжнародна політика, правове забезпечення, інституціоналізація, нормативно-правовий акт, колективна пам'ять, національна пам'ять, нацизм, тоталітаризм, Друга світова війна, Європа.

Vlasenko S. I. The policy of collective memory in Europe to overcome the Nazi totalitarian past: formation and legal security

The article is devoted to the problems of formation and legal support of the policy of collective memory in Europe regarding the Nazi totalitarian regime and overcoming its past. An analysis of international legal acts regulating the perception of the Nazi totalitarian regime, the conviction of war criminals and crimes against humanity, the commemoration of the victims of Nazism, the attitude to related memorial sites, the understanding of the events of the Second World War and the commemoration of victory over Nazism in Europe, prevention of the spread and opposition to Nazi and other totalitarian ideologies in Europe and the world is carried out, etc. The basis of the legal framework for the policy of collective memory in Europe to overcome the Nazi totalitarian regime was the resolutions of the General Assembly of the United Nations, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe and the European Parliament. The article provides a historical review of the legal support of the policy of collective memory to overcome the Nazi totalitarian past in Europe, starting with the negotiation processes for the punishment of war criminals in World War II and the International Military Tribunal in Nuremberg. Attention is also paid to the normalization of European collective memory policy regarding the equal perception of the Nazi and Communist totalitarian regimes as a component of integration into the pan-European memory space of the post-socialist countries of Central and Eastern Europe. Based on the analysis of international legal acts, a conclusion was made about the formation of modern mechanisms and conceptual foundations of European collective memory policy in the mid-1980s – early 1990s and about the acquisition of European-wide features by memory policy in the 2000s.

Key words: public policy, international policy, legal provision, institutionalization, regulatory act, collective memory, national memory, Nazism, totalitarianism, World War II, Europe.

Вступ. Становлення колективної пам'яті щодо подолання нацистського тоталітарного минулого в Європі розпочалося в 1940-х роках і було пов'язано з політичними процесами, які заклали фундамент міжнародних відносин на європейському просторі після Другої світової війни. В подальшому на інституціоналізацію публічної політики європейської колективної пам'яті впливали як процеси глобалізації, так і суспільно-політичні зміни в окремих державах чи регіонах: завершення холодної війни, об'єднання Німеччини, припинення існування Організації Варшавського договору, демократизація країн колишнього соцтабору, розпад СРСР, відновлення незалежності держав та їх національний розвиток, розширення кордонів Європейського Союзу тощо. Все це визначало нові концептуальні засади та ціннісні орієнтири європейської культури пам'яті, а відповідно й викликало потребу інституціоналізації публічної політики пам'яті на міжнародному та національному рівнях. Сьогодні перед «memory policy» в Європі постали нові виклики, породжені війною, яку веде російська федерація проти України, порушуючи міжнародні угоди й домовленості, вчиняючи на українських теренах військові злочини та злочини проти людяності. А тому, актуальним є вивчення європейського досвіду конструювання політики колективної пам'яті про нацистський тоталітарний режим в Європі.

Метою статті є дослідження формування та правового забезпечення політики колективної пам'яті в Європі щодо подолання нацистського тоталітарного минулого.

Матеріали та методи. Аналіз вітчизняного та зарубіжного наукового доробку з дослідження політики пам'яті дозволяє виокремити один із провідних в Україні осередків студіювання політики пам'яті на європейському просторі – Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України. Серед досліджуваних його науковцями (А. Кудряченко, В. Солошенко та ін.) проблем є і європейська історична пам'ять загалом [1; 2; 3], і подолання нацистського минулого в Німеччині зокрема [1, с. 10–16; 4; 5]. Крім того, варто відмітити праці А. Киридон, що стосуються питань теоретичних основ та методологічних

аспектів вибудування колективної пам'яті, у тому числі й у міжнародному контексті [6; 7]. Серед іноземних науковців політику пам'яті в Європі вивчали А. Серп та Дж. Вюстенберг, розглядаючи її через призму поєднання локального і транснаціонального [8]. Великою популярністю в Україні у свій час користувалася колективна монографія «Європа та її болісні минувшини», упорядниками якої були Ж. Мінк та Л. Неймайєр [9]. Серед останніх робіт виокремимо колективну працю «Регіони пам'яті. Транснаціональні утворення» [10].

Методологічну основу наукового дослідження визначали міждисциплінарний характер та практичне значення обраної до вивчення проблеми. Дослідження формування політики пам'яті, правового забезпечення її реалізації, механізмів її нормативно-правового регулювання в контексті публічного управління здійснювалось із застосуванням системного та парадигмального підходів до проблем публічного управління; загальнонаукових методів аналізу, синтезу та порівняння; історичного, формально-юридичного та логіко-юридичного методів тощо.

Результати. До кінця 1980-х років Європа була поділена на дві частини – західну і східну, а єдиною об'єднавчою інституцією виступала Організація Об'єднаних Націй. Тому про загальноєвропейську колективну пам'ять щодо подолання нацистського тоталітарного минулого у цей час не могло бути мови. Після 1989 р. у країнах Центральної та Східної Європи, що входили до так званого соцтабору, розпочалися процеси демократизації суспільства, національного відродження, євроінтеграції. Цьому сприяло входження постсоціалістичних країн до складу Ради Європи (в 1990 р. – Угорщина, 1991 р. – Польща, 1992 р. – Болгарія, 1993 р. – Естонія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія та Чехія, 1995 р. – Албанія, Латвія, Молдова, Україна) та Європейського Союзу (в 2004 р. – Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія, а в 2007 р. – Болгарія та Румунія).

Ці об'єднавчі процеси прискорили «впливання» національних пам'ятей постсоціалістичних країн до загальноєвропейської

колективної пам'яті, що на той час уже вибудувала сучасні конструкції публічної політики пам'яті, сформувала на базі фундаментальних європейських цінностей концептуальні основи культури пам'яті, започаткувала процес інституціоналізації суспільних відносин у даній сфері тощо. У соціокультурному просторі цих країн тоталітарну парадигму, в основі якої була держава як пріоритетна цінність, змінила демократична / гуманітарна парадигма, пріоритетною цінністю якої виступає людина. У пам'яттєвий простір із заходу прийшли нові наративи щодо подій Другої світової війни, трагедії Голокосту, перемоги над нацизмом в Європі тощо. Вони були абсолютно іншими за ідеологічні пам'яттєві конструкції, сформовані Радянським Союзом та поширені на країни соцтабору. Однак, тривалий розподіл Європи позначався й подекуди до сьогодні позначається як на міжнаціональних пам'яттєвих відносинах, так і на конструюванні європейської колективної пам'яті. Зокрема, довгий час індикатором «роз'єднання» європейської пам'яті був день завершення Другої світової війни в Європі: для Заходу – 8 травня, а для Сходу – 9 травня.

Відлік створення міжнародної нормативно-правової бази щодо конструювання пам'яті про нацистський тоталітарний режим та формування політики з подолання його минулого в Європі зазвичай ведуть від Нюрнберзького судового процесу над головними нацистськими злочинцями (20 листопада 1945 р. – 1 жовтня 1946 р.). Проте, на нашу думку, варто звертатися до більш ранніх подій, пов'язаних з ухваленням спільних рішень щодо антигітлерівської боротьби й подальшої долі нацистської Німеччини та її союзників. Так, 13 січня 1942 р. представники дев'яти окупованих країн (Бельгія, Голландія, Греція, Люксембург, Норвегія, Польща, Франція, Чехословаччина та Югославія) ухвалили Декларацію про покарання за злочини, вчинені під час війни. У серпні цього ж року вони звернулися з нотою до США, Великої Британії, СРСР і Ватикану, в якій закликали уряди цих країн висловити попередження про відповідальність Німеччини за скоєні злочини на окупованих територіях. Відповідні заяви пре-

зидента США Ф. Рузвельта, прем'єр-міністра Великої Британії В. Черчилля та народного комісара закордонних справ СРСР В. Молотова були оприлюднені впродовж серпня-жовтня 1942 р., а спільна Декларація, в якій містилась узгоджена позиція трьох країн щодо необхідності покарання німецьких воєнних злочинців, була підписана під час конференції міністрів закордонних справ, що проходила у Москві 19–30 жовтня 1943 р. У подальшому питання засудження та покарання за злочини проти людяності, вчинені нацистським керівництвом, розглядалися на міжнародних конференціях за участі лідерів держав так званої «великої трійки» (Великої Британії, СРСР, США).

Рішення про створення Міжнародного воєнного трибуналу для покарання головних воєнних злочинців було ухвалено на Потсдамській конференції (16 липня – 2 серпня 1945 р.), а організаційні та установчі питання обговорювалися на Лондонській конференції (26 червня – 8 серпня 1945 р.) і були закріплені в Угоді про судове переслідування та покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі, укладеній 8 серпня 1945 р. урядами СРСР, США, Великої Британії та Франції [11]. Відповідно до цієї угоди й було засновано Міжнародний воєнний трибунал, у Статуті якого надавалося визначення дій, що кваліфікувалися як злочини:

– злочини проти миру – планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни або війни з порушенням міжнародних договорів, угод чи заповідей, або участь у загальному плані чи змові, спрямованих на здійснення будь-якої з вище зазначених дій;

– воєнні злочини – порушення законів чи звичаїв війни (вбивства, катування або відведення в рабство чи для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства або катування військовополонених; вбивства заручників; пограбування суспільної або приватної власності; безглузде руйнування населених пунктів; руйнування, не виправдане військовою необхідністю, та ін.);

– злочини проти людяності – вбивства, винищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинені щодо цивільного насе-

лення до або під час війни; переслідування з політичних, расових чи релігійних мотивів з метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином [12].

11 грудня 1946 р. Генеральна Асамблея (ГА) ООН прийняла резолюцію, в якій підтверджувалися принципи міжнародного права, визнані Статутом Міжнародного воєнного трибуналу та рішеннями Нюрнберзького трибуналу [13]. В подальші роки ГА ООН було прийнято низку резолюцій з питань міжнародного співробітництва у виявленні, арешті, екстрадиції та покаранні осіб, винних у воєнних злочинах і злочинах проти людяності (резолюції № 170(II) від 31 жовтня 1947 р., № 2338(XXII) від 18 грудня 1967 р., № 2391(XXIII) від 26 листопада 1968 р., № 2583(XXIV) від 15 грудня 1969 р., № 2712(XXV) від 15 грудня 1970 р., № 2840(XXVI) від 18 грудня 1971 р., № 3020(XXVII) від 18 грудня 1972 р., № 3074(XXVIII) від 3 грудня 1973 р. та ін.). Серед них – Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності, прийнята резолюцією ГА ООН № 2391(XXIII) від 26 листопада 1968 р. [14]. Пізніше, 25 січня 1974 р., такий документ підписали держави-члени Ради Європи – Європейську конвенцію про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів [15].

Поруч із цим ООН намагалась унормувати питання щодо міжнародної протидії нацизму, фашизму, неофашизму та іншим формам тоталітарної ідеології й практики, в основі яких лежать расова нетерпимість, ненависть і терор (резолюції ГА ООН № 2331(XXII) від 18 грудня 1967 р., № 2438(XXIII) від 19 грудня 1968 р., № 2545(XXIV) від 11 грудня 1969 р., № 2713(XXV) від 15 грудня 1970 р., № 2839(XXVI) від 18 грудня 1971 р., № 35/200 від 15 грудня 1980 р., № 36/162 від 16 грудня 1981 р., № 37/179 від 17 грудня 1982 р., № 38/99 від 16 грудня 1983 р., № 41/160 від 4 грудня 1986 р. та ін.). Так, у резолюції № 2331(XXII) від 18 грудня 1967 р. «Заходи проти нацизму та расової нетерпимості» засуджувався нацизм та інші ідеології, що порушують права людини, а також містився заклик до всіх держав вжити негайних заходів з подолання їх проявів [16].

Від 1969 р. до резолюцій ГА ООН почали включати положення про застосування державами окремих інструментів політики пам'яті щодо подолання нацистського минулого, які мали б забезпечувати протидію його сучасним проявам. Серед них були нормотворчі заходи – прийняття нових правових актів та / або перегляд вже існуючих (резолюція № 2713(XXV) від 15 грудня 1970 р. [17]); просвітницькі заходи, до яких мали залучати урядові інституції, спеціалізовані установи, міжнародні та національні організації – публікація та поширення матеріалів про історію нацистського режиму, про вчинені ним злочини, про боротьбу з нацизмом тощо (резолюції № 2545(XXIV) від 11 грудня 1969 р. [18], № 2839(XXVI) від 18 грудня 1971 р. [19]). Зокрема, у резолюції «Заходи проти нацизму та расової нетерпимості» від 11 грудня 1969 р. вперше прозвучала ідея про встановлення Дня пам'яті жертв боротьби проти нацизму – в ній містився заклик до держав та міжнародних організацій визначити і щороку вшановувати такий день [18].

Однак, зазначені резолюції Генеральної Асамблеї ООН у період 1960-1970-х років стосувалися більше питань урегулювання міжнародної політики, спрямованої на протидію нацизму та іншим тоталітарним ідеологіям, на боротьбу з їхніми проявами та на попередження їхнього поширення у світі. Питання історичної пам'яті в даних резолюціях були лише окреслені і не стали на той час окремим напрямом колективної політики щодо подолання нацистського минулого. Заявлені в них заходи як дієві чинники колективної протидії поширенню нацистської ідеології у світі та об'єднання держав навколо трагічних подій минулого, пов'язаних зі злочинами нацистського режиму, на той час реалізувати вповні не вдалося. Та й сам термін «подолання минулого» у розумінні осмислення минулого, хоч і почав вживатись у Федеративній Республіці Німеччина ще в 1950-х роках, проте широкого застосування в Європі не набув [20].

Сучасні механізми і концептуальні основи щодо подолання нацистського минулого загалом та щодо подій Другої світової війни в Європі почали формуватися в середині

1980-х років. Зокрема, в резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1984 р. «Заходи, які необхідно вжити проти нацистів, фашистів і неофашистської діяльності та всіх інших форм тоталітарних ідеологій і практик, заснованих на расовій нетерпимості, ненависті й терорі» 8 і 9 травня 1985 р. оголошувалися днями 40-річчя перемоги над нацизмом і фашизмом у Другій світовій війні та боротьби з ними [21]. В 1985 р. у Федеративній Республіці Німеччина вперше на державному рівні було відзначено 8 травня не лише як розгром Третього рейху, а також як звільнення німецького народу від нацистського режиму.

Питання щодо святкування / вшанування завершення Другої світової війни на міжнародному рівні було унормовано резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 59/26 від 22 листопада 2004 р., в якій 8 і 9 травня оголошувалися днями пам'яті та примирення [22]. У ній говорилося про прогрес у подоланні наслідків війни та примиренні, в міжнародному та регіональному співробітництві тощо. А 12 травня 2005 р. Європейський Парламент прийняв резолюцію з нагоди 60-ї річниці завершення Другої світової війни в Європі 8 травня 1945 р., в якій було вжито термін «загальноєвропейська трагедія» й говорилося про об'єднання спогадів держав-членів Європейського Союзу, що подолали розкол між агресорами і жертвами, між переможцями і переможеними, для формування спільної європейської пам'яті та можливості запобігти поверненню тоталітаризму [23].

В контексті подолання нацистського минулого провідне місце в політиці європейської колективної пам'яті відведено Голокосту. На думку української історикині В. Венгерської, ця трагедія сьогодні в національній пам'яті окремих країн є певною ознакою спільності з цивілізованою демократичною Європою і ставлення до неї є маркером на демократичність та відповідність європейським стандартам [24, с. 136, 138]. Однак конструювання колективної пам'яті про Голокост відбувалося складно й потребувало часу. Врешті, 1 листопада 2005 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Пам'ять про Голокост» [25]. У ній зазначалось, що Голокост призвів до

знищення однієї третини євреїв і незліченної кількості представників інших меншин та встановлювався Міжнародний день вшанування пам'яті жертв Голокосту 27 січня. Як один із інструментів політики пам'яті про Голокост визначалася просвітницька діяльність, яку мають вести і окремі держави-члени на національному рівні, і загалом ООН. А 26 січня 2007 р. було прийнято резолюцію ГА ООН, в якій засуджувалось будь-яке заперечення Голокосту [26]. Пізніше цілковите чи часткове заперечення Голокосту було засуджено також у резолюції ГА ООН від 20 січня 2022 р., в якій особлива увага приділялася питанню посилення просвітницької роботи з метою протидії запереченню Голокосту та недопущення здійснення актів геноциду в майбутньому [27].

В середині 2000-х на порядку денному міжнародних організацій знову постало питання запобігання відродженню нацистської ідеології. Ці наративи лягли в основу відповідної резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1495(2006) від 12 квітня 2006 р. [28]. Прийняття такого документа обґрунтовувалося проявами в європейських суспільствах підтримання та співчування ідеям Гітлера; плюндрування меморіалів та могил воїнів «антигітлерівської коаліції»; спроб реабілітації, виправдання та подекуди героїзації тих, хто брав участь у війні спільно з нацистами; використання явно нацистської символіки (свастика, прапори та ін.); заперечення або применшення значення злочинів, скоєних нацистським режимом тощо. В протистоянні відродженню нацизму Рада Європи надавала важливу роль скоординованим діям із широким залученням суспільства, міжнародних організацій та національних урядів. Для цього необхідні були спільні заходи з вивчення ситуації, що склалася в Європі, з обміну наявним досвідом та вироблення спільних підходів у боротьбі з відновленням нацистської ідеології.

Водночас, у політиці європейської колективної пам'яті відбувалися процеси, що забезпечували вироблення загальноєвропейських підходів до сприйняття та подолання минулого, пов'язаного з двома тоталітарними

літарними режимами, які панували в Європі у ХХ столітті – нацистським та комуністичним. Зокрема, австралійський історик Е. Дірк Мозес відстежив, що в Європейському Союзі та в національних інституціях пам'яті окремих країн Європи поширюються тези про «подвійну окупацію» та «подвійний геноцид» населення, які відбувалися під час існування у цих країнах тоталітарних нацистського та комуністичного режимів [10, с. 116, 120]. Про «два тоталітаризми», жертвами яких стали країни Балтії та інші країни Центральної й Східної Європи, пише також і український історик О. Кириченко [29, с. 111]. Дійсно, в правовому полі окремих постсоціалістичних країн два тоталітарні режими прирівнюються. Наприклад, у Законі Литовської Республіки «Про правовий статус осіб, потерпілих від окупації 1939-1990 рр.» (прийнятий 30 червня 1997 р.) стосовно політики нацистського та комуністичного режимів вживається визначення «фізичний і духовний геноцид», «військові злочини проти людства та людяності» (нацистський і радянський період визначаються як період окупації) [30].

Серед перших спроб нормативного врегулювання питань спільного прийняття нацистських і комуністичних злочинів як основи європейської колективної пам'яті була вже згадувана резолюція Європарламенту від 12 травня 2005 р. щодо 60-ї річниці завершення Другої світової війни в Європі. У ній, поруч із вшануванням пам'яті жертв нацистського режиму та висловленням вдячності державам, які вели боротьбу проти нацизму під час Другої світової війни (у тому числі й СРСР), говорить про те, що встановлення комуністичного режиму у звільнених від нацистської окупації європейських країнах «означало відновлення тиранії сталінського Радянського Союзу» [23].

В подальшому спостерігається поступова трансформація публічної політики європейської пам'яті – не просто позбавлення домінування у ній питань подолання нацистського минулого та «наповнення» її питаннями подолання комуністичного минулого, але й зрівняння та об'єднання їх з метою недопущення тоталітаризму в Європі.

Так, 23 вересня 2008 р. Європейський Парламент прийняв Декларацію, в якій пропонувалося проголосити 23 серпня Європейським днем пам'яті жертв сталінізму та нацизму [31]. Це поєднання, пов'язане з підписанням пакту Молотова–Ріббентропа 23 серпня 1939 р., засвідчило готовність Європи до рівного сприйняття нацистського і комуністичного режимів, засудження вчинених ними злочинів та визнання жертв цих злочинів. У Декларації масові депортації, вбивства та поневолення, вчинені цими тоталітарними режимами, визнавалися такими, що підпадають під категорію військових злочинів і злочинів проти людяності.

Особливе значення для подальшого формування європейської колективної пам'яті мала резолюція Європарламенту від 2 квітня 2009 р. «Європейська свідомість і тоталітаризм» [32]. У ній, визнавалася розбіжність історичної пам'яті в Європі (Західній притаманне подолання нацистського минулого, а Центральної та Східної – комуністичного минулого) та необхідність у недопущенні такої розбіжності шляхом розуміння «подвійної спадщини», комплексної переоцінки європейської історії ХХ століття та формування спільних поглядів на неї, загальноєвропейського визнання всіх історичних аспектів сучасної Європи. Така політика мала посилити об'єднанчі процеси щодо конструювання європейської колективної пам'яті та формування й утвердження європейської ідентичності. З цією метою пропонувалося створити спеціальну міжнародну організацію, що об'єднала б європейські інституції пам'яті. Офіційна заява про наміри створити таку організацію була зроблена у квітні 2008 р. в Брюсселі (Бельгія), де проходили громадські слухання на тему «Злочини, вчинені тоталітарними режимами».

У цей же час до правового врегулювання в контексті європейської політики пам'яті потрапили питання місць пам'яті, що пов'язані з тоталітарним минулим. Мова йшла не лише про місця поховання та меморіали, а більше про пам'ятники та пам'ятні знаки, які набувають різних конотацій у залежності від політичних чи суспільних ситуацій в країні чи регіоні. Відповідно, 29 січня 2009 р. Парламентська

Асамблея Ради Європи прийняла резолюцію «Ставлення до пам'ятників, що мають суперечливу історичну інтерпретацію у державах-членах Ради Європи» [33]. У ній йшлося про необхідність розрізняти військові могили та пам'ятники перемоги, які сприймаються як глорифікація тоталітарних режимів чи колишніх окупаційних сил; врегульовувалося питання щодо могил і поховань останків іноземних солдатів та жертв війни; визнавалася потреба у проведенні широких дискусій між істориками та іншими експертами тощо. Водночас у резолюції наголошувалося на дотриманні основних принципів політики європейської пам'яті – взаєморозуміння та примирення.

Висновки. Політика колективної пам'яті в Європі щодо сприйняття нацистського тоталітарного режиму та подолання його наслідків за повоєнні роки трансформувалася від засудження нацистських злочинів, покарання воєнних злочинців, поширення інформації про історію нацистського тоталітарного режиму в Європі та спростування пов'язаних з ним міфів, до усвідомлення необхідності конструювання загальноєвропейської істо-

ричної пам'яті про нацистський тоталітарний режим. Початок формування політики пам'яті про нацистський тоталітарний режим в Європі припадає на середину 1940-х років. Сучасні механізми і концептуальні основи публічної політики європейської колективної пам'яті почали формуватися в середині 1980-х – на початку 1990-х років, а у 2000-х роках, у зв'язку з інтеграцією постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи, набули загальноєвропейських ознак. Наразі процеси вибудування та правового забезпечення цілісної публічної політики європейської пам'яті продовжуються й відповідають сучасним потребам суспільств та викликам, що постають перед ними. Немає сумніву, що російсько-українська війна внесла і продовжує вносити у політику європейської колективної пам'яті свої корективи – перед міжнародною спільнотою уже постає питання щодо врегулювання політики пам'яті з подолання наслідків рашистського режиму та проведення трибуналу проти сучасних воєнних злочинців, що вчиняють геноцид українського народу в центрі Європи в XXI столітті.

Література

1. Інституціалізація історичної пам'яті як складова формування національної єдності в країнах світу: досвід для України. Аналітична доповідь / А. І. Кудряченко (кер. авт. колективу), С. В. Толстов, Т. О. Метельова, В. В. Солошенко [та ін.]. Київ : Державна установа «Інститут всевітньої історії НАН України», 2018. 60 с.
2. Проблема історичної пам'яті у всевітньо-історичному дискурсі (1945-2015 рр.) : монографія / кер. авт. колективу Кудряченко А. І., наук. ред. Солошенко В. В. Київ : ДУ «Інститут всевітньої історії Національної академії наук України», 2021. 312 с.
3. Кудряченко А. І. Проблема історичної пам'яті: європейський дискурс (1945-2020 рр.): За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 11 січня 2023 року. *Вісник НАН України*. 2023. № 3. С. 60–71.
4. Кудряченко А. Особливості подолання обтяжливого нацистського і соціалістичного минулого в сучасній Німеччині. *Україна дипломатична: науковий щорічник*. 2019. Вип. 20. С. 664–686.
5. Солошенко В. Подолання обтяжливого нацистського минулого у культурній сфері ФРН (на прикладі німецьких артустанов). *Україна дипломатична: науковий щорічник*. 2019. Вип. 20. С. 720–728.
6. Киридон А. Зміна парадигм? Глобальна історія як напрям історичних досліджень XXI ст. *Історична пам'ять*. 2018. № 1 (38). С. 8–17.
7. Киридон А. Троян С. Міжнародний та національний контексти колективної пам'яті. *Колективна пам'ять, примирення і міжнародні відносини: Колективна монографія* / наук. ред. Ніколя Масловскі, Анджей Шептицький; наук. ред. укр. видання Алла Киридон. Київ: Ніка-Центр, 2023. С. 7–31.
8. Sierp A., Wüstenberg J. Linking the Local and the Transnational: Rethinking Memory Politics in Europe. *Journal of Contemporary European Studies*. 2015. Vol. 23, № 3. P. 321–329. URL: https://www.researchgate.net/publication/282051906_Linking_the_Local_and_the_Transnational_Rethinking_Memory_Politics_in_Europe (дата звернення: 10.05.2024).
9. Європа та її болісні минувшини / Авт.-упоряд. Ж. Мінк і Л. Неймайер у співпраці з П. Боннаром. Пер. з фр. Є. Марічева. Київ : Ніка-Центр, 2015. 268 с.

10. Regions of Memory. Transnational Formations / Edited by Simon Lewis, Jeffrey Olick, Joanna Wawrzyniak, Malgorzata Pakier. 2022. 138 p. URL: https://www.dirkmoses.com/uploads/7/3/8/2/7382125/moses_-_partisan_history_and_eastern_european_memory_2022.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

11. Угода між урядами Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Сполучених Штатів Америки, Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та Тимчасовим Урядом Французької Республіки про судове переслідування та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. 8 серпня 1945 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU45004> (дата звернення: 10.05.2024).

12. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. 8 серпня 1945 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950__140950##document_code_998_200_## (дата звернення: 10.05.2024).

13. Affirmation of the principles of international law recognized by the Charter of the Nurnberg Tribunal: Resolution General Assembly. 11 December 1946. № 95(I). URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F95\(I\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F95(I)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (дата звернення: 10.05.2024).

14. Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity: Resolution adopted by the General Assembly. 26 November 1968. № 2391(XXIII). URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2391\(XXIII\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2391(XXIII)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (дата звернення: 10.05.2024).

15. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів. 25 січня 1974 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text (дата звернення: 10.05.2024).

16. Measures to be taken against nazism and racial intolerance: Resolution adopted by the General Assembly. 18 December 1967. № 2331(XXII). URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2331\(XXII\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2331(XXII)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (дата звернення: 10.05.2024).

17. Measures to be taken against nazism and racial intolerance: Resolution adopted by the General Assembly. 15 December 1970. № 2713(XXV). URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2713\(XXV\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2713(XXV)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (дата звернення: 10.05.2024).

18. Measures to be taken against nazism and racial intolerance: Resolution adopted by the General Assembly. 11 December 1969. № 2545(XXIV). URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2545\(XXIV\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2545(XXIV)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (дата звернення: 10.05.2024).

19. Measures to be taken against nazism and other totalitarian ideologies and practices based on incitement to hatred and racial intolerance: Resolution adopted by the General Assembly. 18 December 1971. № 2839(XXVI). URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2839\(XXVI\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2839(XXVI)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (дата звернення: 10.05.2024).

20. Vergangenheitsbewältigung am Ende des zwanzigsten Jahrhunderts / Hrg. H. König, M. Kohlstruck, A. Wöll. Opladen–Wiesbaden, 1998. 456 p.

21. Measures to be taken against Nazi, Fascist and neo-Fascist activities and all other forms of totalitarian ideologies and practices based on racial intolerance, hatred and terror: Resolution adopted by the General Assembly. 14 December 1984. № 39/114. URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F39%2F114&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення: 10.05.2024).

22. Commemoration of the sixtieth anniversary of the end of the Second World War: Resolution adopted by the General Assembly. 22 November 2004. A/RES/59/26. URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F59%2F26&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення: 10.05.2024).

23. The future of Europe sixty years after the Second World War: European Parliament resolution. 12 May 2005. P6_TA(2005)0180. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2005-0180_EN.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

24. Венгерська В. Інструменталізація пам'яті про Другу світову війну на пострадянському просторі та в країнах ЦСЄ. *Дриновський збірник*. 2021. № 14. С. 135–142.

25. Holocaust remembrance: Resolution adopted by the General Assembly. 1 November 2005. A/RES/60/7. URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F60%2F7&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення: 10.05.2024).

26. Holocaust denial: Resolution adopted by the General Assembly. 26 January 2007. A/RES/61/255. URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F61%2F255&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення: 10.05.2024).

27. Holocaust denial: Resolution adopted by the General Assembly. 20 January 2022. A/RES/76/250. URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F76%2F250&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення: 10.05.2024).

28. Combating the resurrection of nazi ideology: Resolution adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 12 April 2006. № 1495(2006). URL: <https://pace.coe.int/en/files/17427> (дата звернення: 10.05.2024).

29. Кириченко О. В. Еволюція історичних цінностей незалежних країн Балтії у контексті впливу еліт на культурно-гуманітарну сферу науки в регіоні. *Еволюція цінностей в епоху глобалізації : збірник наукових праць* / за заг. ред. О.В. Зернецької / Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 103–114.

30. Del asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas. 30 birželio 1997. № VIII-342. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FA7CC8021E9D> (дата звернення: 10.05.2024).

31. European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazis: Declaration European Parliament. 23 September 2008. P6_TA(2008)0439. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0439_EN.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

32. European conscience and totalitarianism: European Parliament resolution. 2 April 2009. P6_TA(2009)0213. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2009-0213_EN.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

33. Attitude to memorials exposed to different historical interpretations in Council of Europe member states: Resolution adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 29 January 2009. № 1652(2009). URL: <https://pace.coe.int/en/files/17713/html> (дата звернення: 10.05.2024).

References

1. Kudriachenko, A.I., Tolstov, S.V., Metelova, T.O., & Soloshenko, V.V., et al. (2018). *Instytutsializatsiia istorychnoi pamiaty yak skladova formuvannia natsionalnoi yednosti v krainakh svitu: dosvid dlia Ukrainy. Analitychna dopovid* [Institutionalization of historical memory as a component of the formation of national unity in the countries of the world: experience for Ukraine. Analytical report]. Kyiv : Derzhavna ustanova «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy», 60 s. [in Ukrainian].

2. Kudriachenko, A.I., & Soloshenko, V.V. (2021). *Problema istorychnoi pamiaty u vsesvitno-istorychnomu dyskursi (1945–2015 rr.): monohrafiia* [The problem of historical memory in the world-historical discourse (1945–2015): monograph]. Kyiv: DU «Instytut vsesvitnoi istorii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy», 312 s. [in Ukrainian].

3. Kudriachenko, A.I. (2023). Problema istorychnoi pamiaty: yevropeyskyi dyskurs (1945–2020 rr.): Za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 11 sichnia 2023 roku [The problem of historical memory: European discourse (1945–2020): According to the materials of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on January 11, 2023]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 3, 60–71 [in Ukrainian].

4. Kudriachenko, A. (2019). Osoblyvosti podolannia obtiazhlyvoho natsytskoho i sotsialistychnoho mynuloho v suchasni Nimechchyni [Peculiarities of overcoming the burdensome Nazi and socialist past in modern Germany]. *Ukraina dyplomatychna: naukovyi shchorichnyk*, 20, 664–686 [in Ukrainian].

5. Soloshenko, V. (2019). Podolannia obtiazhlyvoho natsytskoho mynuloho u kulturnii sferi FRN (na prykladi nimetskykh artustanov) [Overcoming the burdensome Nazi past in the cultural sphere of the Federal Republic of Germany (on the example of German art institutions)]. *Ukraina dyplomatychna: naukovyi shchorichnyk*, 20, 720–728 [in Ukrainian].

6. Kyrydon, A. (2018). Zmina paradyhm? Hlobalna istoriia yak napriam istorychnykh doslidzhen XXI st. [A paradigm shift? Global history as a direction of historical research of the 21st century]. *Istorychna pamiat*, 1 (38), 8–17 [in Ukrainian].

7. Kyrydon, A., & Troian, S. (2023). Mizhnarodnyi ta natsionalnyi konteksty kolektyvnoi pamiaty [International and national contexts of collective memory]. *Kolektyvna pamiat, prymyrennia i mizhnarodni vidnosyny : Kolektyvna monohrafiia*, Kyiv : Nika-Tsentr, 7–31 [in Ukrainian].

8. Sierp, A., & Wüstenberg, J. (2015). Linking the Local and the Transnational: Rethinking Memory Politics in Europe. *Journal of Contemporary European Studies*, 23 (3), 321–329. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/282051906_Linking_the_Local_and_the_Transnational_Rethinking_Memory_Politics_in_Europe (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

9. Mink, Zh., Neimaier, L., & Bonnarom, P. (2015). *Ievropa ta yii bolisni mynuvshyny* [Europe and its painful past]. Kyiv : Nika-Tsentr, 268 s. [in Ukrainian].

10. Lewis, S., Olick, J., Wawrzyniak, J., & Pakier, M. (2022). Regions of Memory. Transnational Formations. 138 p. Retrieved from: https://www.dirkmoses.com/uploads/7/3/8/2/7382125/moses_-_partisan_history_and_eastern_european_memory_2022.pdf (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

11. Uhoda mizh uriadamy Soiuzu Radianskykh Sotsialistychnykh Respublik, Spoluchenykh Shtativ Ameryky, Obiednanoho Korolivstva Velykobrytanii ta Pivnichnoi Irlandii ta Tymchasovym Uriadom Frantsuzkoi Respubliky pro sudove peresliduvannia ta pokarannia holovnykh viiskovykh zlochyntsiiv yevropeiskykh krain osi. 8 serpnia 1945 r. [Agreement between the Governments of the Union of Soviet Socialist Republics, the United States of America, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Provisional Government of the French Republic on the prosecution and punishment of the main war criminals of the European Axis countries. August 8, 1945] (1945). Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MU45004> (data zvernennia: 10.05.2024) [in Ukrainian].

12. Statut Mizhnarodnoho viiskovoho trybunalu dlia sudu ta pokarannia holovnykh viiskovykh zlochyntsiiv yevropeiskykh krain osi. 8 serpnia 1945 r. [Statute of the International Military Tribunal for the trial and punishment of the main war criminals of the European Axis countries. August 8, 1945]. (1945). Retrieved from: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950__140950##document_code__998_200__## (data zvernennia: 10.05.2024) [in Ukrainian].

13. Affirmation of the principles of international law recognized by the Charter of the Nurnberg Tribunal: Resolution General Assembly. 11 December 1946. № 95(I). Retrieved from: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F95\(I\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F95(I)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

14. Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity: Resolution adopted by the General Assembly. 26 November 1968. № 2391(XXIII). Retrieved from: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2391\(XXIII\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2391(XXIII)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

15. Ievropeiska konventsiiia pro nezastosuvannia strokiv davnosti do zlochyniv proty liudianosti ta voienykh zlochyniv. 25 sichnia 1974 r. [European Convention on Non-Application of Statute of Limitations to Crimes Against Humanity and War Crimes. January 25, 1974]. (1974). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text (data zvernennia: 10.05.2024) [in Ukrainian].

16. Measures to be taken against nazism and racial intolerance: Resolution adopted by the General Assembly. 18 December 1967. № 2331(XXII). Retrieved from: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2331\(XXII\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2331(XXII)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

17. Measures to be taken against nazism and racial intolerance: Resolution adopted by the General Assembly. 15 December 1970. № 2713(XXV). Retrieved from: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2713\(XXV\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2713(XXV)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

18. Measures to be taken against nazism and racial intolerance: Resolution adopted by the General Assembly. 11 December 1969. № 2545(XXIV). Retrieved from: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2545\(XXIV\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2545(XXIV)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

19. Measures to be taken against nazism and other totalitarian ideologies and practices based on incitement to hatred and racial intolerance: Resolution adopted by the General Assembly. 18 December 1971. № 2839(XXVI). Retrieved from: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2839\(XXVI\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2839(XXVI)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

20. König, H., Kohlstruck, M., & Wöll, A. (1998). *Vergangenheitsbewältigung am Ende des zwanzigsten Jahrhunderts* [Coming to terms with the past at the end of the twentieth century]. Opladen–Wiesbaden. 456 p. [in German].

21. Measures to be taken against Nazi, Fascist and neo-Fascist activities and all other forms of totalitarian ideologies and practices based on racial intolerance, hatred and terror: Resolution adopted by the General Assembly. 14 December 1984. № 39/114. Retrieved from: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F39%2F114&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

22. Commemoration of the sixtieth anniversary of the end of the Second World War: Resolution adopted by the General Assembly. 22 November 2004. A/RES/59/26. Retrieved from: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F59%2F26&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

23. The future of Europe sixty years after the Second World War: European Parliament resolution. 12 May 2005. P6_TA(2005)0180. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2005-0180_EN.pdf (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

24. Venherska, V. (2021). Instrumentalizatsiia pamiati pro Druhu svitovu viinu na postradianskomu prostori ta v krainakh TsSİe [Instrumentalization of the memory of the Second World War in the post-Soviet space and in the CEE countries]. *Drynovskiyi zbirnyk*, 14, 135–142 [in Ukrainian].

25. Holocaust remembrance: Resolution adopted by the General Assembly. 1 November 2005. A/RES/60/7. Retrieved from: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F60%2F7&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

26. Holocaust denial: Resolution adopted by the General Assembly. 26 January 2007. A/RES/61/255. Retrieved from: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F61%2F255&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

27. Holocaust denial: Resolution adopted by the General Assembly. 20 January 2022. A/RES/76/250. Retrieved from: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F76%2F250&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

28. Combating the resurrection of nazi ideology: Resolution adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 12 April 2006. № 1495(2006). Retrieved from: <https://pace.coe.int/en/files/17427> (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

29. Kyrychenko, O. V. (2019). *Evoliutsiia istorychnykh tsinnostei nezalezhnykh krain Baltii u konteksti vplyvu elit na kulturno-humanitarnu sferu nauky v rehioni* [The evolution of the historical values of the independent Baltic states in the context of the influence of elites on the cultural and humanitarian sphere of science in the region]. *Evoliutsiia tsinnostei v epokhu hlobalizatsii: zbirnyk naukovykh prats*, Kyiv : DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy», 103–114 [in Ukrainian].

30. Dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso: Lietuvos Respublikos Seimas įstatymas. 30 birželio 1997. № VIII-342 [Regarding the legal status of persons affected by the occupations of 1939-1990: Law of the Seimas of the Republic of Lithuania. June 30, 1997. № VIII-342]. (1997). Retrieved from: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FA7CC8021E9D> (data zvernennia: 10.05.2024) [in Lithuanian].

31. European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazis: Declaration European Parliament. 23 September 2008. P6_TA(2008)0439. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0439_EN.pdf (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

32. European conscience and totalitarianism: European Parliament resolution. 2 April 2009. P6_TA(2009)0213. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2009-0213_EN.pdf (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

33. Attitude to memorials exposed to different historical interpretations in Council of Europe member states: Resolution adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 29 January 2009. № 1652(2009). Retrieved from: <https://pace.coe.int/en/files/17713/html> (data zvernennia: 10.05.2024) [in English].

УДК 343.3/.7
DOI 10.32782/cuj-2024-2-2

Данилевський Андрій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри бойового та логістичного забезпечення
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
ORCID: 0000-0002-9315-9381

Данилевська Юлія Олександрівна

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач докторантури
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1893-8473

НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовані особливості кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене в умовах воєнного стану. Зважаючи на важливість транспортних засобів та автомобільного транспорту в цілому для держави, на території якої здійснюються бойові дії, обґрунтовується підвищена суспільна небезпека незаконного заволодіння транспортним засобом в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Зазначається, що законодавець, посилюючи відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти власності, помилково не доповнив кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану» статтю 289 КК України. З урахуванням доктринальних позицій щодо об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 289 КК України, робиться висновок, що незаконне заволодіння транспортним засобом та кримінальні правопорушення проти власності посягають на спільний об'єкт. Тому пропонується доповнити частину 3 статті 289 КК України словами «чи в умовах воєнного або надзвичайного стану». Указана кваліфікуюча ознака повинна застосовуватися в усіх випадках вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану, незалежно від того, чи вплинули такі умови на вчинення зазначеного кримінального правопорушення.

Розглядається примусове відчуження або вилучення транспортного засобу у власника або користувача, вчинене в умовах воєнного стану. Акцентовується увага, що таке відчуження або вилучення, здійснене на законних підставах, з дотриманням передбаченого законом порядку та відповідним документальним оформленням не можна розглядати як незаконне заволодіння транспортним засобом. В окремих випадках таке примусове відчуження або вилучення транспортного засобу у власника або користувача, вчинене в умовах воєнного стану можна розглядати як вчинене в умовах крайньої необхідності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, безпека руху, кримінальне правопорушення, незаконне заволодіння, транспортний засіб, воєнний стан.

Danylevskiy A. O., Danylevska Ju. O. Illegal possession of a vehicle in the conditions of marital state

The article analyzes the features of criminal liability for illegal possession of a vehicle under martial law. Taking into account the importance of vehicles and road transport as a whole for the state on the territory of which hostilities are taking place, the increased public danger of illegal possession of a vehicle in conditions of war or emergency is substantiated.

It is noted that the legislator, increasing the responsibility for committing criminal offenses against property, mistakenly did not add the qualifying sign "in the conditions of war or state of emergency" to Article 289 of the Criminal Code of Ukraine. Taking into account the doctrinal positions regarding the object of the criminal offense provided for in Article 289 of the Criminal Code of Ukraine, it is concluded that illegal possession of a vehicle and criminal offenses against property encroach on a common object. Therefore, it is proposed to supplement part 3 of Article 289 of the Criminal Code of Ukraine with the words "whether in the conditions of a state of war or a state of emergency." The specified qualifying feature should be applied in all cases of illegal possession of a vehicle under the conditions of martial law in force on the territory of Ukraine, regardless of whether such conditions influenced the commission of the specified criminal offense.

Forced alienation or seizure of the vehicle from the owner or user, committed under martial law, is under consideration. Attention is drawn to such an aspect of the introduction of martial law on the territory of Ukraine as the possibility of forced alienation or seizure of a vehicle to meet the needs of the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine or other military formations.

It is indicated that in the conditions of martial law, the forced alienation or seizure of a vehicle from the owner or user, carried out on legal grounds, in compliance with the procedure provided for by law and with the appropriate documentation, is not illegal possession of a vehicle. The same applies to extreme necessity. Seizure of a vehicle against the will of the owner in a state of extreme necessity does not entail criminal liability, provided that the legality conditions stipulated by law are observed, which excludes the criminal illegality of the act: there is a danger of harming the rights and interests of a person, society or the state protected by law; certain nature and direction of the damage caused; its proportionality and the absence of an alternative to averting the danger.

Key words: *criminal responsibility, traffic safety, criminal offense, illegal possession, vehicle, martial law.*

Вступ. У сучасному світі роль транспортних засобів складно переоцінити. Автомобільний транспорт є найбільш розповсюдженим транспортом у нашій країні, найбільш доступним та таким, з яким кожен громадянин найчастіше взаємодіє: як водій, пасажир або пішохід. За допомогою автомобільного транспорту перевозиться велика кількість товарів та пасажирів. В умовах воєнного стану значення транспортного засобу виходить на новий рівень: часто такий транспорт є єдиним варіантом доставлення їжі, води, медикаментів та інших важливих товарів у регіони, де ведуться бойові дії, а для мешканців таких регіонів – єдиним засобом для порятунку шляхом евакуації. Не можна не згадати також можливість виконання за допомогою транспортних засобів різноманітних бойових та службових завдань військовослужбовцями Збройних Сил України та інших військових формувань, в тому числі Національної гвардії України.

За таких умов, незаконне заволодіння транспортним засобом перекреслює можливість використання такого транспортного засобу за призначенням, здатне заподіяти шкоду не тільки праву власності, а й зірвати виконання важливого завдання, доставлення необхідних товарів і предметів та надання відповідних послуг. Саме тому вивчення особливостей

кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом в умовах воєнного стану має важливе значення.

Матеріали та методи. Питанням кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту взагалі та незаконне заволодіння транспортним засобом зокрема, присвятили свої роботи Д. В. Горшков, О. О. Дудоров, К. Б. Дудорова, В. В. Ємельяненко, В. А. Звіряка, С. О. Колб, В. А. Мисливий, Р. О. Мовчан, М. О. Свірін, М. О. Семенишин, О. Л. Христов та інші. У своїх роботах ми також зверталися до окремих аспектів відповідальності за ці кримінальні правопорушення [1; 2]. Проте постійні зміни законодавства, науково-технічний прогрес та запровадження на території України воєнного стану обумовлюють необхідність подальших досліджень питань кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом з урахуванням зазначених чинників.

Метою статті є аналіз особливостей кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом в умовах воєнного стану.

Результати. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом передбачена у статті 289 КК України. На сьогоднішній день законодавець з 2001 року

змінював редакцію цієї статті 4 рази, постійно посилюючи відповідальність за це кримінальне правопорушення, доповнюючи його новими кваліфікуючими ознаками та уточнюючи окремі ознаки. Окремо слід зазначити, що оскільки диспозиція цієї кримінально-правової норми відноситься до бланкетних, то законодавець (а іноді й органи виконавчої влади) може змінювати межі кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення шляхом внесення змін до регулюючого законодавства, не змінюючи саму статтю 289 КК України. Саме це відбулося із внесенням змін до пункту 1.10 Правил дорожнього руху, якими було уточнено поняття механічного транспортного засобу, що згідно з приміткою до статті 286 КК України виступають предметом в тому числі незаконного заволодіння транспортним засобом.

У зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 в Україні з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року введено воєнний стан [3], що обумовило запровадження відповідного правового режиму і суттєво вплинуло на подальший розвиток законодавства, в тому числі кримінального.

Як правильно зазначається в літературі, сутність умов воєнного стану, яка визначає їх соціальну природу й обумовлює кримінально-правове закріплення, є породжені військовою агресією особливі (екстремальні) умови, за яких відбувається життєдіяльність цілого суспільства, роблячи вразливим цивільне населення, полегшуючи вчинення кримінальних правопорушень, породжуючи у злочинців оманливе відчуття безкарності. Ситуація може ускладнюватися законодавчо встановленим обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Найбільша небезпека воєнного стану полягає в неможливості належним чином забезпечувати різними державними засобами найвищі соціальні цінності від посягань: людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку [4, с. 1241].

Так, у відповідь на численні випадки мародерства у перші дні повномасштабного вторгнення було прийнято Закон України «Про

внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 року № 2117-IX, яким частини 4 статей 185–187, 189, 191 КК України були доповнені кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану» [5]. Проте, як нами уже зазначалося в інших публікаціях, такі зміни характеризуються відсутністю системного підходу до використання цієї кваліфікуючої ознаки. Суспільна небезпечність посягання на власність в умовах воєнного стану пов'язана, перш за все, з вразливістю жертв такого правопорушення, а не способом заволодіння таким майном, тому підходи до використання такої кваліфікуючої ознаки повинні бути системними. Саме тому такою кваліфікуючою ознакою повинні бути доповнені й інші статті, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності [6, с. 116], зокрема стаття 289 КК України, оскільки, як справедливо зазначається в літературі, незаконне заволодіння транспортним засобом також посягає на право власності. Так, на думку окремих авторів, не дивлячись на те, що основним безпосереднім об'єктом незаконного заволодіння транспортним засобом виступають суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту внаслідок контрольованого використання транспортних засобів, передбачених у примітці до статті 286 КК України, додатковим обов'язковим об'єктом цього кримінального правопорушення виступають суспільні відносини власності, юридичним вираженням яких є право володіння, користування та/або розпорядження відповідним майном (механічним транспортним засобом) [7, с. 150; 8, с. 9]. Більш категоричну думку висловив Д.В. Горшков, який вважає саме суспільні відносини, які забезпечують право власності особи на транспортний засіб основним, а безпеку дорожнього руху та порядок використання транспортного засобу – обов'язковим додатковим об'єктом [9, с. 6].

Не вдаючись у полеміку з приводу вище окресленого питання, оскільки воно виходить за межі цього дослідження, зазначимо, що науковці розходяться лише у думках щодо

того, чи вважати відносини власності основним або додатковим об'єктом, але у них не виникає жодних сумнівів, що незаконне заволодіння транспортним засобом заподіює шкоду відносинам власності. На однорідність цих кримінальних правопорушень вказує і законодавець у примітці до статті 289 КК України, де розкриває зміст ознаки повторності, вказуючи, що під нею слід розуміти вчинення таких дій особою, яка раніше вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом або кримінальне правопорушення, передбачене статтями 185, 186, 187, 189–191, 262, 290, 410 КК України.

Як уже зазначалося, на нашу думку, підвищена суспільна небезпечність незаконного заволодіння транспортним засобом в умовах воєнного стану обумовлюється тим, що винний не просто обмежує право власності іншої людини на транспортний засіб, але і позбавляє його можливості до задоволення часто життєво важливих потреб (можливості евакуюватися у безпечне місце, доставити продукти, медикаменти тощо). Саме тому дивною видається позиція законодавця, який не доповнив статтю 289 КК України такою кваліфікуючою ознакою як «в умовах воєнного стану».

Щодо місця розташування цієї кваліфікуючої ознаки у статті 289 КК України, то аналіз кримінальних правопорушень проти власності показує, що законодавець вважає вчинення діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану співрозмірним з такими кваліфікуючими ознаками як великий розмір (в окремих випадках – особливо великий розмір) заподіяної шкоди, заподіяння тілесних ушкоджень, вчинення кримінального правопорушення організованою групою. Зважаючи на це, логічним буде розташувати цю кваліфікуючу ознаку у частині 3 статті 289 КК України.

Що стосується розуміння ознаки «в умовах воєнного стану», то ми вважаємо, що така кваліфікуюча ознака повинна застосовуватися в усіх випадках вчинення кримінального правопорушення в умовах наявності на території України правового режиму воєнного стану, незалежно від того, чи вплинули такі умови

на вчинення кримінального правопорушення (наприклад, вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом було полегшено внаслідок поранення власника транспортного засобу або відсутності в місті, де вчинялося кримінальне правопорушення, правоохоронних органів тощо).

Не можна оминати увагою й інший аспект, пов'язаний із введенням воєнного стану на території України, – можливість примусового відчуження або вилучення транспортного засобу для задоволення потреб Збройних Сил України, Національної гвардії України або інших військових формувань. Відповідно до положень Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» під примусовим відчуженням майна необхідно розуміти позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно (в тому числі транспортні засоби), що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості. Вилучення майна – позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном (в тому числі транспортним засобом) з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [10]. Порядок примусового відчуження та вилучення транспортного засобу передбачений зазначеним законом, а також Положенням про військово-транспортний обов'язок, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 року № 1921.

Таке примусове відчуження або вилучення транспортного засобу не є незаконним заволодінням транспортним засобом, оскільки позбавлене такої обов'язкової ознаки як протиправність вилучення транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі. Це також стосується тих випадків, коли таке примусове відчуження або вилучення від-

бувається, хоча і на законних підставах, але з певними порушеннями процедури, наприклад, неправильно складений акт чи частковий наряд.

Так, наприклад, рішенням Рівненського міського суду Рівненської області від 26.05.2023 у справі 569/14032/22 було констатовано правомірність примусового відчуження транспортного засобу. Суд встановив, що 22 лютого 2022 року за електронною митною декларацією № UA500510/2022/001831 здійснено митне оформлення ввезеного на територію України транспортного засобу марки «BMW», модель «X5», кузов НОМЕР_3.

Відповідно до посвідчення про реєстрацію ТЗ серії НОМЕР_6 від 22 лютого 2022 року Одеська митниця Державної митної служби України не заперечує проти реєстрації в підрозділі МВС України транспортного засобу BMW X5, дата виготовлення 01.10.2015, номер кузова НОМЕР_3, об'єм двигуна 2993 куб. см, на ім'я ОСОБА_1, що був ним увезений (надісланий) в Україну для вільного обігу.

13 березня 2022 року командир військової частини НОМЕР_1 генерал-майор ОСОБА_9 видав наказ № 187 «Про примусове відчуження майна», відповідно до п. 1 якого наказано здійснити примусове відчуження майна, що знаходиться на території ТОВ «Одіссея» (68094, Одеська область, Овідіопольський район, Таїровська селищна рада, Іллічівська дорога, 9, директор ОСОБА_10), зокрема легкового автомобіля BMW vin: НОМЕР_3 у громадянина ОСОБА_1 (паспорт серії НОМЕР_7 від 28.06.1996, виданий Тернопільським МУ УМВС України в Тернопільській обл., АДРЕСА_2), вартістю 824914,02 грн, власником якого є громадянин ОСОБА_1.

13 березня 2022 року ОК «Південь» в особі співробітника 7 управління ДВКР СБУ Дженджери С.В. складений акт про примусове відчуження або вилучення майна – транспортного засобу BMW X5, 2015 р., 5UXKS4C53FON11677, власником якого є ОСОБА_1, НОМЕР_8, паспорт НОМЕР_7 від 28.06.1996, виданий Тернопільським МУ УМВС України в Тернопільській обл.

Доводи позивача, який був власником цього транспортного засобу, щодо порушення процедури відчуження та недотримання вимог щодо документального оформлення факту вилучення майна у судовому засіданні не підтвердилися [11].

О. О. Дудоров та К. Б. Дудорова звертають увагу й на інші, передбачені у законодавстві випадки, коли працівники певних державних органів уповноважені на використання чужих транспортних засобів: пункт 6 частини 1 статті 25 Закону «Про Службу безпеки України», пункт 10 частини 1 статті 13 Закону «Про Національну гвардію України», пункт 4 частини 1 статті 18 Закону «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», пункт 37 частини 1 статті 20 Закону «Про Державну прикордонну службу України», пункт 30 частини 1 статті 7 Закону «Про Військову службу правопорядку у Збройних силах України», пункт 5 частини 1 статті 7 Закону «Про Державне бюро розслідувань», частина 10 статті 33 Кодексу цивільного захисту України [12, с. 312].

Таким чином можна констатувати, що примусове відчуження або вилучення транспортного засобу не є незаконним заволодінням транспортним засобом, якщо воно здійснюється на законних підставах, з дотриманням передбаченого законом порядку та відповідним документальним оформленням факту примусового відчуження або вилучення транспортного засобу. Як зазначає В. В. Степаненко, повинні бути дотримані 4 умови: 1) відчуження майна приватних осіб може здійснюватися виключно за умови повної компенсації його вартості (з попереднім або наступним відшкодуванням). Безоплатно можуть вилучати лише майно державної власності; 2) рішення про відчуження майна може ухвалити виключно вище командування Збройних Сил України або спеціально визначені підрозділи та за погодженням із державною адміністрацією. Без погодження допускається ухвалення рішення лише у місцях бойового зіткнення; 3) за умов примусового відчуження майна обов'язково складається акт затвердженої форми; 4) перед примусовим відчуженням обов'язково проводиться

оцінка ринкової вартості майна. Оригінал акту вилучення надається власнику. Розмір оцінки можна оскаржити у суді [13, с. 121].

Разом з тим складно погодитися з висновком окремих авторів про те, що вилучення транспортних засобів для воєнних потреб безпосередньо на блок-постах чи на дорозі під час переміщення є неможливим і незаконним [14, с. 96]. Не слід забувати про ще один фактор, який може виключати протиправність заволодіння транспортним засобом – крайню необхідність. Так, якщо на блок-посту є поранений військовослужбовець, якому необхідна невідкладна медична допомога, а іншого транспорту для доставлення його в медичний заклад немає, то вилучення транспортного засобу у власника для доставлення такого військовослужбовця у медичний заклад не є неможливим і незаконним. Звісно, якщо будуть дотримані умови крайньої необхідності:

1) наявність небезпеки заподіяння шкоди охоронюваним законом правам та інтересам особи, суспільства або держави (реальної та такої, що може спричинити шкоду негайно);

2) характер та спрямованість заподіяної шкоди (характер заподіяної шкоди має бути схожим на кримінальне протиправне діяння, передбачене КК України, а метою заподіяння шкоди – відвернення небезпеки);

3) відсутність альтернативи усунення небезпеки (мається на увазі відсутність альтернативи у свідомості особи, навіть якщо інший спосіб усунення небезпеки існував, але

особа про нього не знала або не усвідомлювала, це не виключає стану крайньої необхідності);

4) співрозмірність заподіяння шкоди (шкода, заподіяна в результаті крайньої необхідності повинна бути рівнозначною або меншою, ніж відвернута шкода, заподіяння якої загрожувало особі) [15, с. 214–215].

Таким чином, вилучення проти волі власника транспортного засобу за умов дотримання умов крайньої необхідності не є незаконним заволодінням транспортним засобом і не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ураховуючи викладене, можна констатувати, що законодавець, посилюючи відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти власності, помилково не доповнив кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану» статтю 289 КК України. З огляду на викладене, пропонуємо доповнити частину 3 статті 289 КК України словами «чи в умовах воєнного або надзвичайного стану». Не є в умовах воєнного стану незаконним заволодінням транспортним засобом примусове відчуження або вилучення транспортного засобу у власника або користувача, здійснене на законних підставах, з дотриманням передбаченого законом порядку та відповідним документальним оформленням або в умовах крайньої необхідності.

Література

1. Данилевський А.О. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2. С. 142–149.
2. Данилевський А.О. Транспортний засіб як предмет правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 22 листопада 2016 року)*. Кривий Ріг, 2017. С. 59–62.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. С. 2497.
4. Оробець К.М. Кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану: суспільна небезпечність та законодавче закріплення. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga : «Baltija Publishing», 2022. С. 1240–1246.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 32. С. 1691.

6. Данилевська Ю.О., Данилевський А.О. Щодо використання воєнного стану як кваліфікуючої ознаки кримінальних правопорушень проти власності. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року)*. Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. С. 115–118.

7. Шпіляревич В. Окремі аспекти дослідження безпосереднього об'єкта та предмета незаконного заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України). *Новітні кримінально-правові дослідження – 2021: Альманах наукових праць* / за ред. проф. Є. Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, PhD О. М. Мусиченко. Миколаїв: МПІ НУ ОЮА, 2021. С. 145–151.

8. Ємельяненко В.В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 20 с.

9. Горшков Д.В. Незаконне заволодіння транспортними засобами: кримінологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2009. 16 с.

10. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI.

11. Рішення Рівненського міського суду Рівненської області від 26.05.2023 по справі 569/14032/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111433665>.

12. Дудоров О.О., Дудорова К.Б. Незаконне заволодіння транспортним засобом: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 307–315.

13. Степаненко В.В. Деякі особливості користування транспортними засобами у воєнний час. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції)*, (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 119–122.

14. Парасюк В.М. Порядок та правові підстави вилучення транспортних засобів для військових потреб. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції)*, (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 93–96.

15. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи. Київ: ВД «Дакор», 2018. 386 с.

References

1. Danylevskiy, A.O. (2018). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnyu zasobamy [Criminal liability for violations of traffic safety rules or vehicle operation by persons driving vehicles]. *Pravovyi chasopys Donbasu*. № 2. S. 142–149 [in Ukrainian].

2. Danylevskiy, A.O. (2016). Transportnyi zasib yak predmet pravoporushen u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu [The vehicle as an object of offenses in the field of road traffic safety]. *Bezpeka dorozhnoho rukhu: pravovi ta orhanizatsiini aspekty: materialy KhI Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (v avtorskii redaktsii)*, (m. Kryvyi Rih, 22 lystopada 2016 roku). Kryvyi Rih. S. 59–62 [in Ukrainian].

3. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta vid 24.02.2022 № 64/2022 [On the introduction of martial law in Ukraine: Presidential Decree dated February 24, 2022 No. 64/2022] (2022). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 46. S. 2497 [in Ukrainian].

4. Orobets, K.M. (2022). Kryminalni pravoporushennia, vchyneni v umovakh voiennoho stanu: suspilna nebezpechnist ta zakonodavche zakriplennia [Criminal offenses committed under martial law: public danger and legal consolidation]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga: «Baltija Publishing». S. 1240–1246 [in Ukrainian].

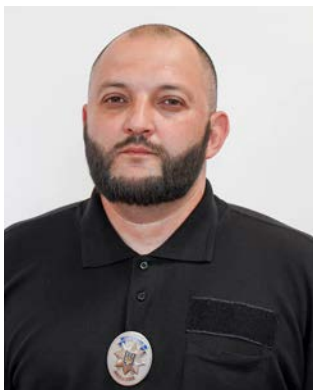
5. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za maroderstvo: Zakon Ukrainy vid 3 bereznia 2022 roku № 2117-IX [On amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding increased liability for looting: Law of Ukraine dated March 3, 2022 No. 2117-IX] (2022). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 32. S. 1691 [in Ukrainian].

6. Danylevska, Yu.O., & Danylevskiy, A.O. (2022). Shchodo vykorystannia voiennoho stanu yak kvalifikuiuchoi oznaky kryminalnykh pravoporushen proty vlasnosti [Regarding the use of martial law as a qualifying feature of criminal offenses against property]. *Zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii (m. Kropyvnytskyi, 1 lypnia 2022 roku)*. Donetskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kropyvnytskyi. S. 115–118 [in Ukrainian].

7. Shpiliarevych, V. (2021). Okremi aspekty doslidzhennia bezposerednoho obiekta ta predmeta nezakonnoho zavolodinnia transportnym zasobom (st. 289 KK Ukrainy) [Separate aspects of the investigation of the direct object and subject of illegal possession of a vehicle (Article 289 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Novitni kryminalno-pravovi doslidzhennia – 2021 : Almanakh naukovykh prats / za red. prof. Ye. L. Streltsova, prof. O. V. Kozachenka, PhD O. M. Musychenko. Mykolaiv : MIP NU OIuA, 2021. S. 145–151 [in Ukrainian].*
8. Iemelianenko, V.V. (2016). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zavolodinnia transportnym zasobom [Criminal responsibility for illegal possession of a vehicle]. *Extended abstract of Candidate's thesis. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].*
9. Horshkov, D.V. (2009). Nezakonne zavolodinnia transportnymy zasobamy: kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia [Illegal possession of vehicles: criminological characteristics and prevention]. *Extended abstract of Candidate's thesis. Kharkiv. 16 s. [in Ukrainian].*
10. Pro peredachu, prymusove vidchuzhennia abo vyluchennia maina v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu [On the transfer, forced alienation or confiscation of property under the conditions of the legal regime of martial law or a state of emergency]: *Zakon Ukrainy vid 17.05.2012 № 4765-VI [in Ukrainian].*
11. Rishennia Rivnenskoho miskoho sudu Rivnenskoï oblasti vid 26.05.2023 po spravi 569/14032/22 [Decision of the Rivne City Court of the Rivne Region dated May 26, 2023 in case 569/14032/22]. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reiestr.court.gov.ua/Review/111433665> [in Ukrainian].*
12. Dudorov, O.O., & Dudorova, K.B. (2020). Nezakonne zavolodinnia transportnym zasobom: problemy kvalifikatsii ta vdoskonalennia kryminalnoho zakonu [Illegal possession of a vehicle: problems of qualification and improvement of the criminal law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 2. S. 307–315 [in Ukrainian].*
13. Stepanenko, V.V. (2022). Deiaki osoblyvosti korystuvannia transportnymy zasobamy u voiennyi chas [Some features of the use of vehicles in wartime]. *Bezpeka dorozhnoho rukhu v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainskoi naukovo– praktychnoi onlain-konferentsii (v avtorskii redaktsii), (m. Kryvyi Rih, 27 travnia 2022 roku). Kryvyi Rih. S. 119–122 [in Ukrainian].*
14. Parasiuk, V.M. (2022). Poriadok ta pravovi pidstavy vyluchennia transportnykh zasobiv dlia viiskovykh potreb [Procedure and legal grounds for seizure of vehicles for military purposes]. *Bezpeka dorozhnoho rukhu v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (v avtorskii redaktsii), (m. Kryvyi Rih, 27 travnia 2022 roku). Kryvyi Rih. S. 93–96 [in Ukrainian].*
15. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna [Criminal law of Ukraine: General part] (2018) : pidruchnyk / Ye. S. Nazymko, S. V. Losych, Yu. O. Danylevska ta in. / za zah. red. prof. V. M. Beschastnoho ta O. M. Dzhuzhy. Kyiv : VD «Dakor». 386 s. [in Ukrainian].

УДК 343.9:343.575 (477) (045)

DOI 10.32782/cuj-2024-2-3

Карпенко Артем Валерійович

ад'юнкт в галузі права,
кафедра кримінального права та кримінології,
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0009-003-9823-8235

ЕКСТРАОРДИНАРНІСТЬ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИ КОНТРАБАНДИСТА НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті відображено кримінологічний портрет особи, що здійснює контрабанду наркотичних засобів, структуру даного кримінального правопорушення. Здійснено аналіз правозастосовної практики, офіційної статистики, відображено географію поширення досліджуваного кримінального правопорушення.

Наведені різні мотиви скоєння даного кримінального правопорушення, відображені найбільш поширені наркотичні засоби: канабіс, смоли та екстракти канабісу, кокаїн, героїн, метадон, які переміщуються з приховуванням від митного контролю та поза зоною митного контролю. Відображені найбільш типові (приховування наркотичних засобів у речах та конструкціях, у інших предметах та виробках) та специфічні способи контрабанди наркотичних засобів (приховування у різних частинах тіла).

Надано кримінально-правову характеристику контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів. Розглянуто склад та кваліфікуючі ознаки досліджуваного кримінального правопорушення. Запропоновано доповнення кваліфікуючих ознак, на підставі аналізу кваліфікуючих ознак з інших статей чинного КК за скоєння контрабанди (201, 201-1, 201-3, 201-4 КК України).

Ключові слова: наркотичні засоби, структура контрабанди наркотичних засобів, кримінологічний портрет особи контрабандиста наркотичних засобів.

Karpenko A. V. The extraordinary nature of the criminological portrait of a drug smuggler

The article reflects the criminological portrait of a person who smuggles narcotics, the structure of this criminal offense. The analysis of law enforcement practice, official statistics were carried out, the geography of the spread of the investigated criminal offense was displayed.

Various motives for committing this criminal offense are given, the most common narcotic drugs are shown: cannabis, cannabis resins and extracts, cocaine, heroin, methadone, which are moved with concealment from customs control and outside the customs control zone. The most typical (hiding narcotics in objects and structures, other objects and products) and specific ways of smuggling narcotics (hiding in different parts of the body) are displayed.

The criminal and legal characteristics of smuggling narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, precursors, falsified medicinal products are provided. The composition and qualifying features of the investigated criminal offense are considered. The addition of qualifying features is proposed, based on the analysis of qualifying features from other articles of the current Criminal Code for smuggling (201, 201-1, 201-3, 201-4 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: drugs, the structure of drug smuggling, criminological portrait of a drug smuggler.

Вступ. Кримінологія комплексно вивчає особу злочинця, встановлює відповідні його ознаки, що перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємодії. Дослідження ознак особи контрабандиста наркотичних засобів, надасть можливість прогнозувати його поведінку та якісно і своєчасно запобігати даному кримінальному правопорушенню.

Відомі українські науковці як О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. М. Бандурка, А. А. Музика, В. В. Голіна, М. М. Давидова, Є. О. Гладкова, В. Я. Тацій, М. Г. Вербенський, С. П. Рашевський, Ю. Г. Пономаренко, Я. В. Ступник, Ю. Ю. Варга, Е. В. Расюк, О. М. Стрільців, В. Г. Пшеничний та ін. у своїх дослідженнях характеризували особу, що скоює кри-

мінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів (далі «наркозлочини»- *Артем КАРПЕНКО*). Розкриття характеристик особи контрабандиста наркотичних засобів знайшло відображення у монографії дослідників: Т. В. Корнякової, О. Л. Соколенко, В. С. Гошовського, Н. О. Максимцевої., О. В. Сачко, І. М. Климюк, Г. С. Юзікова [11] та дисертаційних дослідженнях А. М. Поляха, О. А. Козярука, та І. Л. Рудницького [18]. Дане кримінальне правопорушення сприяє надходженню в Україну наркотичних засобів, обіг яких у державі заборонений. Окрім злочинців, що одноосібно переміщують наркотичні засоби через митний кордон та з приховуванням від проходження митного контролю, утворюються організовані групи та злочинні угруповання, які діють на території країни та за її межами. У той же час, контрабанду наркотичних засобів іноземні громадяни вчиняють частіше, ніж будь-яке кримінальне правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, що представляє інтерес кримінологічного дослідження.

Також, з огляду «злочинної еволюції» осіб, що скоюють цей злочин, є потреба конкретизації саме у розрізі «злочинця-контрабандиста» наркотичних засобів.

Метою статті є проведення дослідження кримінологічної характеристики осіб, що скоюють контрабанду наркотичних засобів.

Відповідно до мети, ми ставимо перед собою такі дослідницькі завдання:

1) Спираючись на правозастосовну практику, офіційні статистичні дані розкрити структуру особи злочинця, що скоює дане кримінальне правопорушення.

2) Пояснити специфіку та мотивацію осіб, що здійснюють контрабанду наркотичних засобів.

3) Відобразити у статті аналіз судової практики за досліджуваним кримінальним правопорушенням, де безпосереднім предметом та засобом є наркотичні засоби, виключивши психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети використано власний досвід роботи правоохоронця, проаналізовано дослі-

дження вітчизняних науковців у галузі кримінального права та кримінології. Опрацьовано кримінальне законодавство, правозастосовну практику, офіційні статистичні дані. Під час аналізу вищевказаних джерел було застосовано наступні методи: емпіричний, соціологічний, статистичний та діалектичний.

Результати. Дослідження особи злочинця є однією з основних складових предмету кримінології, що тісно пов'язане з детермінантами кримінальних правопорушень, та відповідно заходами запобігання та протидії злочинності в цілому.

Справедливо зазначають відомі науковці Б. М. Головкін та О. В. Лисодєд, що прикладний аспект дослідження особи злочинця полягає у визначенні експериментально-дослідним шляхом індивідуальних якостей, властивостей, психічних станів осіб, які вчинили конкретні злочини, що мають детермінуюче значення і впливають на особливості їх злочинної поведінки в умовах конкретної життєвої ситуації [4, с. 99].

Згідно офіційної статистики з 2018–2022 рр. в Україні загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів становить 144 012 (при обчисленні не враховані дані за ст. 311, 312 КК, де безпосереднім предметом не являються наркотичні засоби, у даних статтях предметом є лише прекурсори). Так, у: 2018 р. – 26 170; 2019 р. – 27 996; 2020 р. – 27 415; 2021 р. – 28 625; 2022 р. – 33 806 [2]. На практиці найбільше виявляються такі кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів передбачені ст. 309 КК, 307 КК, 310 КК України, у той же час контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України) є менше облікованим кримінальним правопорушенням, однак на пряму пов'язана з вище перерахованими кримінальними правопорушеннями, та впливає на їх кількісний та якісний стан.

Загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 305 КК України за досліджуваний період становить 1074: 2018 р. – 212; 2019 р. – 330; 2020 р. –

234; 2021 р. – 183; 2022 р. – 115 [2]. У той же час, кількість облікованих кримінальних правопорушень, суттєво відрізняється від кількості засуджених осіб (не всім особам вручене повідомлення про підозру; провадження та досудові розслідування зупинені з наступних причин: у зв'язку із захворюванням підозрюваного, місцезнаходження підозрюваного невідоме; слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування; у зв'язку з виконанням процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва; клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності; з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; закриттям кримінальних проваджень).

Дослідження правозастосовної практики показує, що контрабандисти найбільше транспортують такі наркотичні засоби, як канабіс, смоли та екстракти канабісу, кокаїн, героїн, метадон тощо.

Особі злочинця притаманна система ознак і властивостей, що визначають її як людину, що вчинила злочин. Будучи різновидністю особи взагалі, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальний статус тощо), а також властиві лише їй ознаки, які виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки. Здебільшого ці ознаки поділяють на такі групи: соціально-демографічні; кримінально-правові; соціально-рольові; морально-психологічні [7, с. 74]. Розглянемо їх більш детально:

1) *Соціально-демографічні* ознаки включають в себе стать, вік, освіту, місце народження і проживання, громадянство та інші відомості демографічного характеру. Ці ознаки притаманні будь-якій особі і самі по собі не мають кримінологічного значення. Але у статистичній сукупності осіб, які вчинили злочини, соціально-демографічні ознаки дають важливу інформацію, без якої неможлива повна кримінологічна характеристика особи злочинців [6, с. 107]. З усіх проаналізованих нами статистичних даних досліджуваного суспільно-небезпечного діяння, аналіз буде проведено за кількістю засуджених.

1.1. *Стать*. Кількість засуджених осіб за контрабанду наркотичних засобів з

2018–2022 рр. становить 478 осіб (43 особи жіночої статі): 2018 р. – 80 осіб (з них 9 осіб жіночої статі), 2019 р. – 121 особа (з яких 10 осіб жіночої статі); 2020 р. – 110 осіб (з них 10 осіб жіночої статі); 2021 р. – 94 особи (з яких 7 осіб жіночої статі); 2022 р. – 73 особи (з яких 7 осіб жіночої статі) [3]. Таким чином, слід констатувати, що досліджуване кримінальне правопорушення вчиняють у більшості чоловіки, частка жінок не перевищує 10%.

1.2. *Громадянство*. Досліджена судова практика показує, що КП переважно вчиняється громадянами України. В поодиноких випадках бачимо, що до контрабанди вдаються громадяни Ізраїлю, Румунії, Турецької Республіки, Республіки Вірменія, Республіки Молдова, Французької Республіки та США тощо.

Із загальної кількості засуджених за контрабанду наркотичних засобів, більшість складають громадяни України (77,40%), 108 осіб громадяни інших держав (22,60%) [3]. Кримінальне правопорушення передбачене ст. 305 КК України має найвищий відсоток скоєння іноземцями, порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями у сфері обігу наркотичних засобів, оскільки останні частіше перетинають кордон, здебільшого з невеликою кількістю того чи іншого наркотичного засобу. Також це свідчить про специфічну поведінку іноземців, їх традицій та звичаїв. Так громадяни Латинської Америки часто вживають наркотичні засоби, тому для них є нормою мати його при собі для вживання.

1.3. *Вік*. Проаналізувавши вікові групи контрабандиста наркотичних засобів, ми зможемо оцінити вплив на формування особи з боку соціально-економічних чинників.

1.3.1. Основною віковою категорією осіб, що вчиняють контрабанду наркотичних засобів є особи від 30 до 50 років (54,8%) [3]. Можна стверджувати, що у цьому віці це цілком сформована особистість, а не представник молоді (рис. 1).

Рис. 1. Питома вага вікової категорії 30–50 років серед засуджених за кримінальне правопорушення передбачене ст. 305 КК України у період з 2018–2022 рр.

1.3.2. Наступною за кримінальною активністю віковою групою є особи у віці 25 до 30 років (19%) [3].

1.3.3. Далі слідує масова вікова група – осіб у віці від 18 до 25 років (18,6%) [3]. Зазначені вище вікові категорії однаково кримінально активні, відповідно відбувається перехід з однієї в іншу. Це особи, що формуються та вже сформовані у суспільстві, проте часто не бажають докладати зусиль, а шукають більш легких шляхів для заробітку, при цьому є споживачами наркотичних засобів, що підтверджує правозастосовна практика.

1.3.4. Майже не активною є вікова група у віці від 50 до 65 років (6%) [3].

1.3.5. Менше активними є особи вікової групи 65 років і більше (1%) [3].

1.3.6. Найменш активною та останньою віковою групою є особи до 18 років, кримінальна активність вікової категорії 16–18 років майже нульова, за період часу з 2018–2022 рр.: вручене повідомлення про підозру лише 1 особі у 2019 р. [2], засуджена лише 1 особа у 2020 р. [3]. Що може вказувати на те, що скоєння контрабанди наркотичних засобів має найменший рівень виявлення, оскільки наступна вікова категорія є досить кримінально активною. Тому заходи запобігання необхідно зосередити саме на особах у віці до 18 років.

Можемо стверджувати, що контрабанду наркотичних засобів, найчастіше скоюють особи у віці від 30 до 50 років. Однак, значна кримінальна активність спостерігається й осіб, у вікових категоріях від 18 до 25 років та

від 25 років до 30 років, що мають між собою не суттєву активність у скоєнні даного кримінального правопорушення, та подальшому переходитимуть одна у іншу, а у подальшому до найактивнішої вікової категорії від 30 до 50 років.

1.4. *Рівень освіти.* Основна група осіб, яка скоює контрабанду наркотичних засобів – це особи з повною середньою та професійно-технічною освітою (57,3%) [3]. Особи даної групи закінчили освітні програми середньої школи чи професійно-технічних училищ. Наявність лише повної загальної середньої освіти не дає їм можливості працевлаштуватись, що власне і пояснює злочинну активність. Випускники професійно-технічних училищ, мають змогу йти працювати згідно отриманої спеціальності, що у більшості випадків є фізично важкою та низькооплачуваною працею, тому вибір стає не на користь подальшого розвитку та навчання, а на користь злочинної діяльності.

Серед осіб, що скоїли дане кримінальне правопорушення, друге місце за освітнім рівнем посідають особи з повною вищою освітою та базовою вищою освітою (24,1%) [3]. Найбільше кваліфікована категорія на ринку праці, що дає можливість працевлаштуватись, проте це не завжди виправдовує очікування матеріального забезпечення та кар'єрного зросту. Вчинення контрабанди наркотичних засобів даними особами може свідчити про корисливий мотив чи залежність від наркотичних засобів.

Найменш чисельною групою за освітнім рівнем є особи з базовою середньою освітою, початковою загальною освітою та без освіти (18,5%) [3]. Даний освітній рівень не дає можливості працевлаштуватись, злочинний шлях на який стають дані особи не вимагає ніякої кваліфікації як працівника.

1.5. *Сімейний стан.* Аналізуючи дані правозастосовної практики, доходимо висновку, що дане кримінальне правопорушення скоюють як перебуваючи у шлюбі, чи у фактичних шлюбних відносинах так і поза ними, при наявності дітей та за їх відсутності, тому сімейний стан не є важливим для кримінологічної характеристики особи, що здійснює контрабанду наркотичних засобів.

1.6. *Географія злочинності* – показник, за яким досліджується територіальне розповсюдження злочинності за певний період, а також регіональні особливості кількісних та якісних показників злочинності [3, с. 73]. У нашому випадку ми визначимо місце контрабанди наркотичних засобів за досліджуваний період по областях України.

Лідерами першої групи по обліку контрабанди наркотичних засобів за досліджуваний період є наступні області: Волинська – 178 (16,6%), Львівська 166 (15,5%), Одеська – 165 (15,4%) [19] (рис. 2).

До другої групи входять такі області України: Київська та м. Київ – 104 (9,7%), Харківська – 102 (9,5%), Чернігівська – 84 (7,8%) [19].

Склад третьої групи: Закарпатська – 74 (4,4%), Вінницька – 34 (3,2%), Сумська – 25 (2,3%) [19].

Рис. 2. Географія областей України, що лідирують у обліку кримінального правопорушення передбаченого ст. 305 КК України (динамічний ряд 2018–2022 рр.)

Найбільша кількість облікованих Кримінальних правопорушень за ст. 305 КК України у період з 2018 р. по 2022 р.

Отримуємо наступний вигляд лідерів серед областей по країні, зазначеного кримінального правопорушення: 2018 р. – Волинська (55), Львівська (28), Чернігівська (20); 2019 р. – Одеська (62), Львівська (54), Волинська (45); 2020 р. – Одеська (39), Львівська (35), Волинська (25); 2021 р. – Одеська (29), Харківська (26), Львівська (25); 2022 р. – Львівська (24), Волинська (23), Одеська (17) [19]. Можемо стверджувати, що з початком активних бойових дій географія контрабанди

наркотичних засобів не зазнала суттєвих змін, лідируючі області України лише міняються місцями. Проте зменшення кількості досліджуваного кримінального правопорушення у 2022 р. в областях, де ведуться бойові дії, є сигналом, що злочинці мігруватимуть у інші прикордонні області та шукатимуть можливості своїх злочинних дій саме там.

Ми поділяємо думку О. М. Джужи та О. Г. Кулика про те, що виявлення та врахування територіальної різниці у злочинності є ключем ефективного запобігання [2, с. 46]. Зрозуміло, що основною складовою даного показника є наявність кордону (область – інша країна – *Артем КАРПЕНКО*), однак це не завжди є причиною високого рівня контрабанди наркотичних засобів, враховуючи кількісні показники за 5 років у Івано-Франківській (4), Житомирській (3), Рівненській областях (13).

2) *Кримінально-правові ознаки.*

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є місце його вчинення – митний кордон України та способи вчинення – поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Так, відповідно до ст. 10 Митного кодексу України визначається, що митним кордоном України є межі митної території України та їх повний перелік [20].

Переміщення предметів контрабанди через митний кордон України поза митним контролем це згідно зі ст. 482 Митного Кодексу України їхнє переміщення: 1) поза місцем розташування митного органу; 2) поза робочим часом, установленим для митного органу, і без виконання митних формальностей; 3) із незаконним звільненням від митного контролю внаслідок зловживання службовим становищем посадовими особами митного органу [20].

Переміщенням предметів контрабанди через митний кордон України з приховуванням від митного контролю відповідно до ст. 483 Митного Кодексу України охоплюються дії з переміщення наркотиків з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів, або шляхом

надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх ваги (з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача, кількості вантажних місць, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності [20].

Досліджуючи кримінально-правову характеристику кримінального правопорушення передбаченого ст. 305 КК України Ю. О. Данилевська та А. О. Данилевський зазначають, що кримінально-правові норми, описані у ст. 305 КК України, в цілому можуть слугувати інструментом протидії незаконному обігу наркотиків. Напрямами вдосконалення цієї норми є розширення предмета злочину та уточнення кваліфікуючих ознак [17, с. 246].

Суб'єкт даного кримінального правопорушення – будь-яка особа, що досягла 16-річного віку. Із суб'єктивної сторони контрабанда наркотичних засобів вчиняється з виною у формі прямого умислу, за якою особа усвідомлює не лише факт переміщення предмету злочину через митний кордон, а й бажає цього [9, с. 406].

Частина 2 ст. 305 КК передбачає відповідальність за вчинення контрабанди повторно або за попередньою змовою групи осіб, а також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби у великих розмірах. Повторність має місце, якщо контрабанда вчиняється хоча б у друге, незалежно від того, була чи не була особа судимою за перший злочин. Вчинення контрабанди за попередньої змовою групою осіб має місце, якщо у вчиненому брали участь дві або більше особи, які заздалегідь домовились про спільне її вчинення (ч. 2 ст. 28 КК) [9, с. 406–407].

Щодо кваліфікуючої ознаки «повторно», законодавцем вона визначена лише у ч. 2 ст. 305 КК України, та не визначена у ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4 КК України, де кваліфікуючою

ознакою визначено «та сама дія, раніше судимою за контрабанду». Також кваліфікуюча ознака «повторність» згідно ст. 305 КК України охоплює лише такі предмети як: наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби, та не охоплює вчинення контрабанди предметів із вищевказаних статей КК. Тому вважаємо за доцільне внесення змін до ч. 2 та ч. 3 ст. 305 КК України, а саме кваліфікуючої ознаки «повторно» у наступному вигляді: «ті самі дії, а також дії передбачені у ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4 КК України, вчинені повторно, а також якщо предметом цих дій були предмети зазначені у ч. 2, ч. 3 ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4, 305 КК України».

Груповий характер (скоєно групою осіб, далі ГО) вчинення контрабанди наркотичних засобів за досліджуваний період має наступний вигляд (5,6%): 2018 р. – 6,25%; 2019 р. – 8,26%; 2020 р. – 7,27%; 2021 р. – 2,13%; 2022 р. – 4,10% [3]. Можемо констатувати суттєвий спад вчинення ГО у 2021 р. (рис. 3).

Рис. 3. Кількість скоєних групою осіб кримінального правопорушення, передбаченого ст. 305 КК України у період з 2018 р. по 2022 р.

У ч. 3 ст. 305 КК передбачена відповідальність за контрабанду наркотичних засобів вчинені організованою групою (ч. 2 ст. 28 КК), а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби в особливо великих розмірах [9, с. 407].

Щодо скоєння організованою злочинною групою (ОЗГ) досліджуваного кримінального правопорушення за вищевказаний період має наступний вигляд (4,4%): 2018 р. – 7,5%; 2019 р. – 8,26%; 2020 р. – 3,64%; 2021 р. – 1,06%; 2022 р. – 1,40% [3].

Спостерігаємо зниження рівня групового характеру вчинення особами даного КП як у складі ОГ так і у складі ОЗГ починаючи з 2020 року (рис. 4).

Рис. 4. Кількість скоєних у складі організованої злочинної організації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 305 КК України у період з 2018 р. по 2022 р.

Мотив злочинної поведінки. Стосовно визначення мотиву, як складної психологічної структури, ми поділяємо думку В. О. Коновалової та В. Ю. Шепітька, які дають визначення мотиву, як елементу психологічного механізму злочинного діяння, як і дії взагалі, яка виражає ставлення особи до предмета чи об'єкта, який є метою дії. При здійсненні будь-яких дій особа керується певними спонуканнями, мотивами, що є відображенням у психіці потреб та інтересів індивіда. Значущість мотиву впливає на зміст дії та її змістовну сторону. У динаміці злочинної поведінки мотиву належить одне з важливих місць. На стадії підготовки злочинного діяння починається формування мотиву як спонукання, яке має перетворитись на вольову енергію людини, необхідну для реалізації поставленої мети. Етап практичного здійснення є перетворенням рішення на дію. Тут психічна енергія індивіда спрямована на активну діяльність з виконанням прийнятого рішення, досягнення поставленої мети [22, с. 231–233]. Як свідчать судова практика, особа контрабандиста наркотичних засобів «усвідомлювала протиправність своїх дій», «бажала довести злочин до кінця», «пояснювала зберігання при собі наркотичного засобу з цікавості», «переслідувала мету незаконно перемістити наркотичний засіб», «приховувала наркотичний засіб від митного контролю» тощо.

Аналіз судової практики дає можливість зробити висновок, що більшість злочинців даного кримінального правопорушення здійснюють це з метою задоволення своїх власних споживацьких потреб, з невеликою кількістю наркотичного засобу, частіше за все одного перетину кордону з порушеннями встановлених митних правил. До цієї групи також належать особи, що перевіряють роботу правоохоронців та митників, та при виявленні у них наркотичних засобів, звісно ж не розкривають справжній мотив своєї злочинної діяльності, а пояснюють це вживанням того чи іншого наркотичного засобу, визнають вину, каються у скоєному.

Так, Могилів-Подільський міськрайонний суд Вінницької області 30 листопада 2022 року визнав винним гр. М. у кримінальних правопорушеннях передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 305 КК України, та призначив покарання у виді штрафу у розмірі 68 000 гривень, без конфіскації майна. Гр. М. являючись громадянином України, 22.09.2022 умисно та задалегідь приховав у валізі, в кишені шортів, які знаходились серед інших речей, та у нижній частині валізи у просторі під блискавкою зіп-пакет та тубус червоного кольору з клапаном з особливо небезпечним наркотичним засобом, об'єм якого заборонено-канабісом, загальною масою (у перерахунку на висушену речовину) 0,58 г.

Гр. М. визнав себе винним, пояснював вчинення кримінального правопорушення залежністю від наркотичних засобів, пояснював вчинення контрабанди наркотичних засобів вперше, розумів правові наслідки свого діяння [12].

Іншу групу формують особи, що намагаються переправити наркотичні засобів, використовуючи при цьому третіх осіб, при можливому затриманні останніх залишаються безкарними.

Так, Городоцький районний суд Львівської області 22 листопада 2022 року визнав винним гр. Р. у скоєнні кримінального правопорушення передбаченого ч. 3 ст. 305 КК України, та призначив покарання у вигляді позбавлення волі строком на три роки, з конфіскацією усього майна, яке є його власністю.

Гр. Р., являючись громадянином України, 18.09.2018 року у м. Краків республіки Польща розпивав алкогольні напої з невстановленими особами: українцем та двома поляками, останні дали йому 100 доларів США за те, що він наглядатиме за 7 сумками в автобусі, який буде слідувати в Україну до м. Львову.

19.09.2018 на м/п «Грушів», у результаті митно-прикордонного контролю в автобусі марки «Неоплан», який рухався в напрямку «на в'їзд в Україну», у багажному відділенні, виявлено 7 дорожніх сумок з подрібненою маковою соломкою, загальною у висушеному стані 63 270, 44 грами [21].

Окремо існує група контрабандистів, що добре обізнані з нормативно-правовою базою, мають стійку антигромадську та кримінальну спрямованість, чітку та сплановану організацію своєї діяльності, систематично перетинають кордон та мають при собі велику та особливо велику кількість наркотичного засобу, який при успішному перетині кордону гарантує надприбутки, тобто яскраво виражений корисливий мотив, при виявленні та затриманні останні вину не визнають навіть у суді.

Так, Мукачівський міськрайонний суд м. Мукачево 16 лютого 2023 року визнав винним гр. М. у КП передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 305 та ч. 2 ст. 307 КК, який являючись громадянином держави Туреччина, діючи умисно, маючи умисел на незаконне переміщення через митний кордон України особливо небезпечного наркотичного засобу героїн, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій з приховуванням від митного контролю намагався незаконно перемістити в напрямку кордону України з Угорщиною 59 брикетів порошкоподібної речовини вагою брутто 30,750 кг, який приховав у спеціально обладнаному тайнику у дні автомобіля. Як пояснив гр. М. про наркотичний засіб йому нічого не відомо та відношення до наркотичного засобу не має ніякого [5].

Так, Дергачівський районний суд м. Дергачі 28 травня 2019 року визнав винним гр. Б. у КП передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 305 та ч. 3 ст. 307 КК, який являючись громадянином України, діючи умисно, маючи умисел на незаконне переміщення через митний кор-

дон України особливо небезпечного наркотичного засобу канабісу та наркотичного засобу кокаїну, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій з приховуванням від митного контролю намагався незаконно перемістити в напрямку кордону України з РФ порошкоподібну речовину вагою брутто 500,1806 грам та 16 439,7 грам особливо небезпечного наркотичного засобу – канабіс, який приховав у баці пального власного автомобіля. Гр. Б. заперечував мету збуту, ніби віз для власного вживання [10].

Наявність судимості. Зазвичай дане кримінальне правопорушення скоюють особи, які раніше не судимі, у тому числі не судимі за скоєння злочинів, що пов'язані з наркотичними засобами.

За досліджуваний період кількість осіб, засуджених за скоєння контрабанди наркотичних засобів, що мала не зняту та не погашену судимість – 13 осіб (2,7%): 2018 р. – 2 (2,5%); 2019 р. – 4 (3,3%); 2020 р. – 6 (5,45%); 2021 р. – 1 (1,06%); 2022 р. – 0. Кількість осіб засуджених за скоєння контрабанди наркотичних засобів, що мала судимість за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів – 5 (1,05%): 2018 р. – 0; 2019 р. – 1; 2020 р. – 1; 2021 р. – 3; 2022 р. – 0 [3].

За станом особи у момент вчинення кримінального правопорушення (наркотичне чи алкогольне сп'яніння). Майже не вчиняється у стані алкогольного сп'яніння, серед засуджених за вказаний період з виявлено 1 факт у 2018 році [3]. Спостерігається низький рівень вчинення досліджуваного кримінального правопорушення у стані наркотичного сп'яніння (4,4%): у 2018 р. – 5 осіб (6,25%); у 2019 р. – 5 осіб (4,13%); у 2020 р. – 2 особи (1,82%); у 2021 р. – 4 особи (4,25%); у 2022 р. – 4 особи (5,48%) [3].

Тобто, контрабанду наркотичних засобів здійснює особа, що сама вживає той чи інший наркотичний засіб, частково з метою збуту. Також це може бути особа, яка взагалі не вживає наркотичні засоби, а здійснює їх контрабанду з метою матеріального збагачення, як одноособово, так і у складі груп чи злочинних організацій на професійному рівні.

3) Соціально-рольові ознаки особи злочинця розкривають функції індивіда, обу-

мовлені його становищем у системі існуючих суспільних відносин, належність до певної соціальної групи, взаємодію з іншими людьми та організаціями в різних сферах суспільного життя (робітник чи службовець, рядовий виконавець чи керівник, працездатний чи непрацездатний, безробітний тощо). Зазначені відомості характеризують і визначають місце і значимість особи у суспільстві, яким соціальним ролям вона надає перевагу, а які ігнорує, розкривають її соціальну чи анти-соціальну орієнтацію [6, с. 108].

Аналіз судової статистики свідчить про те, що контрабанду наркотичних засобів найбільше скоюють особи, які не навчаються та не працюють – 340 (71,1%) [3]: у 2018 р. – 65 (81,25%); у 2019 р. – 85 (70,25%); у 2020 р. – 83 (75,45%); у 2021 р. – 57 (60,64%); у 2022 р. – 50 (68,49%). Що є зрозумілим, оскільки дана категорія не має коштів для існування та перспектив для розвитку в соціумі. У той час кримінальне середовище потребує лише якостей, що необхідні для скоєння кримінальних правопорушень.

Серед осіб, що скоїли дане кримінальне правопорушення, друге місце за родом зайнять посідають робітники – 72 (15,06%) [3]. Що пояснюється виконанням їх функціональних обов'язків (водій, матрос, провідник поїзду і т. д.), мотиву скоєння корисний та споживацький.

За ними слідує інші особи (без чітко визначеної соціальної ознаки – *Артем КАРПЕНКО*) – 21 (4,4%) та приватні підприємці – 16 (3,35%). Що вказує на відсутність впевненості у своєму майбутньому та низьких заробітних платах та прибутках.

Найменш чисельну групою за рівнем скоєння, становлять наступні категорії осіб: студенти – 8 (1,7%), інші службовці – 6 (1,3%), пенсіонери – 6 (1,3%), працівники господарських товариств – 5 (1%), військовослужбовці 2 (0,4%), державні службовці – 1 (0,2%), учні шкіл, коледжів та гімназій – 1 (0,2%) [3]. Причини скоєння даними категоріями осіб контрабанди наркотичних засобів необхідно розглядати у кожному випадку окремо. Однак, слід приділити увагу категоріям студентів та пенсіонерів, які викликають найменшу підозру,

що може бути використано професійними контрабандистами.

4) *Морально-психологічні ознаки* особи злочинця визначають ставлення злочинця до суспільства в цілому, прийнятих в ньому соціальних цінностей та нормативно визначених форм поведінки [6, с. 109]. Розглянемо їх більш детально нижче.

4.1. *Здатність ризикувати.* Законодавцем у ст. 305 КК України визначено кримінальну відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів та передбачене покарання: від мінімального у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти років до максимального у вигляді позбавлення волі на строк дванадцять років з конфіскацією майна [1]. Як бачимо санкції статей чинного КК є доволі жорсткими, проте це не зупиняє злочинця, який для задоволення власних потреб та збагачення здатний ризикувати, як свободою, так і власним життям та здоров'ям.

Додаткове покарання у вигляді конфіскації майна застосовано до: 2018 р. – 15 осіб (18,75%); 2019 р. – 6 осіб (4,96%); 2020 р. – 11 осіб (10,00%); 2021 р. – 5 осіб (5,32%); 2022 р. – 5 осіб (8,22%) [3], як бачимо відсоток даного виду додаткового покарання (окрім 2018 року) є низьким, що не є перешкодою для досліджуваної категорії злочинців. Та говорить про те, що в основному особи даної категорії не мають майна, яке може бути конфісковано за рішенням суду.

Так, у вересні 2023 року СБУ затримала на митному посту представника криміналітету, а саме наркокур'єра, який рухаючись контрабандним каналом з Латинської Америки перевозив у власному шлунку кокаїн, ковтаючи попередньо запаковані капсули. За один раз наркокур'єр міг перевезти до півкілограма кокаїну, майже 3,5 мільйони гривень [8]. Це є прикладом поодиноким виявленого факту, про реальну кількість таких «гвинтиків» транснаціонального наркобізнесу можна лише здогадуватись.

4.2. *Психологічна стійкість.* Виявляється у даної категорії осіб у вигляді стійкості у переконаннях постійно порушувати діюче

законодавство, особливо коли вони безперешкодно здійснюють переміщення через кордон наркотичних засобів. Як свідчать Вироки судів першої інстанції та Апеляційних судів злочинці в основному: «усвідомлюють неправність своїх дій», «бажають довести злочин до кінця», що свідчить про непохитність їх намірів.

Злочинець при перетині кордону з наркотичними засобами веде себе спокійно, вдає байдужість, не нервує, щоб не викликати до себе інтересу з боку правоохоронців, та лише при виявленні у них наркотичних засобів, проявляють емоційний збій, розуміючи невідворотність покарання, особливо якщо це стосується великого чи особливо великого об'єму наркотичного засобу.

Так, Мукачівський міськрайонний суд м. Мукачево 16 лютого 2023 року визнав винним гр. М. у КП передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 305 та ч. 2 ст. 307 КК, який являючись громадянином держави Туреччина, намагався незаконно перемістити в напрямку кордону України з Угорщиною 59 брикетів порошкоподібної речовини (кокаїн) вагою бруто 30,750 кг, який приховав у спеціально обладнаному тайнику у дні автомобіля. Обвинувачений під час проведення огляду був присутнім, знаходився біля автомобіля, йому було забезпечено перекладача. До приїзду на місце огляду працівників СБУ обвинувачений деякий час перебував в приміщенні, постійно куриє, пив багато води, був схвильованим і напруженим [5].

4.3. Злочинний інтелект. Контрабандист наркотичних засобів, у більшості випадків використовує різноманітні схеми для досягнення поставлених цілей, досліджує маршрути, аналізує роботу правоохоронців у зоні митного контролю, тому ми можемо констатувати, що він є свого роду інтелектуальним злочинцем, який використовує розумові здібності для вивчення законодавчої бази, аналізу судової практики, статистичних даних, інформацію із преси та соціальних мереж для уникнення від кримінальної відповідальності та переховування наркотичного засобу таким чином та способом, щоб унеможливити його виявлення. При виявленні будь-якої

кількості наркотичного засоби, намагається довести правоохоронцям та суду позицію, що мета збуту відсутня, наркотик необхідний для власного вживання, навіть коли в цьому немає навіть логічного змісту.

Так, Бориспільський міськрайонний суд м. Бориспіль 18 січня 2022 року визнав винним гр. С. у КП передбачених ч.3 ст. 305 та ч. 3 ст. 307 КК, який являючись громадянином Республіки Бразилія, намагався незаконно перемістити через митний кордон України 90 капсул кокаїну вагою 712,99 гр., який приховав у своєму шлунку та своєму задньому проході, тобто виконував роль «мулу». На момент проходження митного контролю заборонені предмети у декларації не вказав. Після неодноразових запитань про наявність у нього заборонених предметів та пропозиції добровільно видати такі предмети було проведено особистий огляд із залученням медичного працівника. Після цього гр. С. було доставлено у КНП «Бориспільська багатопрофільна лікарня інтенсивного лікування», де при застосуванні комп'ютерної томографії черевної порожнини у нього було виявлено сторонні предмети овальної форми, на що останній дав пояснення, що у його шлунково-кишковому тракті знаходиться 90 капсул із кокаїном, за контрабанду яких йому мали сплатити кошти у сумі 15000 бразильських реалів (приблизно 2900 доларів США)[13].

При здійсненні контрабандистами переміщення через кордон наркотичних засобів використовуються як розповсюджені схеми та місця схову (особисті речі, складки сумок, нижня білизна, у середині тубиків косметики та засобів гігієни), при перевезенні наркотичних засобів так і нові схеми, більш ускладнені (під гіпсами, у порожнинах протезів), що надихає злочинців на їх діяльність.

Контрабанда наркотичних засобів здійснюється морським, річковим, залізничним, автотранспортом, авіатранспортом. При перевезенні наркотичних засобів злочинці використовують різні частини та механізми, при цьому чим складніший той чи інший механізм, тим активніше використовуються складності контрабандистами наркотичних засобів у своїй діяльності.

Так, Залізничний районного суду міста Львів від 20.07.2023 року у справі № 462/5480/23 визнав винним гр. К., громадянина Республіки Туреччина, у КП передбачених ч. 3 ст. 305, ч. 3 ст. 307 КК України. Який, діючи умисно, протиправно та відповідно до заздальгідь розробленого злочинного плану, вступивши у попередню змову з громадянами Туреччини Н.,М.,Р., громадянином Республіки Молдова П., матеріали стосовно якого виділено в окреме провадження, а також іншими нествановленими на даний час особами, керуючись корисливим мотивом, з використанням послуг морських перевезень, перемістили 29.12.2020 року з Ісламської Республіки Пакистан в морський порт міста Одеса (Україна) на кораблі контейнерів із мішками рису, з прихованим у них особливо небезпечний наркотичний засіб – героїн, вагою 508 648,86 грам, що становить особливо великий розмір, з метою його подальшого перевезення та збуту [15].

Не є рідкістю пересилання наркотичних засобів міжнародними поштовими відправленнями, які використовуються злочинцями як швидкий варіант від адресата до отримувача. «Грає на руку» відсутність безпосередньої особи злочинця під час проходження митного контролю та виявлення наркотичного засобу та можливість створення не існуючих адрес та осіб.

Так, Сихівський районний м. Львова 18 вересня 2023 року визнав винним гр. Т. у КП передбаченому ч. 3 ст. 305 КК України, громадянина України. Який, 16.12.2019 року та 23.12.2019 року, скориставшись міжнародним поштовим відправленням, перемістив через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, у спосіб, що утруднює їх виявлення та шляхом подання митному органу як підстави для переміщення товарів документів, що містять неправдиві дані, наркотичний засіб, через ММПО СП «Росан» митного поста «Львів поштовий» Львівської митниці ДФС наркотичний засіб «кокаїн» в особливо великих розмірах (масою 9,7337 г. та 19,3619 г.), тобто вчинив контрабанду наркотичних засобів [14].

У своєму дисертаційному дослідженні І. Л. Рудницький пропонує наступні кримінологічні характеристики особи контрабандиста наркотичних засобів: здебільшого особи, які надають згоду на перевезення (перенесення)

наркотичних засобів через кордон становлять: працюють в транспортній сфері – 30%, є заробітчанами – 13%, туристи – 8%, працюють у міжнародних комерційних структурах – 14%, приватні підприємці становлять – 8%, військовослужбовці – 2%, учні коледжів – 2%, студенти ВНЗ – 15%. Мають освіту: вищу – 26%, незакінчену вищу – 40%, середню спеціальну – 20%, загально середню – 14%. 46% членів злочинних груп – не судимі, раніше судимі за аналогічні злочини – 25%, судимі більше двох разів – 11%, вчинили злочини, але уникали кримінальної відповідальності – 9%, рецидивісти – 5%, притягалися до кримінальної відповідальності, але винесений вирок не був пов'язаний з позбавленням волі – 4%. Переважна більшість досліджуваних злочинів, як правило, вчинюється з попереднім готуванням. Предметом контрабанди являються наркотичні засоби (героїн, кокаїн, марихуана, опійний мак) [18, с. 95, 99].

Висновки фахової статті П. А. Горбаченка, щодо кримінологічного портрету особи контрабандиста наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів наступні: чоловік середнього віку (від 26 до 40 років) із середньою або вищою освітою, непрацюючий, одружений і має дітей, раніше не судимий, скоює злочин, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 305 КК України, з метою отримання грошової винагороди за незаконне переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів чи фальсифікованих лікарських засобів через митний кордон України або подальшого їх збуту або з метою вживання згаданих речовин чи засобів [16, с. 87].

Висновки. Контрабандист наркотичних засобів – це особа чоловічої статі (91%), громадянин України (77, 4%), у віці 30–50 років (55%); має повну загальну та професійно-технічну освіту (57,3%), не навчається та не працює (71,1%), на час скоєння перебуває у тверезому стані, вчиняє у стані наркотичного сп'яніння (4,4%), скоює кримінальне правопорушення одноосібно (94%), скоює у складі групи – 5,6%, у складі організованої злочинної групи та злочинної організації – 4,4%, раніше не судима (93%), вина особи – умисна, мотив скоєння корисливий та споживацький.

Література

1. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text///>.
2. Офіс генерального прокурора: статистика, єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі. Офіційний веб- портал. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.
3. Судова влада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://court.gov.ua/>.
4. Кримінологія : підручник/ Б.М. Головкін, В.В. Голина, О.В. Лисодєд та ін. Харків: Право, 2021. 384 с.
5. Вирок Мукачівського міськрайонного суду міста Мукачево від 16.02.2023 року у справі № 297/1225/19. Єдиний держаний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109037132> (дата звернення 10.02.2024).
6. Кримінологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів/О.М. Джужа О.М., В.В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В.В. Чернея. НАВС. Київ: Освіта України, 2020. 612 с.
7. Кримінологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів/О.М. Джужа О.М., Я.Ю. Кондратьєв, О.Г. Кулик, П.П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416с.
8. Віз у шлунку кокаїн з Латинської Америки на 3,5 млн гривень: СБУ затримала на кордоні наркоторговця. Громадське телебачення: веб-сайт. URL: <https://hromadske.ua/posts/viz-u-shlunku-kokayin-z-latinskoji-ameriki-na-35-mln-grn-sbu-zatrimala-na-kordoni-narkotorgovcu> (дата звернення 10.02.2024).
9. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник /Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків: Право, 2015. 680с.
10. Вирок Дергачівського районного суду міста Дергачі від 28.05.2019 року у справі № 619/128/19 Єдиний держаний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82031847> (дата звернення 10.02.2024).
11. Комплексний підхід до захисту суспільства від незаконного наркообігу: монографія / Т.В. Корнякова, О.Л. Соколенко, В.С. Гошовський, Н.О. Максимцева., О.В. Сачко, І.М. Климюк, Г.С. Юзіков. Дніпро: ЛІРА, 2019. 532 с.
12. Вирок Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області від 30.11.2022 року у справі № 138/2726/22. Єдиний держаний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107599209> (дата звернення 29.04.2024).
13. Вирок Бориспільського міськрайонного суду міста Бориспіль від 18.02.2022 року у справі № 359/316/22. Єдиний держаний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102584775> (дата звернення 10.02.2024).
14. Вирок Сихівського районного суду міста Львів від 18.09.2023 року у справі № 464/5187/20. Єдиний держаний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113558189> (дата звернення 10.02.2024).
15. Вирок Залізничного районного суду міста Львів від 20.07.2023 року у справі № 462/5480/23. Єдиний держаний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112326721> (дата звернення 10.02.2024).
16. Горбаченко П.А. Кримінологічний портрет особи злочинця, винної у скоєнні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. № 36 Т. 2. С. 84–88.
17. Данилевська Ю.О., Данилевський А.О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 305 КК України. *Держава та регіони*. 2023. № 4 (82). С. 241–247.
18. Рудницький І.Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис...д– ра філ.: 081/ Нац. ун– т. «Львівська політехніка». Львів, 2019. 250 с.
19. Карчевський М. Протидія злочинності в Україні : інфографіка (2013–2014) : інтерактивний довідник. 2024. URL : <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/> (дата звернення 23.04.2024 р.).
20. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n3801>.
21. Вирок Городоцького районного суду Львівської області від 21.11.2022 року у справі № 460/103/19. Єдиний держаний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107462186> (дата звернення 29.04.2024).

References

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 [The Criminal Code of Ukraine dated April 05, 2001]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text///> [in Ukrainian].

2. Ofis heneralnogo prokurora: statystyka, iedynyi zvit pro cryminalni pravoporushennia po derzhavi [Office of the Attorney General: Statistics, a single report on criminal offenses by state]. *Ofitsiyni vebportal – The official web portal*. Retrieved from: <https://www.gp.gov.ua/////> [in Ukrainian].

3. Sudova vlada Ukrainy [The Judiciary of Ukraine]. *Ofitsiyni vebportal – The official web portal*. Retrieved from: <https://court.gov.ua/> [in Ukrainian].

4. Holovkin, B.M., Holina, V.V., & Lysodied, O.V. (2021). *Cryminologiiia [Criminology]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

5. Vyrok Mukachivskogo miskrayonnogo sudu mista Mukachevo vid 16.02.2023 roku u spravi № 297/1225/19 [Verdict of the Mukachevo City and District Court of the city of Mukachevo dated February 16, 2023 in case № 297/1225/19]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109037132> [in Ukrainian].

6. Dzhuzha, O.M., Vasylevych, V.V., Cherniy, V.V., & Cherniavskiy, S.S. (2020). *Cryminolohiia [Criminology]*. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].

7. Dzhuzha, O.M., Kondratiev IA. O., Kulyk O.G., & Mykhailenko, P.P. (2002). *Cryminolohiia [Criminology]*. Kyiv: Iurinkom – Inter [in Ukrainian].

8. Viz u shlunku kokain z Lanynskoi Ameptyky na 3,5 milyoniv hryven: SBU zatrymala na kopdoni napkotorhovtsia [A drug dealer carrying 3,5 million UAN worth of cocaine from Latin America in his stomach: the SBU detained a drug dealer at the border]. *Hromadske telebachennia: vebseit – Public television: website*. Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/viz-u-shlunku-kokayin-z-latinskoyi-ameriki-na-35-mln-grn-sbu-zatrymala-na-kordoni-narkotorgovcy> [in Ukrainian].

9. Baulin, I.U.V., Borysov V.I., & Tiutiuhin, V.I. (2015) *Kryminalne parvo Ukrainy. Osoblyva chastyna [Criminal Law. Special part]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

10. Vyrok Derhachivskoho rayonnogo sudu mista Derhachi vid 28.05.2019 roku u spravi № 619/128/19 [Verdict of the Dergachy District court of the city of Dergachy dated May 28, 2019 in case № 619/128/19]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82031847> [in Ukrainian].

11. Korniakova, T.V., Sokolenko, O.L., Hoshovskyi, V.S., Maksimtseva, N.O., Sachko, O.V., Klymiuk I.M., & Iuzikov, H.S. (2019). *Kompleksnyi pidkhid do zakhystu suspilstva vid nezakonnoho narkoobihu [A comprehensive approach to the protection of society against illegal drug trafficking]*. Dnipro: LIRA [in Ukrainian].

12. Vyrok Mohyliv-Podilskoho miskrayonnogo sudu Vinnytskoi oblasti vid 30.11.2022 roku u spravi № 138/2726/22 [Verdict of the Mohyliv-Podilsk City district Court of the Vinnytsia Region dated November 30, 2022 in case № 138/2726/22]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107599209> [in Ukrainian].

13. Vyrok Boryspilskoho miskrayonnogo sudu mista Boryspil vid 18.02.2022 roku u spravi № 359/316/22 [Verdict of the Boryspil City and District Court of the city of Boryspil dated February 18, 2022 in case № 359/316/22]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102584775> [in Ukrainian].

14. Vyrok Sykhivskoho rayonnogo sudu mista Lviv vid 18.09.2023 roku u spravi № 464/5187/20 [Verdict of the Sykhiv District Court of the city Lviv dated September 18, 2023 in case № 464/5187/20]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113558189> [in Ukrainian].

15. Vyrok Zaliznychnoho rayonnogo sudu mista Lviv vid 20.07.2023 roku u spravi № 462/5480/23 [Verdict of the Railway District Court of the city Lviv dated July 20, 2023 in case № 462/5480/23]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112326721> [in Ukrainian].

16. Horbachenko, P.A. (2016). Kryminolohichniy portret osoby zlochyntsia, vynnnoi u skoienni kontrabandy narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, ikh analogiv chy prekursoriv abo falsifskovanykh likarskikh zasobiv [Criminological portrait of a criminal guilty of smuggling narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors or falsified medicines]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 2 (36), 84–88 [in Ukrainian].

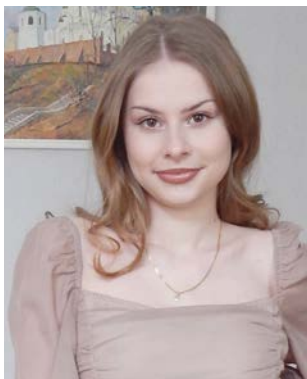
17. Danylevska, I.U.O., & Danylevskiy, A.O. (2023). *Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochynu, peredbachenoho st. 305 KK Ukrainy [Criminal-legal characteristics of the crime provided for in Art. 305 of the Criminal Code of Ukraine]*. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 4 (82), 241–247 [in Ukrainian].

18. Rudnytskyi, I.L. (2019). *Osoblyvosti vyivlennia ta rozsliduvannia kontrabandy hapkotychnykh zasobiv, sho vchyniaiuetsia ophanizovanymy zlochynnymy hrupamy [Peculiarities of detection and investigation of drug smuggling committed by organized criminal groups]*. Lviv: «Lvivska politekhnik» [in Ukrainian].

19. Karchevskiy, M. (2024). Protydiia zlochynnosti v Ukraini [Countermeasures against crime in Ukraine]. *Infografika (2013–2014): interaktyvnyi dovidnyk – Infographics (2013–2014): interactive guide*. Retrieved from: <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/> [in Ukrainian].

20. Mytnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 13 bereznia 2012 № 4495-VI [The Customs Code of Ukraine dated March 13, 2012 № 4495-VI]. *Veportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n3801> [in Ukrainian].

21. Vyrok Horodotskoho rayonnogo sudu Lvivskoi oblasti vid 21.12.2022 roku u spravi № 460/103/19 [Verdict of the Horodotsky District court of the Lviv Region dated November 21, 2022 in case № 460/103/19]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebsait – Unified state register of court decisions: website*. Retrieved from: <https://reiestr.court.gov.ua/Review/107462186> [in Ukrainian].

УДК 342.1+342.2
DOI 10.32782/cuj-2024-2-4

Кисельова Олександра Максимівна

аспірантка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-8371-4791

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У РОЗБУДОВІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Стаття присвячена двом актуальним проблемам сучасної конституційної доктрини України: утвердженню місця громадянського суспільства та розвитку соціальної держави, причому ключовий акцент робиться на висвітленні місця громадянського суспільства в розбудові останньої. Така проблематика розкривається автором з урахуванням наукових поглядів на співвідношення таких явищ, як громадянське суспільство та держава. У статті досліджуються ключові інститути громадянського суспільства з точки зору їх загальносоціальної спрямованості, розглядаються його ознаки. Під час надання характеристики соціальній державі як конституційному принципу автор наголошує на тезі про те, що громадянське суспільство є його атрибутом. Автором проаналізовано погляди на дану проблематику вчених, що є представниками держав-членів Європейського Союзу, а також європейських держав із взірцевим рівнем соціального забезпечення та загального добробуту населення. У статті висвітлюються ролі, які громадянське суспільство може виконувати у ролі вектора соціального захисту (частини «трикутника добробуту»). Розкривається місце благодійності, як явища, що перебуває на перетині обох досліджуваних площин. Згадується Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затверджена Указом Президента України від 07 вересня 2021 року № 487/2021, як програмний документ, що започатковує розвиток даної тематики у напрямку до нео-моделей соціальної держави, які є предметом наукових дискусій розвинених держав. Автор наголошує на тому, що громадянське суспільство та соціальна держава перебувають у діалектичному зв'язку і не можуть існувати одне без одного: лише за умови наявності розвиненого громадянського суспільства виникає потреба в соціальній державі, її соціальна держава здатна і повинна підтримувати інститути громадянського суспільства (наприклад, надавати пільгове оподаткування). Окрема увага акцентується на необхідності подальшого розвитку цієї тематики з урахуванням необхідності реформування інституту соціальної держави.

Ключові слова: конституція, громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства, права людини, соціальні права, соціальна держава, атрибути соціальної держави, держава добробуту, «трикутник добробуту».

Kyselova O. M. The Role of Civil Society in Developing a Modern Social State: Constitutional and Legal Principles

The article is devoted to two problems of the modern Ukrainian constitutional doctrine: the establishment of the place of civil society and the development of the social state, while highlighting the place of civil society in the development of the social state. The author revealed these issues by taking into account scientific views on correlation between civil society and the state. The article examines the key institutions of civil society taking into account their general social orientation, and examines civil society's features. The author emphasizes that civil society is social state's attribute, while characterizing the social state as a constitutional principle. The author analyzed the views on this issue of the EU-members' scientists, as well as other European states with an exemplary level of social security and general well-being of the population. The article highlights the roles that civil society can perform as a vector of social protection (part of the "welfare triangle"). The author revealed the place of charity as a phenomenon located at the intersection of both researched issues. The National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026, approved by Decree of the President of Ukraine No. 487/2021 of September 7, 2021, is mentioned as a program document that initiates the development of this topic in the direction of neo-models of the welfare state, which are the subject of scientific discussions developed countries. The author claims that civil society and the welfare state are in a dialectical correlation and cannot exist without each other: only if there is a developed civil society, there is a need for a welfare state, and the welfare state can and should support the institutions of

civil society (for example, to provide preferential taxation). Particular attention is focused on the need for further development of this topic, taking into account the need to reform the institution of the welfare state.

Key words: *constitution, civil society, institutions of civil society, human rights, social rights, social state, attributes of a social state, welfare state, “welfare triangle”.*

Вступ. Місце інститутів громадянського суспільства у становленні демократичної держави завжди було предметом численних досліджень учених-конституціоналістів. Одним із широковідомих прикладів такого інтересу слугує запропонований у Концепції нової Конституції України, схваленої Постановою Верховної Ради Української РСР від 19 червня 1991 року № 1213-ХІІ, розділ, який так і не досяг свого нормативного втілення. Мова йде про розділ під назвою «Громадянське суспільство і держава», зміст якого розкривав сутність громадянського суспільства, а також слугував детермінантою його ролі у взаємодії з державою. Однак особливій уваги, на нашу думку, заслуговує питання впливу інститутів громадянського суспільства на втілення ідей власне соціальної держави як механізму досягнення загального добробуту населення.

Метою статті є надання характеристики напрямкам взаємодії громадянського суспільства та соціальної держави в умовах сьогодення, а також пропозицій з оптимізації розбудови громадянського суспільства і соціальної держави в Україні.

Матеріали та методи. Дана проблематика висвітлювалась у доробку таких учених, як: І. Бородін, С. Ганаба, К. Гуртова, А. Желяк, Я. Пасько, С. Стеценко. У процесі дослідження застосовувались методи філософського рівня (діалектика, редукціонізм), загальнонаукові (зокрема, емпіричні), а також порівняльно-правовий, історичний та антропологічний підходи.

Результати. У сучасній правовій науці поняття «громадянське суспільство» згідно з вузьким підходом розуміється як демократична форма самоорганізації суспільства, якій властива незалежність від держави та ринку. Такій формі притаманні: наявність складної структури, внутрішня солідарність її учасників, плюралізм ідей, свобода індивідуальності, активна участь у прийнятті рішень,

спрямованість на захист прав, свобод та інтересів громадян. Саме згадане вище розуміння концепції громадянського суспільства вбачається найбільш обґрунтованим у порівнянні з широким підходом (який ототожнює розглядуване явище з поняттям суспільства як такого) й дихотомічним (що критично ставиться до розмежування інститутів держави і громадянського суспільства) [1, с. 20–45].

Існування в конституційній доктрині розгалуженої системи підходів до розуміння громадянського суспільства і є тією підвалиною, що породжує невпинну дискусію з приводу взаємозв'язку громадянського суспільства і держави. Отже, в наукових джерелах можна зустріти три основні позиції стосовно співвідношення цих двох явищ:

1. Такі дві соціальні системи *збігаються* за своїм змістом (держава стає звичайним елементом громадянського суспільства). Натомість такі погляди цілком не безпідставно піддаються критиці, оскільки вони, по суті, відкидають існування громадянського суспільства в загальноновживаному значенні, нівелюючи генетичну відокремленість від держави та призначення самого громадянського суспільства;

2. Держава є *первинною* щодо громадянського суспільства і вона його контролює. Натомість, на думку деяких науковців, така форма співвідношення вказує на розвиток у державі тоталітарних наративів і знищення підвалин демократії;

3. Держава виконує *службову функцію* стосовно громадянського суспільства. Така міра взаємодії вбачається оптимальнішою за наведені вище, натомість і тут варто уникати крайнощів: держава повинна дотримуватись усіх своїх зобов'язань згідно із Конституцією України, що не обмежується виключно «підлеглистю» громадянському суспільству [2, с. 75].

Таким чином, співвідношення сучасної держави і громадянського суспільства полягає

в тому, що чим більш розвиненим є громадянське суспільство, тим менш вагомою є роль держави у вирішенні тих питань, що віднесені до поля його діяльності. Отже, нерозвиненість інститутів громадянського суспільства може сприяти надмірному посиленню держави. Ці два явища зумовлюють одне одного, утворюють цілісний організм, хоча громадянське суспільство як категорія історично передує державі, натомість не породжує її автоматично. Вони перебувають у діалектичному взаємозв'язку і не перебувають у відносинах підпорядкування. Саме державна влада є тим інструментом, за допомогою якого забезпечуються оптимальні умови для саморозвитку громадянського суспільства. Тобто держава виступає як владний інститут, який має усі правомочності з керування інститутами громадянського суспільства і покликаний діяти у загальних інтересах. При цьому, фактично, лише за умови наявності розвиненого громадянського суспільства **виникає потреба у правовій та соціальній державі** [3, с. 54–55].

Вітчизняні вчені, з-поміж іншого, вважають актуальним дослідження ключових інститутів громадянського суспільства. Наразі до переліку цих інститутів найчастіше включають такі: *неприбуткові організації* (такі, що не переслідують комерційні інтереси та займаються широким обсягом громадських питань; в Україні такі юридичні особи мають бути внесені у встановленому законодавством порядку до Реєстру неприбуткових установ та організацій); *громадські об'єднання* (відповідно до законодавства України, це добровільні об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб, утворені з метою здійснення та захисту прав і свобод, а також задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, та інших інтересів); *благодійні фонди* (юридичні особи, метою створення яких є добровільна особиста або майнова допомога, що не передбачає одержання благодійником прибутку; вони сприяють розвитку різних соціальних програм у сферах освіти, медичного обслуговування тощо); *соціальні рухи* (організовані активні групи громадян, які мобілізують свої сили для розв'язання конкретних соціальних про-

блем, таких як дискримінація осіб за гендерною приналежністю, національністю, расою тощо); *незалежні засоби масової інформації* (або з урахуванням новел українського законодавства – *незалежні медіа*, які періодично чи регулярно поширюють об'єктивну і неупереджену інформацію представникам громадськості); *професійні організації* (асоціації фахівців, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності, які створюються для захисту інтересів їх членів); *освітні інститути* (заклади середньої, вищої освіти, наукові підрозділи та інші утворення, які забезпечують навчання, розвиток та передачу знань); *релігійні організації* (об'єднання осіб, що утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати власну віру; це різноманітні громади, центри, монастирі, братства, духовні навчальні заклади); *громадські форуми* (платформи, де громадяни можуть висловлювати свої погляди, виносити на обговорення нагальні проблеми і приймати спільні рішення); *фонди соціальної підтримки* (організації, що займаються збором та перерозподілом фінансових ресурсів з метою допомоги потребуючим верствам населення); *творчі об'єднання* (спілки, утворені з метою підтримки відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва) [4, с. 40–41].

У свою чергу, якщо звертатися до нормативно визначеного переліку інститутів громадянського суспільства, то на сьогодні він наведений у абзаці другому пункту 2 Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 05 листопада 2008 р. № 976, а також у пункті 7 Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2010 р. № 996.

Можна дійти висновку, що всі ключові інститути громадянського суспільства мають загальносоціальну спрямованість. Вони покликані захищати права осіб, які потребують особливої соціальної підтримки, та сприяти досягненню загального добробуту і гід-

ного рівня життя населення. Тобто мова йде про таку спрямованість, що по суті відповідає меті **соціальної держави**.

Підходів до розуміння соціальної держави в межах різних соціально-гуманітарних наук існує чимало. Цей феномен був і залишається предметом досліджень у сфері права, економіки, соціології. При чому, як у зарубіжних наукових джерелах, так і у вітчизняних, можна зустріти різні моделі цієї концепції – «держава загального добробуту», «держава соціального типу», неомоделі тощо. Конституційний принцип соціальної держави в українській доктрині можна звести до наступного: це правовий інститут, який спрямований на забезпечення гідного життя, рівності прав, вільного розвитку абсолютної більшості населення. Причому такий інститут проявляється у різних сутностях: як законодавець, гарант прав і свобод, а також *посередник і партнер громадянського суспільства*. Метою такої держави є досягнення всезагальної рівності та справедливості у соціумі.

Кажучи про взаємодію соціальної держави і громадянського суспільства, варто відзначити, що такий процес є складним і багаторівневим: ці два явища безпосередньо впливають і формують одне одного. Наприклад, науковцями розроблено узагальнений підхід до переліку *атрибутів* соціальної держави, які у тому чи іншому вигляді закріплені у конституціях зарубіжних країн та України. Поруч із такими атрибутами, як соціальна спрямованість економіки, соціалізація державного бюджету, наявність систем соціального страхування, активна державна політика на ринку праці, за загальним правилом зустрічаються також і наявність та функціонування розвинених інститутів громадянського суспільства [5, с. 11–13]. Отже, у такий спосіб **громадянське суспільство сприяє формуванню соціальної держави**.

Натомість, як зазначалось вище, взаємодія громадянського суспільства та соціальної держави є доволі непростюю. Так, наприклад, у дослідженнях учених-представників країн Європейського Союзу (далі – ЄС) панівне становище займає теорія, згідно з якою діяльність інститутів громадянського суспільства сприймається у ролі автономного вектора

соціального захисту. Тобто мова йде про так звану концепцію «*трикутника добробуту*», основними виконавцями (вершинами трикутника) якої є: держава, громадянське суспільство та ринок (підприємництво) [6, с. 264].

Так, наприклад, у Норвегії (яка не входить до ЄС, але є державою, на яку доцільно рівнятись за рівнем соціального забезпечення населення) в ролі вектора соціального захисту громадянське суспільство виконує такі чотири **ролі**:

1. Як *ідеологічна альтернатива* публічному соціальному забезпеченню. Така функція громадянського суспільства була притаманна йому задовго до розширення сфери впливу соціальної держави в сучасному розумінні. Відтак зараз у Норвегії такий варіант взаємодії секторів, а, отже, й така роль залишається важливою, хоча й у менших масштабах, у зв'язку з підвищенням ролі держави у вирішенні соціальних питань.

2. Як *додаток* до публічного соціального забезпечення через піднесення ролі волонтерської роботи і благодійності. З приводу цієї тематики й у вітчизняній правовій доктрині наявні результативні дослідження. Зокрема, науковці зазначають, що заходи, які вживаються владою для досягнення соціальної справедливості, у повному обсязі не здатні охопити весь спектр проблем, що панують у суспільстві. Тут свого втілення і набуває **благодійність** як елемент соціальної держави. При чому не тільки соціальна держава потребує наявності такого елемента, а й благодійність не може існувати поза соціальною державою, оскільки необхідними для неї є нормативна регламентація та правовий захист. Окрім того, держава надає матеріальну допомогу благодійним організаціям, здійснює їх пільгове оподаткування [7, с. 324–326].

3. Як засіб *адвокації (лобіювання)* при прийнятті рішень публічними інституціями. Стрімке зростання важливості цієї функції було викликано бурхливим розвитком свободи слова, віросповідання та об'єднань у XIX столітті. В умовах сучасної демократії вона знаходить і нові варіації втілення в житті: наприклад, крізь явище **соціальної мобілізації**, що останніми роками набирає обертів і в українському суспільстві. Це явище являє собою

активне залучення максимальної кількості сегментів населення до вирішення пріоритетних соціальних, економічних та екологічних проблем місцевого значення у формі партнерства заради досягнення спільної мети. У тому числі це впливає і на зміну способу мислення суспільства, що бореться з конкретною проблемою, таким чином, щоб його представники об'єдналися й використали свій прихований потенціал у допомозі собі власними силами [8, с. 175]. Особливої актуальності такий процес активізації громади набирає, зокрема, в умовах воєнного стану, що діє в Україні останні два роки.

4. Як *ключове джерело розвитку інновацій*. На ранніх етапах зародження соціальної держави в Норвегії більшість ініціатив з розробки якісно нових послуг і технологій, що є соціально бажаними, походило від приватних суб'єктів – інститутів громадянського суспільства. Натомість ця роль стає менш визначальною з розвитком соціальної держави, що останнім часом бере на себе чималу частину роботи із забезпечення інноваційної діяльності [9, с. 579–580].

Усі зазначені вище ролі, які виконує громадянське суспільство поруч із державними суб'єктами, є необхідними для зміцнення позицій соціальної держави і досягнення її цілей. Реальне досягнення такого стану речей є можливим тільки в державі, яка сприяє утворенню та підсилению інститутів громадянського суспільства.

Отже, в Україні належне формування і розвиток соціальної держави є дуже ускладненим у зв'язку із нездатністю інститутів громадянського суспільства у повному обсязі виконувати свої ролі. Причинами такої ситуації є слабкі демократичні традиції перехідного суспільства, недосконалість і неузгодженість національного законодавства, недостатній рівень політичної, економічної, правової культури населення. Таким чином, Україна одночасно постає перед проблемою створення засад належного функціонування громадянського суспільства і в той же момент – засад соціальної держави [10, с. 265].

Для вирішення першої частини цієї проблематики Указом Президента України № 487/2021 від 7 вересня 2021 року було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки (далі – Стратегія). У загальній частині документа здійснено акцент на необхідності розвитку громадянського суспільства для становлення демократичної, правової та **соціальної** держави. Стратегією визначено ключові напрями, стратегічні завдання та очікувані результати від їх здійснення, а також механізми реалізації Стратегії органами державної влади в партнерстві з інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями, іншими заінтересованими установами [11]. Загалом, аналізуючи цей документ, можна дійти висновку про його доцільність та узгодженість, натомість висновки про результативність можна буде зробити лише після моніторингу й оцінки реалізації Стратегії.

Висновки. З урахуванням викладеного, роль громадянського суспільства в розбудові соціальної держави складно переоцінити. Ці два інститути мають тісний взаємозв'язок і не можуть функціонувати одне без одного в умовах сучасної демократії. Як громадянське суспільство дозволяє досягти державі всіх законодавчо визначених цілей у соціальному забезпеченні, так й інститути громадянського суспільства не здатні діяти повноцінно без належного правомірного втручання з боку соціальної держави. Оскільки Україна стоїть перед надзвичайно важкими викликами сьогодення, важливим є сприяння розвитку громадянського суспільства, здатного самоорганізуватися й підкріплювати державу, власними силами боротися із різноманітними проблемами. Кроки до нормативного закріплення такого сприяння на даному етапі є доволі успішними, але лише чітке дотримання положень законодавства може привести до конкретних результатів у цьому напрямку. Особливої уваги потребує дослідження сил соціальної держави в Україні, переосмислення її сутності з урахуванням досвіду зарубіжних держав, існуючих у доктрині неомоделей такої держави.

Література

1. Берченко Г.В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти : монографія. Харків : Юрайт, 2014. 208 с.
2. Бородін І., Желяк А. Соціальна, правова держава – її ознаки, атрибути та символи. *Evropský politický a právní diskurz*. 2019. Vol. 6, Iss. 2. С. 72–77.
3. Гуртова К.М., Сухокобилка К.Р. Співвідношення громадянського суспільства і держави. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 54–55.
4. Шуміло О.М. До питання ключових інститутів громадянського суспільства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 3 (103). С. 35–43.
5. Колот А.М., Герасименко О.А. Соціальна держава: генезис та перспективи розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*: зб. наук. праць. 2017. № 1. С. 8–36.
6. Busso S., De Luigi N. Civil society actors and the welfare state. *Partecipazione e conflitto*. 2019. № 12 (2). P. 259–296.
7. Гамулець М.І. Соціальна держава як умова появи та розвитку благодійності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 323–327.
8. Котелевець А.М., Мартинюк Я.В. Соціальна згуртованість молоді як ресурс розвитку громади: досвід європейських країн та України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. праць. 2022. С. 174–179.
9. Loga J. Civil society and the welfare state in Norway – Historical relations and future roles. *Community Development Journal*. 2018. № 53 (3). P. 574–591.
10. Ганаба С.О. Громадянське суспільство та соціальна держава: міра взаємодії. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 265–266.
11. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: затв. Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#top> (дата звернення: 02.03.2024).

References

1. Berchenko, H.V. (2014). *Hromadianske suspilstvo v Ukraini: konstytutsiini aspekty [Civil society in Ukraine: constitutional aspects]*. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].
2. Borodin, I., & Zheliak, A. (2019). Sotsialna, pravova derzhava – yii oznaky, atrybuty ta symvoly [Social, legal state: its features, attributes and symbols]. *Evropský politický a právní diskurz*, 6 (2), 72–77. Retrieved from <https://epd13.cz/wp-content/uploads/2019/2019-6-2/13.pdf> [in Ukrainian].
3. Hurtova, K.M., & Sukhokobylka, K.R. (2021). Spivvidnoshennia hromadianskoho suspilstva i derzhavy [The relationship between civil society and the state]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy* (54–55). Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/items/85d97ddc-53f6-41d4-ba39-101834753eda> [in Ukrainian].
4. Shumilo, O. (2023). Do pytannia kluchovykh instytutiv hromadianskoho suspilstva [The question of key institutions of civil society]. *Bulletin of Luhansk Scientific-Educational Institute named after E.O. Didorenko*, 3 (103), 35–43. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.103.35-43> [in Ukrainian].
5. Kolot, A.M., & Herasymenko O.A. (2017). Sotsialna derzhava: henezys ta perspektyvy rozvytku [Social welfare state: genesis and prospects of development]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, 1, 8–36. Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua/items/f631754f-59e0-4d66-a78d-57ebdd3b2beb> [in Ukrainian].
6. Busso, S., & De Luigi, N. (2019). Civil society actors and the welfare state. *Partecipazione e conflitto*, 12 (2), 259–296. <https://dx.doi.org/10.1285/i20356609v12i2p259> [in English].
7. Hamulets, M. (2023). Sotsialna derzhava yak umova poiavy ta rozvytku blahodiinosti [The social state as a condition for the emergence and development of charity]. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1, 323–327. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.5> [in Ukrainian].
8. Kotelevets, A.M., & Martyniuk Ya.V. (2022). Sotsialna zghurtovanist molodi yak resurs rozvytku hromady: dosvid yevropeyskykh krain ta Ukrainy [Social cohesion of youth as a resource for community development: experience of European countries and Ukraine]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, Special issue, 174–179. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.1.33> [in Ukrainian].
9. Loga, J. (2018). Civil society and the welfare state in Norway – Historical relations and future roles. *Community Development Journal*, 53 (3), 574–591. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsy027> [in English].
10. Hanaba, S.O. (2021). Hromadianske suspilstvo ta sotsialna derzhava: mira vzaiemodii [Civil society and the welfare state: a measure of interaction]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy* (265–266). Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f235869c-02f4-40e3-a01b-9deb8841848b/content> [in Ukrainian].
11. Natsionalna stratchiia spryiannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky (2021) [National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2021–2026] : approved by Decree of the President of Ukraine. No. 487/2021 of September 7, 2021. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> [in Ukrainian].

УДК 629.7:[811.1:34]
DOI 10.32782/cuj-2024-2-5

Ломакіна Марина Євгеніївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки
Льотної академії Національного авіаційного університету
ORCID: 0000-0001-5466-8354
Researcher ID: КОЕ-0779-2024

Царьова Людмила Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки
Льотної академії Національного авіаційного університету
ORCID: 0000-0003-4458-8355

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ЗДОБУВАЧІВ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В АВІАЦІЙНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто деякі основні особливості вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням здобувачами юридичної освіти авіаційних закладів вищої освіти. Проаналізовані дослідження та публікації як українських, так і іноземних науковців, які пов'язані з особливостями викладання та навчання англійської мови на сучасному етапі. Представлено організацію навчання в дистанційному режимі в авіаційному закладі вищої освіти. Охарактеризовано низку інтерактивних дистанційних технологій та засобів, які здатні мотивувати здобувачів вищої освіти до самостійної пізнавальної діяльності, сприяти розширенню знань та оволодінню стійкими вміннями в усіх видах мовлення. Представлено CASE-технологію як одну із найбільш поширених дистанційних технологій навчання. Запропоновано різноманітні навчальні платформи, які дають здобувачам вищої освіти можливість виконувати практичні завдання, а викладачам отримувати зворотний зв'язок. Наголошено на тому, що на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням використовуються виключно автентичні англомовні аудитивні, візуальні й аудіовізуальні засоби. Охарактеризовано принципи, якими керуються викладачі на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням в авіаційному закладі вищої освіти. Представлено мультимедійні аудіовізуальні засоби, які використовуються у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням та їх впровадження в навчальний процес з метою формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Ключові слова: авіаційні заклади вищої освіти, здобувачі юридичної освіти, дистанційне навчання, комунікативна компетентність.

Lomakina M. Ye., Tzarova L. V. Peculiarities of learning foreign language by professional direction for legal education applicants in aviation higher educational establishments

The article deals with some of the main features of studying a foreign language by professional direction for legal education applicants in aviation higher educational establishments. Research and publications of both Ukrainian and foreign scientists, which are related to the peculiarities of teaching and learning English at the current stage, have been analyzed. The organization of distance learning in aviation higher educational establishments has been presented. A number of interactive remote technologies and tools have been characterized, which are able to motivate legal education students to independent cognitive activity, contribute to the expansion of knowledge and mastery of

sustainable skills in all types of communication. CASE technology has been presented as one of the most common distance learning technologies. A variety of educational platforms has been offered, which gives legal education students the opportunity to perform practical tasks and teachers to receive feedback. It has been emphasized that only authentic English-language auditory, visual and audio-visual aids are used in Foreign Language by Professional Direction course. The principles that are guided by teachers of Foreign Language by Professional Direction course in aviation higher educational establishments have been characterized. Multimedia audiovisual tools have been presented. They are used in the process of learning Foreign Language by Professional Direction and their introduction into the educational process with the aim of forming the foreign language communicative competence of future lawyers.

Key words: aviation higher education establishments, legal education applicants, distance learning, communicative competence.

Вступ. Мовна підготовка в авіаційному закладі вищої освіти (ЗВО) передбачає формування стійких та міцних навичок володіння іноземною мовою в межах професійної діяльності та комунікації. Оскільки основною іноземною мовою для ЗВО авіаційного профілю є англійська мова, то будемо в цьому контексті розглядати саме її, тому що формування мовної компетентності необхідного рівня для авіаційних фахівців у всіх сферах діяльності зумовлено вимогами Стандарту Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), що має сприяти ефективному здійсненню професійної комунікації. Що стосується майбутніх юристів, то це саме та категорія професіоналів, чия щоденна робота пов'язана з обробкою правової інформації, аналізом та комунікацією. Цілком очевидно, що вдалий кар'єрний шлях юриста безпосередньо залежить від його здатності спілкуватися з учасниками правовідносин, підвищувати свою кваліфікацію та обмінюватись досвідом з іноземними колегами. Цілком зрозуміло, що комунікативна компетентність здобувачів юридичної освіти означає вміння успішно використовувати мову для спілкування, володіти нормами сучасної літературної мови та професійно спрямованого мовлення [1].

Більше того, Верховною Радою України 22 листопада 2023 р. було прийнято за основу проєкт Закону «Про застосування англійської мови в Україні» (реєстр. №9432), який був внесений Президентом України В. Зеленським. Метою такої ініціативи є розширення застосування англійської мови в публічних сферах суспільного життя та створення сприятливих умов для її опанування громадянами України. Також законопроєктом передбачається офіційно закріпити статус англійської мови як

однієї з мов міжнародного спілкування в Україні, визначити категорії посад, кандидати на які зобов'язані володіти англійською мовою, унормувати особливості застосування англійської мови в роботі органів державної влади та різних сферах суспільного життя [2].

У цьому контексті, беручи до уваги викладене, вкрай важливим є дослідження особливостей навчання іноземної мови за професійним спрямуванням здобувачів юридичної освіти в авіаційних закладах вищої освіти.

Матеріали та методи. Для успішного досягнення поставленої нами мети було розглянуто та проаналізовано дослідження та публікації українських й іноземних науковців, пов'язані з особливостями викладання та навчання англійської мови на сучасному етапі. Окремі особливості, такі як візуальні та аудіовізуальні засоби навчання, розглядали науковці А. М. Гуржій, В. П. Коцур, В. П. Волинський, В. В. Самсонов [3]. Л. В. Волошинова досліджувала сучасні аудіовізуальні технології у вивченні іноземної мови [4]. Британський науковець М. Allan досліджував навчання іноземної мови за допомогою відео [5]. Al-Maqtri займався дослідженням стосовно електронного навчання та CASE-технологій [6]. Однак всі перелічені вище дослідження не охоплюють ту кількість публікацій, які з'явилися останнім часом.

Метою статті є розгляд та визначення основних особливостей навчання іноземної мови за професійним спрямуванням здобувачів юридичної освіти в авіаційних закладах вищої освіти.

Результати. Сьогодні в умовах воєнного стану, зумовленого широкомасштабним вторгненням росії на Україну, особливої актуальності набуває проблема організації навчання в дистан-

ційному або змішаному режимі в закладах освіти різних рівнів, зокрема в авіаційному ЗВО. Наразі пріоритетною формою організації навчання іноземних мов є дистанційна, ефективність якої визначається тим, наскільки вона здатна мотивувати здобувачів вищої освіти до самостійної пізнавальної діяльності, сприяє розширенню знань та оволодінню стійкими вміннями в усіх видах мовлення. На сьогодні формою організації навчання у Львівській академії Національного авіаційного університету є дистанційна, тому виникла потреба в дослідженні сучасних технологій для проведення занять саме за такою формою. Як свідчить досвід, інтерактивні дистанційні технології та засоби, що активізують творчість, передбачають критичну оцінку певних подій і висловлення власного погляду на них, системно презентують лексичний і граматичний матеріал, є цікавими для майбутніх юристів. Таким потенціалом відзначаються інформаційно-комунікаційні технології, володіння якими значно розширює можливості особистості та її індивідуальну ефективність. Нині для результативного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій викладач ЗВО має вміти оперувати інформацією, обирати найкращі засоби її презентації майбутнім фахівцям, взаємодіяти з ними за умов відсутності безпосереднього контакту, розширювати власні знання про особливості функціонування загального інформаційного простору, інформаційні ресурси як засоби формування компетентностей майбутніх фахівців, у нашому випадку, саме комунікативної компетентності майбутніх здобувачів юридичної освіти у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням в авіаційному ЗВО.

В умовах сьогодення оволодіння англійською мовою як засобом комунікації та набуття професійно спрямованої іноземної компетентності для успішного виконання подальшої професійної діяльності є метою навчання іноземної мови в авіаційних ЗВО. Це вимагає від сучасної освіти реалізації навчання, яке дозволить майбутньому юристу сформулювати стійку мотивацію як до навчання в цілому, так і до вивчення іноземних мов зокрема. Тож сьогодні, в умовах дистанційного навчання, проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій

навчання, а саме мультимедійних аудіовізуальних засобів у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням, є актуальною, а їх впровадження в навчальний процес має бути ефективним з метою формування іноземної комунікативної компетентності майбутніх юристів.

До найбільш поширених дистанційних технологій навчання відносять: CASE-технології, представлені у вигляді книжкового навчально-практичного посібника, що містить матеріал з дисципліни, необхідну кількість контрольних завдань для самоперевірки, а також аудіо та відео додатки; мультимедійні технології, в яких основні носії інформації – навчальні курси на CD-ROM, інтерактивні підручники з мультимедійними вправами, призначені для вивчення на домашньому або офісному комп'ютері; мережеві технології, за якими процес навчання здійснюється за допомогою звернення до навчального сервера за допомогою телекомунікаційного доступу [7]. Розрізняють три основних види дистанційного навчання іноземної мови: аудіосемінари, відеосемінари (телезаняття) і навчання через комп'ютерну телекомунікаційну мережу. Безперечно, що аудіо- і відеосемінари – це найдоступніші, найпоширеніші види дистанційного навчання [8, с. 20].

Специфіка предмета «Іноземна мова за професійним спрямуванням» співвідноситься зі специфікою дистанційного навчання, основними особливостями якого є мережева (віддалена) взаємодія всіх учасників навчального процесу і порівняно більший обсяг самостійної роботи, що проводиться в режимі «online»; інтерактивність; відбір і структурування навчального матеріалу (автентичні тексти); педагогічні технології та ін. [6, с. 650]. Для онлайн-уроків з англійської мови використовуються різні платформи. Серед них Zoom, Google Meet, Skype, YouTube і багато інших. Запропоновані навчальні платформи дають можливість виконувати практичні завдання і отримувати зворотний зв'язок.

Сьогодні на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням в авіаційному ЗВО ми керуємось наступними принципами, обґрунтованими в роботах G. Stockwell:

1. Інтерактивність – один з ефективних принципів навчання, в якому використовується інтерактивність між викладачами та здобувачами вищої освіти або лише серед здобувачів вищої освіти. 2. Зацікавленість – здобувачі вищої освіти виявляють інтерес до розробки власного контенту. 3. Комунікативна спрямованість – навчання базується на основі соціальної та навчальної комунікації, у якій викладач і здобувач вищої освіти – рівноправні партнери. 4. Актуальність – навчальні матеріали (тексти, аудіо та відео, комп'ютерні програми тощо) мають відповідати рівню знань здобувачів вищої освіти. 5. Розвивальний – під час навчання лексичний і граматичний матеріал цілеспрямовано не вивчається. 6. Спонтанність – роль викладача полягає в оптимізації навчання іноземної мови за рахунок акцентування уваги на окремих моментах. 7. Право голосу – на занятті кожен здобувач вищої освіти має право голосу незалежно від знань і переконань. 8. Розширення прав і можливостей – автентичні матеріали можуть бути використаними здобувачами вищої освіти й викладачами. 9. Критичне використання – викладачі та здобувачі вищої освіти повинні використовувати опубліковані матеріали та навчальну літературу, що відповідають цілям і завданням навчання [9].

Науковці приділяють значну увагу використанню аудіовізуальної навчальної інформації на заняттях, приходячи до висновку, що аудіовізуальні засоби, а саме фільми й відеозаписи, забезпечують мимовільну увагу майбутніх фахівців і запам'ятовування, особливо, якщо їх зміст пов'язаний із їх попереднім досвідом та раніше засвоєними знаннями [10]. Л. В. Волошинова, розглядаючи роль аудіовізуальних мистецтв у навчально-виховному процесі, стверджує, що використання автентичних кіно- й відеозаписів позитивно впливає на оволодіння здобувачами вищої освіти знаннями з практичного курсу іноземної мови, включаючи фахову лексику [4].

У праці А. М. Гуржій [3], яка вивчала застосування візуальних і аудіовізуальних засобів під час навчання іноземної мови, зазначено, що мультимедіа на заняттях можна використовувати як наочну опору для пояснення зв'язків

між явищами та процесами, що вивчаються; для полегшення доступності навчання, його індивідуалізації й інтенсифікації; активізації емоцій та інтересу здобувачів вищої освіти; як основу для обговорення, а також для урізноманітнення форм проведення занять.

До мультимедійних засобів навчання відносяться: візуальні, аудіовізуальні й аудитивні. Зміст кожного типу розкривається за допомогою аналізу способу донесення навчальної інформації до тих, хто навчається, й способу її сприйняття реципієнтами. У межах нашого дослідження ми детальніше розглянемо особливості аудіовізуального засобу.

Використання аудіовізуального методу означає синхронне використання візуальних і аудитивних компонентів на основі ретельно відібраного ситуативного та мовленнєвого матеріалу, основою якого є широке залучення аудіовізуальних засобів. Базою аудіовізуального методу, який виник ще в 60-ті роки ХХ ст., було комунікативне навчання на усній основі, що для нас є вкрай важливим для мовленнєвої підготовки авіаційних фахівців. Усі інші цілі (освітня, виховна, розвиваюча) реалізуються у процесі здійснення цієї головної мети [4, с. 23].

Аудіовізуальні засоби навчання поєднують особливості передачі навчальних даних через комбінацію способів аудитивних та візуальних засобів навчання, тобто за допомогою одночасного задіяння зорових і слухових аналізаторів. Аудіовізуальними засобами є кінофільми, кінофрагменти, озвучені відеозаписи тощо [3, с. 3]. Особливим за своєю природою є відео, оскільки воно уможливорює поєднання зорових і звукових образів у типових умовах, пропонує студентам мовленнєву ситуацію, в якій вони мають можливість стати активними учасниками комунікації з допомогою викладача [5]. Виділяють такі види відеофонограм: спеціально підготовлені з навчальною метою; навчальні відеофонограми, що вимагають адаптації до етапу навчання; телекурси, мультимедійні курси; художні і документальні фільми [11, с. 116–117].

Застосування аудіовізуальних мистецтв на заняттях із іноземної мови за професійним спрямуванням уможливорює розвиток складо-

вих іншомовної комунікативної компетентності, а саме різних видів активного мислення (образного, логічного, творчого і асоціативного); навичок сприймання, інтерпретації, аналізу таких видів інформації, як вербальна, візуальна, аудитивна, аудіовізуальна; засвоєння медіамови та навичок її використання під час сприймання творів екранних традиційних мистецтв та інших засобів масової інформації; потребу у вербальному спілкуванні [4, с. 99].

На заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням використовуються виключно автентичні англійські аудитивні, візуальні й аудіовізуальні засоби. Під час перегляду відео пропонується не лише зорова і слухова наочність, але й автентична мовна наочність, що й визначає лінгвістичні основи її використання.

Висновки. Таким чином, в умовах дистанційного навчання використання мультимедіа у процесі вивчення іноземної мови за

професійним спрямуванням є актуальним та ефективним для формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх юридичних фахівців в авіаційній галузі, яка є важливою складовою їхньої професійної компетентності.

Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні використання сучасних дистанційних інформаційно-комунікаційних технологій навчання, а саме мультимедійних аудіовізуальних засобів, на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням в авіаційному ЗВО з метою формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів юридичної освіти. Результати проведеного нами дослідження можуть мати безпосереднє відношення до практики організації процесу формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх здобувачів юридичної освіти в умовах дистанційного навчання та позитивно впливати на рівень навчальної та виховної роботи в авіаційному ЗВО.

Література

1. Nyssanova S., Bakhshatova G. Communicative competence of students of legal specialties. URL: <http://internationalconference.ru/images/PDF/2016/22/communicative-competence-of-students.pdf> (дата звернення: 27.05.2024).
2. Проект Закону про застосування англійської мови в Україні. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/244078.html> (дата звернення: 28.05.2024).
3. Гуржій А. М., Коцур В. П., Волинський В. П., Самсонов В. В. Візуальні та аудіовізуальні засоби навчання : навч. посіб. Київ : Ін-т педагогіки АПН України, Наук.-метод. центр орг. розробки та вир-ва засобів навчання, 2003. 173 с.
4. Волошинова Л. В. Сучасні аудіовізуальні технології у вивченні іноземної мови : наук.-метод. посіб. Київ : Знання України, 2007. 152 с.
5. Allan M. Teaching English with Video. London : Longman, 1985. 128 p.
6. Al-Maqtri. How effective is e-learning in teaching English? A case study. *Journal of Education and Human Development*. 2014. Vol. 3. No. 2. Pp. 647–669.
7. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник НАДУ*. 2015. № 2. С. 19–28.
8. Huang Q. Analysis of the pros and cons of students' online courses during the epidemic and the prospects for the development of English online platform in secondary vocational school. *Education Reform and Development*. 2020. Vol. 2. No. 1. Pp. 17–21.
9. Stockwell G. Using mobile phones for vocabulary activities: Examining the effect of the platform. *Language Learning & Technology*. 2010. 14 (2). Pp. 95–110.
10. Чашко Л. Б. Аудіовізуальна навчальна інформація на уроках. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 1 (22). С. 51–57.
11. Шмирова О. В. Педагогічні умови використання аудіовізуальних засобів навчання іноземної мови у професійній підготовці менеджерів-аграріїв : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2004. 22 с.

References

1. Nyssanova, S., & Bakhshatova, G. Communicative competence of students of legal specialties. Retrieved from: <http://internationalconference.ru/images/PDF/2016/22/communicative-competence-of-students.pdf> (Date requested: 27.05.2024).

2. Proekt Zakonu pro zastosuvannya anhliiskoi movy v Ukraini [Draft Law on the Use of the English Language in Ukraine]. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/244078.html> (Date requested: 28.05.2024) [in Ukrainian].
3. Hurzhii, A.M., Kotsur, V.P., Volynskiy, V.P., & Samsonov, V.V. (2003). *Vizualni ta audiovizualni zasoby navchannia [Visual and audiovisual teaching aids]* : navch. posib. dlia stud. vshch. navch. zakl. Kyiv : In-t pedahohiky APN Ukrainy, Nauk.-metod. tsentr orh. rozrobky ta vyr-va zasobiv navchannia, 173 s. [in Ukrainian].
4. Voloshynova, L.V. (2007). *Suchasni audiovizualni tekhnologii u vyvchenni inozemnoi movy [Modern audiovisual technologies in foreign language learning]* : nauk.-metod. posib. Kyiv : Znannia Ukrainia, 152 s. [in Ukrainian].
5. Allan, M. (1985). *Teaching English with Video*. London : Longman, 128 p.
6. Al-Maqtri (2014). How effective is e-learning in teaching English? A case study. *Journal of Education and Human Development*. Vol. 3. No. 2. Pp. 647–669.
7. Surmin, Yu.P. (2015). Keis-metod: stanovlennia ta rozvytok v Ukraini [Case method: formation and development in Ukraine]. *Visnyk NADU*. № 2. S. 19–28 [in Ukrainian].
8. Huang, Q. (2020). Analysis of the pros and cons of students' online courses during the epidemic and the prospects for the development of English online platform in secondary vocational school. *Education Reform and Development*. Vol. 2. No. 1. Pp. 17–21.
9. Stockwell, G. (2010). Using mobile phones for vocabulary activities: Examining the effect of the platform. *Language Learning & Technology*. 14 (2). Pp. 95–110.
10. Chashko, L.B. (1999). Audiovizualna navchalna informatsiia na urokakh [Audiovisual educational information in lessons]. *Pedahohika i psykholohiia*. № 1 (22). S. 51–57 [in Ukrainian].
11. Shmyrova, O.V. (2004). Pedahohichni umovy vykorystannia audiovizualnykh zasobiv navchannia inozemnoi movy u profesiinii pidhotovtsi menedzheriv-ahryariiv [Pedagogical conditions for the use of audiovisual means of foreign language learning in the professional training of agricultural managers]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv, 22 s. [in Ukrainian].

УДК 316.46(477)(045)
DOI 10.32782/cuj-2024-2-6

Марова Світлана Феліксівна
доктор наук з державного управління, професор
ORCID: 0000-0002-7887-4934

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЛІДЕРСТВА У ВОЄННІ ТА МИРНІ ЧАСИ

У статті досліджуються питання використання інструментів лідерства в воєнні та мирні часи. Доводиться, що лідерство в публічному управлінні є обов'язковою умовою розбудови демократичної держави та громадянського суспільства. Доводиться актуальність і необхідність розвитку наукової і практичної проблематики лідерства. Стверджується, що підходи та інструменти лідерства різняться в залежності від часу та контексту їх застосування.

Наведено певні типи лідерів, характерні інструменти, що використовуються для досягнення цілей в залежності від стилю лідера, особистісних характеристик, цінностей та контексту.

Докладно розібрані особливості, умови застосування, ознаки декількох інструментів лідерства: мотиваційного, трансформаційного, транзакційного та колективного. Стверджується, що їх прояви можуть змінюватися залежно від конкретного контексту, типу громади та завдань, що ними стоять. Крім того, показано, як кожен з цих інструментів трансформується під час війни та в мирний період.

Показано, що у воєнні часи основною складовою лідерства є здатність до стратегічного планування та оперативної ефективності, вміння приймати швидкі та вирішальні рішення в умовах високого тиску. Акцентовується на використанні інструментів, спрямованих на забезпечення дисципліни та виконання стратегічних завдань, управління кризовими ситуаціями.

Пояснюється, що в мирний період лідерство набуває ознак емпатії, комунікації, співпраці та розвитку команди. Лідер використовує інструменти, спрямовані на розвиток та підтримку особистості своїх підлеглих. Акцент робиться на ефективній комунікації з командою, співробітниками та стейкхолдерами для сприяння взаєморозумінню та спільній роботі.

Зроблено висновок, що успішне лідерство вимагає не лише розуміння власних сильних сторін та навичок, але й гнучкості у використанні інструментів, а здатність адаптуватися до змін контексту і вибір правильних інструментів дозволяє лідерам керувати ефективно як у воєнний, так і у мирний час, забезпечуючи успіх своїх груп.

Ключові слова: інструменти лідерства, мотивація, комунікація, стратегічні рішення.

Marova S. F. Features of using tools leadership in war and peace times

The article examines the use of leadership tools in wartime and peacetime. It is proven that leadership in public administration is a necessary condition for building a democratic state and civil society. The relevance and necessity of the development of scientific and practical issues of leadership is proven. It is argued that leadership approaches and tools vary depending on the time and context of their application.

Certain types of leaders, characteristic tools used to achieve goals depending on the leader's style, personal characteristics, values and context are given.

Features, conditions of application, features of several leadership tools are analyzed in detail: motivational, transformational, transactional and collective. It is argued that their manifestations may vary depending on the specific context, the type of community and the tasks they face. In addition, it shows how each of these tools transforms during wartime and peacetime.

It is shown that in wartime, the main component of leadership is the ability for strategic planning and operational efficiency, the ability to make quick and decisive decisions under high pressure. Emphasis is placed on the use of tools aimed at ensuring discipline and execution of strategic tasks, managing crisis situations.

It is explained that in a period of peace, leadership acquires the characteristics of empathy, communication, cooperation and team development. The leader uses tools aimed at developing and supporting the personality of his subordinates. Emphasis is placed on effective communication with the team, employees and stakeholders to promote mutual understanding and collaborative work.

It was concluded that successful leadership requires not only an understanding of one's own strengths and skills, but also flexibility in the use of tools, and the ability to adapt to changes in the context and the choice of the right tools allows leaders to lead effectively both in wartime and in peacetime, ensuring the success of their groups

Key words: leadership tools, motivation, communication, strategic decisions.

Вступ. Публічне управління в Україні пов'язано зі становленням нової демократичної, правової, соціально орієнтованої держави. Обов'язковою умовою існування такої держави є розбудова громадянського суспільства. Це потребує лідерів, спроможних очолити основні процеси державотворення, підвищити ефективність впроваджуваних програм, сприяти об'єднанню суспільства. Зазвичай підготовка лідерів (у т.ч. в межах програм підготовки майбутніх управлінців) робила акцент на розвитку ефективного лідерства, активізації лідерського потенціалу фахівців-управлінців, вивченні сучасних комунікативних технологій, розвивала вміння управляти громадами задля вирішення насущних проблем сьогодення, підвищення результативності системи публічного управління.

Воєнна агресія РФ докорінно змінила умови існування України, зруйнувала велику частину промислового потенціалу, порушила налагоджену систему соціального захисту, позбавила житла та місця праці практично кожного мешканця країни. В цих умовах впровадження новацій в системі управління, застосування засад лідерства стає особливо важливим і впливає на різні аспекти життя суспільства та держави. Актуальність і необхідність розвитку як наукової, так і практичної проблематики лідерства пояснюється багатьма причинами, найбільш суттєвими серед яких є:

– необхідність об'єднання та мотивації громад: саме лідерство грає ключову роль у збереженні єдності та духу громади в умовах воєнної загрози, створенні єдиної волі та визначенні цілей для досягнення перемоги;

– необхідність ефективного управління загрозами та ризиками для захисту національної безпеки та гарантування стабільності передбачає наявність лідерів;

– необхідність в воєнний та післявоєнний періоди активної взаємодії на міжнародному рівні для забезпечення підтримки, диплома-

тичної співпраці та розвитку міжнародного партнерства, ефективність яких підвищується за рахунок лідерських якостей учасників;

– після війни лідерство має визначити стратегії відновлення та реінтеграції суспільства, враховуючи фактори відбудови економіки, соціальної сфери та соціальної стабільності;

– у післявоєнний період в ситуаціях, коли конфлікт може викликати міжнаціональні або міжкультурні проблеми, лідерство відіграє суттєву роль у сприянні примиренню, побудові діалогу та вирішенню внутрішніх конфліктів;

– лідерство забезпечує ефективне здійснення гуманітарної допомоги, забезпечує основні життєві потреби та належний соціальний захист;

– лідери відповідають за прийняття важливих рішень щодо розподілу ресурсів, відбудови інфраструктури та визначення подальших шляхів розвитку.

У воєнних та повоєнних часах лідерство визначає подальшу долю громадян, економічний розвиток, інтеграцію суспільства та забезпечення міжнародної безпеки, а лідери грають ключову роль у вирішенні кризових ситуацій та відновленні стійкості після конфліктів. Тому продовження досліджень в цьому напрямі, напрацювання нових інструментів лідерства, здатних виконувати поставлені завдання, є вкрай актуальним.

Стан дослідження проблеми. Лідерство є широким та багатограним поняттям, і його аспекти досліджуються достатньо широко як закордонними, так і українськими дослідниками. Слід зазначити роботи Д. Коттера [1] в галузі стратегічного управління та трансформаційного лідерства; У. Бенніса [2], який брав участь у формулюванні концепції автентичного лідерства; П. Друкера [3; 4], одного з батьків сучасного менеджменту та автора робіт з лідерства та ефективного управління та ін.

Українські автори, які досліджували лідерство, зосереджувалися на різних його аспек-

тах. Можна відмітити роботи О. Нестулі та С. Нестулі [5], які вивчають функціональні, ціннісні, трансформаційні, емоційні особливості лідерства; О. Кочмарської [6], яка розглядає проблеми ефективного лідерства в умовах кризи; О. Юзькової та А. Халецької [7], які досліджують інноваційне лідерство в публічному управлінні. Ці автори та багато інших досліджували різні аспекти лідерства в українському та міжнародному контексті, сприяючи розвитку та розумінню цієї теми. Проте, незважаючи на значний обсяг досліджень даної проблематики, існує необхідність вивчення та систематизації сучасних інструментів лідерства, що обумовлено потребами сьогодення.

Метою статті є аналіз сучасних інструментів лідерства та можливостей їх застосування у воєнні часи та в процесі реінтеграції деокупованих територій.

Виклад основного матеріалу. Лідерство, важливість якого у повсяк-денному житті підтверджена багатьма дослідженнями, у воєнні часи відіграє критичну роль. Воно стає ключовим аспектом в процесі організації та координації військових ресурсів, мотивації військовослужбовців та підтримці їхньої єдності, впливу на великі групи людей. Воєнні лідери повинні бути здатними здійснювати стратегічне планування й приймати стратегічні рішення в умовах загрози безпеці, високого тиску та невизначеності, швидко та ефективно реагувати на непередбачені обставини у ситуаціях кризи та стресу й приймати на себе відповідальність за свою команду. Їхні рішення можуть включати військові операції, захист країни та стратегії перемоги в конфлікті.

Не менш важливою є наявність лідерів в повоєнний час, в процесі відновлення стабільності та забезпечення миру в країні. Лідери в мирний період спрямовані на стратегічне планування для досягнення довгострокових цілей, розвитку бізнесу або економіки, підвищення ефективності та покращення організаційної культури. Ключовими факторами, які визначають успіх чи невдачу у вирішенні цих завдань, виявляються характеристики, навички та уміння осіб, що очолюють цей процес.

І однією з найважливіших рис є лідерство. Лідер бере на себе мобілізацію та об'єднання різних груп населення для спільної роботи над відновленням постраждалих територій, він повинен бути мотиватором, архітектором майбутнього об'єданого суспільства, мати візію майбутнього, яка буде надавати надію та заохочувати інших до дій. Дуже важливим аспектом лідерства є для системи публічного управління: підвищення дієвості управління потребує керівників, які виявляються не лише здатними ефективно виконувати свою роботу, але й спроможними згуртувати суспільство, бути його очільниками, лідерами. Раніше нами розглядався вплив лідерства на стан регіону на прикладі вивчення перспектив секторальної складової державної стратегії розвитку туризму [8]. Сьогодні важливим, на нашу думку, в частині регіонального розвитку є вивчення особливостей застосування інструментів лідерства в період повоєнного відновлення країни, стосовно до реінтеграції деокупованих територій.

Лідерство, безсумнівно, визначається комплексом цінностей, які вказують напрямок та етичний стандарт дій лідера. Однак ці цінності не є статичними: вони відчують вплив часу, зміни політичних обставин, особистих мотивів. Динаміка цінностей лідера є необхідною для відповіді на зростаючі виклики та зміни. Відповідно до цінностей, вимог часу, потреб громади, можуть змінюватися і інструменти лідерства.

Поняття «інструменти лідерства» вказує на засоби, методи, техніки або прийоми, які використовують лідери для впливу на свою команду з метою досягнення спільних цілей. Це може включати в себе різноманітні стратегії, комунікаційні методи, мотиваційні та управлінські прийоми. Один із піонерів у вивченні лідерства та його характеристик був американський психолог та дослідник К. Левін (Kurt Lewin, 1890–1947 pp.). Його роботи сприяли розвитку розуміння лідерства та виявленню інструментів, які лідери можуть використовувати для досягнення змін та впливу на групу.

Тип лідера і використовуваний ним інструменти тісно пов'язані, і великою мірою зале-

жать від його стилю, особистісних характеристик, цінностей та контексту, в якому він працює. Різні типи лідерів можуть вибирати різні інструменти для досягнення своїх цілей. Найбільш показовими прикладами подібного впливу можна навести такі:

– автократичний лідер, схильний приймати рішення самостійно, не залучаючи значну участь членів групи, обирає зазвичай жорсткі та чіткі накази, інструкції, контроль за виконанням завдань, та постійний моніторинг;

– демократичний лідер, який залучає учасників групи до процесу прийняття рішень, слухає їхні думки, використовує для цього групові наради, обговорення, збір ідей, стимулювання та підтримку ініціатив;

– трансформаційний лідер спрямований на стимулювання і натхнення членів групи до досягнення поставлених цілей та саморозвитку, мотивує через велику візію, розвиток лідерських якостей, надання прикладу;

– транзакційний лідер фокусується на обміні ресурсами, вважаючи систему винагород, дисциплінарні заходи, визначення чітких обов'язків та винагород найбільш придатними для досягнення конкретних результатів;

– лідер-ментор зосереджений на розвитку та підтримці особистого та професійного росту членів групи, для чого використовує індивідуальні наставницькі сесії, навчання, надання зворотного зв'язку, розвиток особистих якостей;

– ситуативний лідер адаптує свій стиль відповідно до конкретних ситуацій та потреб групи, тому обирає інструменти в залежності від конкретної ситуації;

– лідер-інноватор спрямований на впровадження новаторських ідей та практик для досягнення конкурентного переваги, а тому намагається стимулювати творчість, організує інноваційні процеси, підтримує експерименти.

Таким чином, вибір інструментів лідерства значною мірою залежить від особистості лідера, його стилю, цінностей та конкретних обставин. Ефективний лідер може використовувати різноманітні інструменти в залежності від того, які він має природні здібності та які вимоги ставить перед ним ситуація. Було б доцільно, на нашу думку, розглянути

найбільш часто застосовувані інструменти та їх відмінності в залежності від особливостей часу, в нашому випадку у воєнні часи та після закінчення збройного конфлікту.

Мотиваційне лідерство (Inspirational Leadership) є достатньо розповсюдженим інструментом лідерства. Лідер використовує стимулювання для мотивації та підтримки команди, заохочує та надихає членів команди, сприяє здатності досягати високих результатів. Причому лідер може використовувати різні форми, наприклад:

– *фінансова мотивація* – підвищення зарплати, премії, бонуси, акції чи інші фінансові вигоди. Дана форма діє ефективно, особливо в областях, де фінансові винагороди важливі для членів команди;

– *соціальна мотивація* – забезпечення визнання, підтримки, підвищення соціального статусу – є важливою для формування командного духу та створення позитивного робочого середовища;

– *професійна мотивація* – спрямована на розвиток та підвищення кар'єрних можливостей, надання можливостей для навчання та професійного зростання. Особливо важлива для тих, хто цінує особистий і професійний розвиток;

– *організаційна мотивація* – передбачає створення структурованого та ефективного робочого середовища, забезпечення ресурсів та інфраструктури для успішного виконання завдань, допомагає уникнути непотрібних перешкод та стресів на робочому місці;

– *визнання та похвала*, вираз вдячності, визнання зусиль та досягнень, надання позитивного фідбеку посилюють моральність та внутрішню мотивацію, збільшують відчуття важливості;

– *гнучкі графіки та робочі умови* (можливості для віддаленої роботи, забезпечення комфортних робочих умов). Даний інструмент частіше використовуються на виробництві, він задовольняє потреби працівників, створює сприятливі умови для продуктивності, але може бути застосований й у соціальній сфері;

– *задачева мотивація* – надання цікавих та важливих завдань, які викликають інтерес

та захоплення – сприяє особистісному зростанню та розвитку, збільшує внутрішню мотивацію, дає можливість скоріше й ефективніше виконати завдання й досягти поставленої мети.

Вибір форми мотивації може залежати від особливостей команди, завдань та контексту. У ситуаціях, де часто виникає необхідність в мобілізації та стимулюванні спільних зусиль, лідер може комбінувати різні форми мотивації в залежності від конкретних викликів та потреб групи чи громади.

Мотиваційні інструменти можуть виявлятися різними в часи війни та в мирний період через специфіку ситуацій і особливості впливу на групу (табл. 1).

Загалом мотиваційні інструменти лідерства можуть змінюватися відповідно до потреб та вимог конкретного контексту, будь то воєнний час чи мирний період.

Наступний інструмент, що заслуговує на увагу, є трансформаційне лідерство (Transformational Leadership). Лідер стимулює та змінює сприйняття та цінності команди, створюючи відчуття захоплення та прагнення до самовдосконалення, підвищує творчість та сприйняття інновацій, сприяє особистісному зростанню, забезпечує позитивні зміни в сприйнятті ситуації та виводить громаду на

новий етап розвитку. Лідер може використувати різні стратегії та методи для сприяння самовдосконаленню та саморозвитку членів групи, а саме:

- установа чітких цілей та очікувань для кожного члена групи, що сприяє фокусу та напрямку саморозвитку, надає ясність щодо того, що очікується від кожного члена групи;

- надання задач та відповідальності, визначення для кожного члена групи ключових ролей та завдань, які вимагають розвитку нових навичок, освоєнню нових компетенцій та розширенню знань;

- організацію навчання, тренінгів, встановлення менторських відносин надають можливості для здобуття нових знань та досвіду через співпрацю та взаємодію з досвідченими особами;

- збільшення самосвідомості, наприклад, за допомогою інструментів асесменту та обговорень. Це дозволяє членам групи краще розуміти себе, їхні сильні та слабкі сторони;

- сприяння рефлексії над власними діями та досягненнями допомагає членам групи вчитися на власних помилках та постійно вдосконалюватися;

- створення розвиваючого робочого середовища, забезпечення атмосфери, де вивчення

Таблиця 1

Особливості прояву мотиваційних інструментів лідерства в часи війни та в мирний період

У воєнні часи	У повоєнний період
Лідери можуть надихати групу через почуття патріотизму, необхідності захисту країни та відданості ідеї. Часто мотивація пов'язана із забезпеченням безпеки	Мотивація може бути спрямована на досягнення бізнес-цілей, особистого розвитку, командної співпраці та соціального визнання
Лідери роблять акцент на необхідності єднання, важливості спільних зусиль для перемоги над загрозою. Мотиваційні інструменти можуть включати підкреслення героїзму, відданості та підтримки групи, спільноти	Лідери можуть мотивувати групу через стимулювання командної праці, підтримку спільних цілей, розвиток сильних взаємодій та культури взаємної підтримки;
Лідери спрямовують інструменти на формування групової ідентичності навколо об'єднуючої мети; намагаються, аби група відчувала себе частиною важливого процесу	Ідентичність може базуватися на спільних цілях розвитку, цінностях організації, амбіціях та суспільній відповідальності
Мотиваційні інструменти можуть бути спрямовані на зменшення стресу через внутрішню та зовнішню підтримку групи та визначення сутності подій в екстремальних умовах	Лідери можуть робити акцент на управлінні стресом через розвиток робочого середовища, що сприяє ефективному функціонуванню та особистому добробуту
Лідери в надзвичайних ситуаціях можуть використовувати мотиваційні інструменти для керівництва командою в умовах невизначеності та загроз	Лідерство може бути спрямоване на вирішення рутинних проблем, адаптацію до змін та розвиток стабільної робочої атмосфери
Воєнні лідери можуть використовувати елементи стрес-тесту для формування єдності в групі, зміцнення патріотизму та виведення команди на передову лінію.	Лідери в мирний час спрямовані на мотивацію команди через внутрішні стимули, розвиток особистості та досягнення групових цілей.

та самовдосконалення вважаються нормою та підтримуються збільшує мотивацію до саморозвитку та творчого мислення;

- надання зворотного зв'язку щодо їхніх здібностей та висування рекомендацій для вдосконалення сприяє освоєнню нових навичок та покращенню робочої ефективності;

- стимулювання колективного розвитку, заохочення до здійснення групових проєктів та спільного навчання зміцнює командний дух та сприяє розвитку колективних навичок.

Лідер може використовувати комбінацію цих стратегій, залежно від індивідуальних потреб та характеристик членів групи. Важливо створювати атмосферу, в якій саморозвиток вважається цінним інструментом для досягнення групових та особистих цілей.

Трансформаційне лідерство зазвичай покликане стимулювати та надихати членів групи на досягнення вищих цілей, саморозвитку та творчого підходу до розв'язання проблем. Хоча загальні принципи трансформаційного лідерства можуть залишатися схожими як у період війни, так і в мирний час, але специфіка використання інструментів може змінюватися в залежності від контексту. Різниця в застосуванні інструментів трансформаційного лідерства в обидва ці періоди наведена в табл. 2.

Отже, хоча основні принципи трансформаційного лідерства можуть залишатися сталими, інструменти та акценти можуть змінюватися в залежності від специфіки періоду (війни чи миру) і потреб команди.

Інструмент транзакційного лідерства (Transactional Leadership). Транзакційне

лідерство – це один з типів лідерства, який базується на «транзакційних» відносинах між лідером і членами групи. У цьому підході суттєвий акцент робиться на здійсненні обміну ресурсами та наданні винагороди за досягнення конкретних цілей. Основні особливості інструментів транзакційного лідерства включають:

- обмін ресурсами (такими як робота, час, знання або навички) між лідером і членами групи. Лідер визначає конкретні очікування та надає винагороду чи покарання залежно від досягнень членів групи;

- розбудову структурованості та ієрархії в моделі групи, де лідер визначає ролі, обов'язки та очікування, тобто членам групи пропонуються чіткі правила гри та нагороди за виконання завдань відповідно до цих правил;

- винагороди або покарання, що використовуються лідером для стимулювання членів групи до досягнення цілей. Це може включати бонуси, підвищення зарплати, або, навпаки, штрафи та втрату привілеїв.

- транзакції на основі інтересів, коли відносини між лідером і членами групи розглядаються як транзакції, де обидві сторони мають конкретні інтереси. Лідер має сформулювати угоди, щоб задовольняти інтереси як самого себе, так і членів групи;

- міру «вірності та послуху»: члени групи визначають свою ставлення до лідера на основі того, наскільки ефективно вони виконують встановлені угоди. Лідер надає винагороду тим, хто «вірно» виконує угоди, і застосовує покарання при порушенні угод;

Таблиця 2

Різниця в застосуванні інструментів трансформаційного лідерства у період війни і в мирний час

У воєнні часи	У повоєнний період
Використовуються відчуття патріотизму та національного обов'язку для мотивації команди в умовах військових конфліктів	Лідер може акцентувати на особистісному та професійному розвитку членів групи в мирний період, сприяючи їх самореалізації та досягненню вищих стандартів
Лідер створює візію перемоги, яка стає ціллю для всієї групи, підсилюючи важливість їхнього внеску в перемогу в конфлікті	Лідер може фокусуватися на створенні стабільної та підтримуючої корпоративної культури, що сприяє розвитку та творчості
В умовах війни акцент робиться на героїзмі, самовідданості та їх важливості для спільної справи	Лідер може акцентувати на стимулюванні творчості та інновацій, щоб група була готовою до викликів та змін в динамічному середовищі
Здатність лідера здійснювати ефективну комунікацію в умовах стресу та кризи є критично важливою для збереження єдності та підтримки команди	Лідер може вкладати зусилля в розвиток лідерських якостей у членів групи, надаючи їм змогу приймати відповідальність та брати на себе лідерську роль

– орієнтацію на задачі, коли акцент робиться на конкретних завданнях та досягненнях, а не на взаємовідносинах та розвитку особистості. Лідер оцінює та винагороджує результати, що сприяє високій продуктивності та досягненню цілей;

– транзакційні лідерські практики, використання конкретних прийомів, таких як моніторинг виконання завдань, визначення винагород та покарань. Лідерські дії базуються на конкретних методах та прийомах для забезпечення ефективного управління.

Транзакційне керівництво часто використовується в областях, де чітка структура, ієрархія та винагороди є важливими для досягнення конкретних цілей, таких як в бізнесі чи армії. Однак, важливо також врахувати, що цей підхід може мати свої обмеження, особливо в контекстах, де потрібна творчість, інновації та розвиток особистості.

Різниця в застосуванні інструментів транзакційного лідерства в період війни та в мирний час наведена в табл. 3.

Ураховуючи особливості контексту, лідер може адаптувати використовувані інструменти транзакційного лідерства відповідно до вимог ситуації. У військових умовах акцент часто робиться на ефективному керівництві в надзвичайних ситуаціях, тоді як в мирний період більш важливою може бути ефективність роботи та досягнення бізнес-цілей.

Наступним інструментом, що використовується лідерами для досягнення цілей, є колективне керівництво (Collective Leadership), заохочення до участі всіх членів команди, розвиваючи спільну відповідальність. Це сприяє рівності та використанню різноманітності для досягнення спільних цілей, підтри-

мує активну участь громади в процесах відновлення та розбудови.

Колективне лідерство в період війни та в мирний час може виявлятися різним залежно від специфіки обставин та завдань, що стоять перед групою чи організацією. У табл. 4 наведено деякі основні відмінності між колективним лідерством в обидва ці періоди.

Зазначимо, що це загальні спостереження, і реальні випадки можуть відрізнятися в залежності від конкретного контексту, типу громади та завдань, що ними стоять.

Вибір інструментів лідерства залежить від контексту, цілей та особливостей групи чи громади. У період реінтеграції ефективність інструментів лідерства визначається їх здатністю стимулювати співпрацю, мотивувати до змін та відновлення, а також сприяти впровадженню нових стратегій та розвитку.

Висновки. Наведені дані свідчать, що лідерство є динамічним явищем, яке вимагає адаптації до різних умов та використання різноманітних інструментів та навичок, залежно від специфіки ситуацій, в яких вони опиняються. У воєнний та мирний час лідерам доводиться використовувати різні інструменти залежно від ситуації.

У воєнний час важливою складовою лідерства є здатність до стратегічного планування та оперативної ефективності. Лідер повинен бути не лише стратегом, здатним приймати швидкі та вирішальні рішення в умовах високого тиску. Воєнний лідер акцентує на виявленні твердості та рішучості, використовуючи інструменти, спрямовані на забезпечення дисципліни та виконання стратегічних завдань. Комунікація має бути спрямована на мобілізацію, інструкції та управління кризовими ситу-

Таблиця 3

Різниця в застосуванні інструментів транзакційного лідерства в період війни та в мирний час

У воєнні часи	У повоєнний період
Лідер може застосовувати більш строгий контроль та дисципліну в умовах військового конфлікту для забезпечення ефективності та виконання завдань	Лідер може використовувати системи винагород та стимулювання для мотивації команди до досягнення бізнес-цілей
Активно використовуються системи винагород і покарань для стимулювання членів групи до досягнення конкретних військових цілей та завдань	Лідер може фокусуватися на оптимізації робочих процесів та забезпеченні ефективності в діяльності організації
Лідер виявляє здатність до ефективного управління в кризових умовах, швидко приймаючи рішення та реагуючи на непередбачені обставини	Лідер спрямовує зусилля на забезпечення стабільності та прогнозованості в роботі групи, щоб підтримувати ефективність

Таблиця 4

Відмінності між колективним лідерством в період війни та в мирний час

У воєнні часи	У повоєнний період
Колективне лідерство може акцентувати на необхідності великої єдності та спільної дії, оскільки це може бути критичним для успішності військових операцій	Колективне лідерство може більше спрямовуватися на розвиток гнучкості, інновацій та здатності адаптуватися до змін в бізнес-середовищі
Група може піддатися великому впливу національних або військових цілей, а лідерство може активно працювати на мінімізацію індивідуальних інтересів на користь спільних завдань	Лідер може більше підтримувати особистий та професійний розвиток кожного члена групи, оскільки важливо розвивати таланти та вміння в мирний період
При необхідності жорсткого підпорядкування умови можуть іноді вимагати тіснішої координації та командної єдності в умовах бойових дій.	Лідери акцентують співпрацю, тісну командну роботу та розвиток колективу для досягнення оптимальних результатів.
Акцент робиться на досягненні стратегічних цілей, пов'язаних із військовою діяльністю, та підтримці великої військової стратегії	Лідер визначає стратегії для ефективної роботи в стабільних умовах бізнесу, підтримуючи довгострокові цілі та плани Важливо забезпечити стабільну та позитивну командну культуру, оскільки вона може впливати на продуктивність та задоволення членів групи

аціями. Лідери воєнних часів повинні надавати чіткі та точні накази для виконання, а їх рішення мають бути терміновим, враховуючи негайну загрозу для безпеки та життя.

З іншого боку, у мирний період лідерство набуває іншого обличчя. Здатність до емпатії, комунікації, співпраці та розвитку команди стає важливою. Лідер використовує інструменти, спрямовані на розвиток та підтримку особистості своїх підлеглих. Акцент робиться на ефективній комунікації з командою, співробітниками та стейкхолдерами для сприяння взаєморозумінню та спільній роботі, а в процесі прийняття рішень лідери можуть врахо-

увати більше факторів, зокрема довгострокові наслідки та вплив на стейкхолдерів.

З огляду на це можна стверджувати, що успішне лідерство вимагає не лише розуміння власних сильних сторін та навичок, але й гнучкості у використанні інструментів. Здатність адаптуватися до змін контексту і вибір правильних інструментів у кожному випадку дозволяє лідерам керувати ефективно як у воєнний, так і в мирний час, забезпечуючи успіх своїх груп. Такий гнучкий підхід до лідерства є важливим чинником для досягнення стабільності, успіху та взаєморозуміння в будь-яких умовах.

Література

1. Kotter J.P. Leading Change. Leadership Excellence. *Harvard business review*, January. 2007. Vol. 22. P. 2–14.
2. Rifkin G., Warren G. Bennis. Scholar of Leadership, Dies at 89, The New York Times, Aug. 2014. URL: <https://businessrevisor.ru/2019/10/leadership-lessons-from-warren-bennis/> | Businessrevisor.
3. Drucker P. F. Management Challenges for the 21st Century. New York : Harper Business, 2001.
4. Drucker P. F. Management: Tasks, Responsibilities, Practices. Harper & Row., 1973. 568 p.
5. Основи лідерства. Наукові концепції (середина XX – початок XXI ст.): навч. посіб. / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля. Полтава : ПУЕТ, 2016. 37 с.
6. Кочмарська О. Як діяти ефективному лідеру в умовах кризи. URL: <https://accountinghub.com.ua/news/tpost/plsi938v9o-yak-dyati->.
7. Юзькова О. І., Халецька А. А. Аналіз сучасного стану та тенденцій управління та регіональний розвиток. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2020. № 9. С. 915–940.
8. Марова С. Ф., Драгомирова Є. С. Регіон vs лідер: перспективи секторальної складової державної стратегії розвитку туризму. *Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України»*. 2017. № 27. С. 56–58.

References

1. Kotter, J.P. (2007). Leading Change. Leadership Excellence. *Harvard business review*, January. Vol. 22, 2–14 [in English].

2. Rifkin, G., & Warren, G. (2014). Bennis. Scholar of Leadership, Dies at 89, The New York Times, Aug. Retrieved from: <https://businessrevisor.ru/2019/10/leadership-lessons-from-warren-bennis/> | Businessrevisor [in English].
3. Drucker, P.F. (2001). Management Challenges for the 21st Century. New York : Harper Business [in English].
4. Drucker, P.F. (1973). Management: Tasks, Responsibilities, Practices. Harper & Row. 568 p. [in English].
5. Nestulya, O.O., & Nestulya, C.I. (2016). Osnovy liderctvf liderctva. Naukovi koncepcii (seredyna XX – pochatok XXI st.) [Fundamentals of leadership. Scientific concepts (middle of the 20th – beginning of the 21st century)]: navch. posib. Poltava: PUET [in Ukrainian].
6. Kochmarska, O. Yak diyatu efektyvnomu lideru v umovakh kryzy [How to act as an effective leader in a crisis]. Retrieved from: <https://accountinghub.com.ua/news/tpost/plsi938v9o-yak-dyati-> [in Ukrainian].
7. Yuzkova, O.I., & Chaletska, A.A. (2020). Analiz suchasnoho stanu ta tendentsii upravlinnya ta rehionaknyi rozvytok [Analysis of the current state and trends of management and regional development]. *Publichne upravlinnia te rehionalnyi rozvytok*, № 9. S. 915–940 [in Ukrainian].
8. Marova, S.F., & Drahomirova, E.S. (2017). Rehion vs lider: perspektivy sektoralnoii skladovoi derzhavnoi stratehii rozvytku turyzmu. *Teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys “Vyscha osvita Urhajiny”*. № 27. S. 56–58 [in Ukrainian].

УДК 343.126.1:342.78

DOI 10.32782/cuj-2024-2-7

Митич Сергій Павлович

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0009-0004-4426-9543

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ, ЗМІНИ ЧИ СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті здійснено систематичний аналіз змін, що були внесені до кримінального процесуального законодавства від початку повномасштабного вторгнення держави-агресора на територію України. Основну увагу в дослідженні сконцентровано на всебічному аналізі розділу IX Кримінального процесуального кодексу України «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». У вищезазначеному розділі законодавець обґрунтовує підстави обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та його зміни або скасування.

Під час обґрунтування наукової позиції використано аналіз досліджень вітчизняних науковців та практиків у галузі кримінального процесу, які здійснювали систематизацію наукових положень стосовно досліджуваної теми в доктрині юридичних наук.

Автором обґрунтовано правозастосовні норми запобіжних заходів, оскільки для фахівців в галузі права є важливим керуватися в практичній діяльності глибокими теоретичними знаннями. Повно та всебічно досліджено нововведені зміни до чинного кримінального процесуального законодавства і встановлено можливості та особливості застосування таких змін на практиці.

На підставі проаналізованих наукових досліджень і судової практики, зроблений висновок, що деякі повноваження слідчого судді, як наприклад обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, делеговані керівнику органу прокуратури, який також наділений такими повноваженнями. Під час здійснення аналізу судової практики встановлено, що наявна проблема щодо порушення процедури звернення підозрюваного, обвинуваченого та його захисника з клопотанням про зміну чи скасування такого запобіжного заходу до слідчого судді, суду.

Крім того, в статті виокремлені й інші особливості тримання під вартою в умовах воєнного стану, а саме: можливість автоматичного продовження строку тримання під вартою в умовах воєнного стану, обрання виключно запобіжного заходу стосовно осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні окремих злочинів, можливість здійснення обрання такого запобіжного заходу у режимі відеоконференції.

Ключові слова: запобіжний захід, тримання під вартою, слідчий суддя, суд, підозрюваний, обвинувачений, воєнний стан, особливий правовий режим, мобілізація.

Mytych S. P. Features of application, change or cancellation of preventive measure in the form of detention under martial law

The article systematically analyzes the changes made to the criminal procedural legislation since the beginning of the full-scale invasion of the aggressor state on the territory of Ukraine. The main focus of the study is on a comprehensive analysis of Chapter IX of the Criminal Procedure Code of Ukraine "Special regime of pre-trial investigation, trial under martial law". In the above-mentioned section, the legislator substantiates the grounds for choosing a preventive measure in the form of detention and its change or cancellation.

During the substantiation of the scientific position, an analysis of the researches of domestic scientists and practitioners in the field of criminal procedure was used, who carried out the systematization of scientific provisions regarding the researched topic in the doctrine of legal sciences.

The author substantiates the law enforcement norms of preventive measures, since it is important for specialists in the field of law to be guided by deep theoretical knowledge in their practical activities. The newly introduced changes to the current criminal procedural legislation have been fully and comprehensively investigated, and

the possibilities and features of applying such changes in practice have been established. Based on the analyzed scientific research and judicial practice, it was concluded that some powers of the investigating judge, such as choosing a preventive measure in the form of detention, are delegated to the head of the prosecutor's office, who is also endowed with such powers. During the analysis of judicial practice, it was established that there is a problem with the violation of the procedure for the suspect, the accused and his lawyer to request the change or cancellation of such preventive measure to the investigating judge, the court.

In addition, the article highlights other features of detention under martial law, namely: the possibility of automatic extension of the term of detention under martial law, the selection of an exclusively preventive measure against persons who are suspected or accused of committing certain crimes, the possibility of carrying out choosing such a precautionary measure in video conference modes.

Key words: preventive measure, detention, investigating judge, court, suspect, accused, martial law, special legal regime, mobilization.

Вступ. Від початку повномасштабного вторгнення держави-агресора та введення воєнного стану на території України до кримінального процесуального законодавства України внесено низку змін та доповнень, що прямо стосуються застосування запобіжних заходів, повідомлення про підозру, вручення письмового повідомлення про підозру, порядку розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу щодо затриманого, порядку розгляду питань про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та багато інших законодавчих змін. Разом з такими змінами з'явилися і нові питання стосовно застосування деяких процесуальних норм та їх використання на практиці.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року [1], також, внесені зміни, що потребують наукового дослідження та трактування. Так, цим законом встановлено, що жоден інший, більш м'який запобіжний захід, окрім тримання під вартою, не може бути застосований під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України (далі – КК) [2, 3]. Така законодавча ініціатива щодо змін в кримінальному процесуальному законодавстві є досить доцільною, оскільки тримання під вартою осіб, які вчинили зазна-

чені суспільно-небезпечні винні діяння є цілком логічним. Зокрема, це певна гарантія того, що підозрюваний або обвинувачений за статтями 109-114-1 КК не нанесе більшої шкоди національній безпеці України. До того ж, стосовно всіх перелічених кримінальних правопорушень, під час дії воєнного стану на території України слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначати розмір застави.

Матеріали і методи. Такі зміни викликали дискусійні обговорення і дослідження серед вітчизняних науковців. В основу проведеного дослідження лягли праці таких вчених як: І. Гловюк, В. Гончаренка, В. Завтура, В. Нора, В. Рогальської, О. Таран, Г. Тетирятник, О. Хабло, І. Черниченко, С. Чернявського, В. Шумила та інших. Крім того опрацьована ряд рішень Європейського суду з прав людини щодо дотримання прав затриманих, та тих, стосовно кого обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а також міжнародних нормативно-правових актів. Під час дослідження та аналізу вказаних джерел використовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема системно-структурний, діалектичний та порівняльно-правовий методи.

Мета статті полягає у повному та всебічному дослідженні нововведених змін до чинного кримінального процесуального законодавства і встановлення особливостей їх застосування в практичну діяльність.

Результати. Розділом IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) передбачено особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах

воєнного стану, яким встановлено також і деякі особливості застосування запобіжних заходів. Чи не найбільшу увагу законодавець приділив застосуванню окремих видів запобіжних заходів, а саме – домашньому арешту та триманню під вартою. Очевидно, що сьогодні, в умовах постійних повітряних тривог і обстрілів, застосування такого запобіжного заходу як домашній арешт спричиняє певні труднощі у застосуванні, адже особа, до якої він застосований не має права залишати місце перебування, визначене ухвалою слідчого судді, суду та, відповідно, спускатися до бомбосховища, що прямо протирічить Конституції України, згідно з якою «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4].

Стосовно обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою законодавчо визначена окрема процедура, так положення п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК встановлює виняткову процедуру обрання запобіжних заходів керівником органу прокуратури. Ініціатором обрання тримання під вартою та здійснення затримання з метою приводу є прокурор, або ж слідчий за погодженням із прокурором, шляхом подання відповідного клопотання. Інші запобіжні заходи, такі як особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, а також запобіжні заходи, що застосовуються до певних категорій осіб, до прикладу, неповнолітніх, або ж до осіб, які мають, проблеми зі здоров'ям, психічні відхилення тощо, в умовах воєнного стану обираються тільки за рішенням слідчого судді. На нашу думку, така законодавча ініціатива, є не зовсім доцільною та зрозумілою, оскільки надавши право обирати прокуророві винятковий запобіжний захід – тримання під вартою, що вважається найбільш суворим заходом примусу в кримінальному процесі, збільшується вірогідність порушення прав людини і громадянина, а також недотримання засад кримінального провадження.

На нашу думку, законодавча можливість обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та надання дозволу на затримання підозрюваного з метою приводу

суб'єктом, який не являється носієм судової влади, є одним із наслідкових причин порушення прав і свобод людини і громадянина.

Законодавчі зміни також торкнулися і порядку продовження строків застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Особливістю продовження строків тримання під вартою в умовах воєнного стану відповідно до ч. 2 ст. 615 КПК є те, що ця процедура є «делегованою» законодавцем керівникові органу прокуратури, який своїм рішенням на підставі клопотання прокурора, слідчого погодженого з прокурором, може продовжити строки законної дії ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою, що прийнята відповідно до вимог і урахуванням обставин передбачених ст. 615 КПК.

Строк тримання під вартою може продовжуватися до одного місяця, неодноразово, в межах строків досудового розслідування. Так, згідно ч. 3 ст. 615 КПК питання про продовження строку тримання під вартою, прокурор, у випадку відсутності об'єктивної можливості подальшого проведення або закінчення досудового розслідування, зобов'язаний вирішити питання щодо зупинення досудового розслідування.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду, обраний під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, за відсутності відповідних клопотань сторін кримінального провадження, можуть бути визнані не конституційними у зв'язку з тим, що продовження строків кримінального провадження і строку дії запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою, що був обраний під час досудового розслідування, судом без перевірки обґрунтованості підстав для їх застосування, прямо суперечить вимогам обов'язкового періодичного контролю зі сторони суду щодо застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням прав людини і громадянина на свободу, особисту недоторканість, коли ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і

тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [5]. Зокрема, Європейський суд з прав людини (далі-ЄСПЛ) у своїх рішеннях «Чанєв проти України» та «Шишков проти Болгарії» [6, 7] неодноразово зазначав, що автоматичне продовження будь-якого виду запобіжного заходу, у тому числі строку тримання під вартою, суперечить міжнародним нормам.

На час дії воєнного стану, стосовно обрання зміни чи скасування запобіжного заходу, судами активно застосовуються норми ст. 616 КПК, в якій закріплено можливість скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміна запобіжного заходу з інших підстав.

Даною статтею встановлено особливу правову процесуальну процедуру скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Законодавцем визначено п'ять загальних умов застосування цієї статті, першою умовою є введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України; другою – попереднє застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; третьою умовою виступає коло діянь, у вчиненні яких особа підозрюється або обвинувачується, не допускається скасування запобіжного заходу на підставі ст. 616 КПК якщо підозрювана особа обвинувачується в скоєнні кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, а також злочинів передбачених статтями 115, 146-147, 152-156, 255, 2551, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 КК; четвертою умовою є безпосередньо мета скасування запобіжного заходу, а саме – проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період; п'ятою, остаточною умовою є звернення підозрюваного, обвинуваченого з клопотанням до прокурора, а не до слідчого судді, суду, про скасування запобіжного заходу на підставі ст. 616 КПК.

В частині першій ст. 616 КПК містяться вимоги щодо клопотання про скасування запобіжного заходу: 1) виклад обставин, які підтверджують, що особа підпадає під проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період; 2) виклад обставин, що свідчать про відсутність ризиків передбачених ч. 1 ст. 177 КПК, а разом із тим ризиків ухилення особи, щодо якої пропонується скасувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, від проходження військової служби.

До того ж варто зазначити, що КПК не регламентує дії слідчого судді, у разі, якщо клопотання про скасування запобіжного заходу на підставі ст. 616 КПК надійшло до нього. В. Михайленко беручи до уваги судову практику, визначає, що до суддів за останній час почала надходити дуже велика кількість клопотань сторони захисту про зміну запобіжного заходу на підставі вище зазначеної статті. Деякі клопотання беруться до розгляду й вирішуються, а інші повертаються ініціатору чи направляються для розгляду прокурору [8].

Як слушно зазначає В. Михайленко, на сьогоднішній день паралельно існують два порядки зміни запобіжного заходу. Перший порядок на підставі ст. 201 КПК, та особливий порядок на підставі ст. 616 КПК на період воєнного стану. В порядку ст. 201 КПК з клопотанням про зміну запобіжного заходу до суду мають право звертатися підозрюваний, обвинувачений, а також його захисник. Звернення з клопотанням про зміну запобіжного заходу в порядку ст. 616 КПК має право так само підозрюваний чи обвинувачений або ж їх захисник [8]. Таке клопотання вище переліченими особами в порядку ст. 616 КПК адресується прокурору, який має право звернутися до слідчого судді, суду з клопотанням про скасування запобіжного заходу. Зокрема, існує і єдиний прямий випадок звернення до слідчого судді, суду з клопотанням про зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на особисте зобов'язання у зв'язку із веденням активних бойових дій де перебуває особа під домашнім арештом.

Зокрема в практиці також є випадки коли оскарження залишення клопотання прокуро-

ром без задоволення не задовольняється судом. До прикладу, Ухвалою Київського районного суду м. Харкова постановлено «відмовити в задоволенні скарги захисника підозрюваного ОСОБА_3 – адвоката ОСОБА_4 на постанову прокурора Київської окружної прокуратури м. Харкова ОСОБА_5 від 20.04.2022 про відмову в скасуванні запобіжного заходу для проходження військової служби за призивом під час мобілізації на особливий період відносно підозрюваного ОСОБА_3 по кримінальному провадженню № 12022221130000980 від 28.03.2022» [9].

Висновки. З урахуванням теоретичних і практичних підходів стосовно скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою можна цілком стверджувати, що в теорії виникає менше запитань стосовно подання клопотання щодо скасування запобіжного заходу ніж на практиці. Оскільки, зрозуміло, що під час прийняття рішення суддею про задоволення скарги у відмові прокурора стосовно скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у порядку ст. 616 КПК оцінюються і беруться судом до уваги всі обставини і причини відмови прокурора в задоволенні такого клопотання. На нашу думку, під час воєнного стану така аль-

тернативна умова стосовно підозрюваних чи обвинувачених в кримінальному провадженні має позитивний характер.

Хоча з практичного підходу більшість вітчизняних юристів та видатних науковців вважають, що імплементація повноважень слідчого судді – керівнику органу прокуратури є недопустимим та не зовсім доцільним в умовах воєнного стану. Оскільки вважається, що такі резонансні зміни до КПК спричинять не менш вагомі зміни та доповнення. Також, пропонуємо розширити перелік підстав скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби під час мобілізації та прописувати у такому клопотанні можливість та придатність підозрюваного нести службу у Збройних Силах України а разом з тим і професійні здібності підозрюваного, які мають вагоме значення для проходження військової служби.

Таку інформації необхідно підтверджувати відповідними висновками, довідками, офіційними листами з територіального центру комплектування та соціальної підтримки та іншими документами, що підтверджують факт наявності професійних умінь та навичок підозрюваного в тій чи іншій сфері діяльності.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14 квітня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n12>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=109#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text>
4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 245л/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України від 23 листопада 2017 року № 1-п/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63>
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Шишков проти Болгарії» від 09 січня 2003 року № 38822/97. URL: <http://hudoc.echr.coe.int>
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Чанев проти України» від 09 жовтня 2014 року № 46193/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a37#Text
8. Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. Всеукраїнське професійне юридичне видання – Юридична Газета online.

Київ – 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provadhenni-v-umovah-voennogo-stanu-zapobizhni-zahodi.html>

9. Ухвала Київського районного суду міста Харкова від 29 квітня 2022 року справа № 953/3061/22. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/104408273>

10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : Європейська конвенція з прав людини від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

References

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist ta osoblyvosti zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv za vchynennia zlochyniv proty osnov natsionalnoi ta hromadskoi bezpeky : Zakon Ukrainy vid 14 kvitnia 2022 roku [On amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine regarding the improvement of responsibility for collaborative activities and the specifics of the application of preventive measures for committing crimes against the foundations of national and public security: Law of Ukraine] (2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n12> [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 roku № 2341-III [Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine] (2001) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=109#Text> [in Ukrainian].

3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. № 4651-VI (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3854> [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. № 30 (1996). Retrieved from: [tps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text) [in Ukrainian].

5. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii u spravi za konstytutsiinym podanniam Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhennia tretoho rechennia chastyny tretoi statti 315 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy vid 23 lystopada 2017 roku № 1-r/2017 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding compliance with the Constitution in the case on the constitutional submission of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of the third sentence of part three of Article 315 of the Criminal Procedure Code of Ukraine] (№. 1-p/2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63> [in Ukrainian].

6. Rishennia YeSPL u spravi «Shyshkov proty Bolharii» vid 09 sichnia 2003 roku № 38822/97 [Case of the HUDOC "Shishkov v. Bulgaria"] (2003) (sprava № 38822/97). Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int> [in Ukrainian].

7. Rishennia YeSPL u spravi «Chaniev proty Ukrainy» vid 09 zhovtnia 2014 roku № 46193/13 [Case of the HUDOC "Chaniev v. Ukraine"] (2014) (sprava № 46193/13). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a37#Text [in Ukrainian].

8. Mykhaylenko, V. (2023). Evoliutsiia sudovoi praktyky u kryminalnomu provadhenni v umovakh voiennoho stanu: zapobizhni zakhody. [Evolution of judicial practice in criminal proceedings under martial law: precautionary measures]. Vseukrainske profesiine yurydychne vydannia – Yurydychna Hazeta online [All-Ukrainian professional legal publication – Legal Gazette online]. Kyiv. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provadhenni-v-umovah-voennogo-stanu-zapobizhni-zahodi.html> [in Ukrainian].

9. Ukhvala Kyivskoho raionnoho sudu mista Kharkova vid 29 kvitnia 2022 roku справа № 953/3061/22 [The Ruling of the Kyiv District Court of Kharkiv](2022) (sprava № 953/3061/22). Retrieved from: <https://verdictum.ligazakon.net/document/104408273> [in Ukrainian].

10. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) : Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny vid 04 lystopada 1950 roku [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with protocols) : European Convention on Human Rights] (1950). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

УДК 343.9

DOI 10.32782/cuj-2024-2-8

Назимко Єгор Сергійович

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
Донецького державного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-4949-4155

Пономарьова Тетяна Ігорівна

доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5209-0234

Ковальова Ольга Вікторівна

доктор юридичних наук, доцент,
декан факультету № 1
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-4555-0172

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

У статті розглядається значення рішень Європейського суду з прав людини у механізмі запобігання домашньому насильству. Вказується, що національне кримінальне процесуальне законодавство не було адаптовано та приведено у відповідність міжнародним правовим документам, а також позиції Європейського суду з прав людини. Зазначається, що не дивлячись на те, що в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», визначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, національне законодавство не надає визначення поняттю «практика Європейського суду з прав людини», що призводить до формування різних доктринальних та практичних позицій з цього питання. Зазначене надає можливість ігнорувати окремі рішення Суду як у межах судового розгляду, так і під час законотворчої роботи. Це має наслідком різне тлумачення правових норм, а отже – прогалини у механізмі правозастосування, що дестабілізує процес правового забезпечення системи запобігання кримінальним правопорушенням. Прикладом є віднесення домашнього насильства до категорії кримінальних правопорушень, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення. Підсумовується, що рішення Європейського суду з прав людини в межах спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням мають формально-юри-

дичне значення, оскільки вони не є імперативними, часто зумовлені рішеннями, ухваленими в умовах судової дискреції та *de jure* є актами правозастосування та правотлумачення положень Європейської конвенції з прав людини. Водночас такі рішення утворюють апробовану платформу для удосконалення організаційно-правових заходів протидії злочинності через формування курсу розвитку кримінально-правової політики.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, запобігання, домашнє насильство, міжнародне право, прецедент, кримінальне правопорушення, кримінальне законодавство, суспільно небезпечне діяння, кримінально-правова політика.

Nazymko Ye. S., Ponomarova T. I., Kovalova O.V. The influence of the decisions of the European Court of Human Rights on the mechanism for the prevention of domestic violence in Ukraine

*The article considers the role of decisions of the European Court of Human Rights in the mechanism of prevention of domestic violence. It is indicated that the national criminal procedural legislation has not been adapted and brought into line with international legal documents, as well as the positions of the European Court of Human Rights. It is noted that despite the fact that in Art. 17 of the Law of Ukraine "On the Implementation of Decisions and Application of the Practice of the European Court of Human Rights", it is determined that courts apply the Convention and the practice of the Court as a source of law when considering cases, national legislation does not define the term "practice of the European Court of Human Rights", which leads to the formation of various doctrinal and practical positions on this issue. This makes it possible to ignore individual decisions of the Court both within the scope of the court proceedings and during law-making work. This results in different interpretations of legal norms, and therefore gaps in the law enforcement mechanism, which destabilizes the process of legal support of the criminal offense prevention system. An example is the inclusion of domestic violence in the category of criminal offenses for which criminal proceedings are carried out in the form of private prosecution. It is concluded that the decisions of the European Court of Human Rights within the scope of special criminological prevention of criminal offenses have a formal and legal significance, as they are not of an imperative nature, they are often determined by decisions made under conditions of judicial discretion and, *de jure*, such decisions are acts of law enforcement and legal interpretation of provisions European Convention on Human Rights. At the same time, regardless of the above, such decisions form a proven platform for improving organizational and legal measures to combat crime through shaping the course of development of criminal law policy.*

Key words: European Court of Human Rights, decision, prevention, domestic violence, international law, precedent, criminal offense, criminal law, socially dangerous act, criminal law policy.

Вступ. В останні роки підхід до визначення способів зовнішнього вираження і закріплення правових норм значно змінився, що зумовлено низкою політико-економічних та військових чинників, а також зміною курсу держави на остаточну євроінтеграцію. У законодавстві було закріплено імперативне положення щодо врахування під час прийняття процесуальних та судових рішень принципів та правил, встановлених у попередніх судових справах. Так, у ч. 6 ст. 368 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено, що обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду [1]. Вказане надає підставу для констатації поступового формування в Україні прецедентного права. Не є виключенням і кримінальне право, яке регулярно зазнає змін

та доповнень, зумовлених потребою у приведенні норм у відповідність міжнародним та європейським правовим документам, а також положенням, викладеним у рішеннях Верховного Суду та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Одним із актуальних прикладів є криміналізація домашнього насильства.

Матеріали та методи. Проблемі запобігання кримінальним правопорушенням взагалі та домашньому насильству зокрема присвятили свої праці такі вчені як А. М. Бабенко, А. О. Джужа, О. М. Джужа, М. Г. Колодяжний, Д. М. Тичина та інші. Водночас порядок та підстави врахування та використання положень, викладених у рішеннях Європейського суду з прав людини під час формування алгоритму запобігання домашньому насильству вченими були розглянуті фрагментарно, що і зумовлює актуальність обраної теми дослідження. Методологічну основу дослідження складають положення діалектичного матеріалізму,

а також заснований на його основі комплекс загальнонаукових теоретичних методів, серед яких: історико-правовий, системно-структурний, компаративний, синергетичний та метод наукової абстракції.

Мета дослідження полягає у визначенні місця рішень Європейського суду з прав людини у механізмі запобігання домашньому насильству.

Результати. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [2]. Практика Європейського суду з прав людини формується шляхом створення судового прецеденту щодо порушень національними судами Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод. Відповідно, судовий прецедент надає можливість доповнити або розширити зміст норм кримінального законодавства, що має бути позитивно оцінено, оскільки на відміну від законодавства, судова практика є більш динамічною та здатною до трансформації. У 2022 році Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, якою на підставі положень Європейської конвенції з прав людини було визначено основні пріоритети у боротьбі з проявами домашнього та гендерно зумовленого насильства. Ще до ратифікації документу у 2017 році національне кримінальне законодавство було доповнено ст. 126-1, якою, відповідно до Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», передбачено кримінальну відповідальність за домашнє насильство.

Водночас наразі національне законодавство, не дивлячись на рекомендації європейських судових органів не забезпечує ефективність механізму запобігання такому кримінальному правопорушенню. Так, у

рішенні ЄСПЛ «М. М. та З. М. проти України» від 03.11.2022 р. № 4669/20 було визначено, що через особливо вразливе становище потерпілих від домашнього насильства, законодавча база повинна дозволяти владі розслідувати випадки домашнього насильства за власною ініціативою як питання суспільного інтересу. Таким чином, неспроможність подати або у подальшому відкликати заяву про вчинення кримінального правопорушення не повинні перешкоджати органам влади розпочати або продовжити кримінальне провадження проти ймовірного правопорушника [3]. Відповідне положення є і у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, де зазначено, що сторони забезпечують, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 35, 36, 37, 38 та 39 цієї Конвенції, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено цілком або частково на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення згідно з умовами, передбаченими їхнім національним законодавством, можливості для урядових та неурядових організацій та радників з питань домашнього насильства надавати допомогу та (або) підтримку жертвам на їхнє прохання під час розслідування та судового провадження стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції [4]. У рішенні ЄСПЛ по справі «Левчук проти України» (Заява № 17496/19) також вказано, що згідно з Конвенцією органи державної влади мають позитивний обов'язок запровадити та застосувати належну нормативно-правову базу, що надаватиме ефективний захист від актів домашнього насильства [5]. Проте не дивлячись на вказане, національне кримінальне процесуальне законодавство не було адаптовано та приведено у відповідність міжнародним правовим документам, а також позиціям, викладеним у рішеннях ЄСПЛ. Підтвердженням наведеного є те, що відповідно до

п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК України кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 Кримінального кодексу України здійснюється у формі приватного обвинувачення, тобто може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого.

Аналіз статистичної інформації, викладеної на сайті Офісу Генерального прокурора надає підставу для констатації, що наразі кількісний показник домашнього насильства має тенденцію до зростання. Так, у 2019 році було обліковано 1068 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України, у 2020 р. – 2213, у 2021 р. – 2432, у 2022 р. – 1498 (незначний показник у цьому році може бути зумовлений повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну, введенням особливого правового режиму воєнного стану та міграцією населення за кордон), у 2023 р. – 2705, станом на квітень 2024 року обліковано 1285 випадків домашнього насильства. Необхідно також зауважити на тому, що у цей період (січень–квітень) 2023 року було зафіксовано 863 кримінальні правопорушення, що надає можливість спрогнозувати збільшення кількісного показника таких діянь у 2024 році [6]. Наведені дані свідчать про те, що свідоме ігнорування європейської судової практики спричиняє негативний вплив на кримінально процесуальну політику, зокрема – через створення неузгодженостей між нормами кримінального процесуального законодавства.

Так, не дивлячись на те, що кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України здійснюється у формі приватного обвинувачення, у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України є вказівка на те, що кримінальне провадження закривається у разі, якщо потерпілий, а у випадках, передбачених Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством [7].

У Постанові колегії суддів Першої судової палати ККС від 19.10.2021 у справі № 552/2540/20 (провадження № 51-3807км21)

зазначено, що *вироком місцевого суду обвинуваченого визнано винуватим та засуджено за ч. 1 ст. 126 КК, а саме за те, що він під час конфлікту зі своєю колишньою дружиною, що виник на ґрунті особистих неприязних відносин, умисно наніс останній один удар кулаком лівої руки у праву частину голови та один удар в область правого плеча потерпілої, в результаті яких потерпілій було завдано фізичного болю. На підставі п. 2 ч. 1 ст. 49, ч. 5 ст. 74 КК звільнено від призначеного покарання у зв'язку із закінченням строків давності. Ухвалою апеляційного суду вирок районного суду скасовано, а кримінальне провадження закрито на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК. У касаційній скарзі прокурор вказував, що апеляційний суд не правильно розтлумачивши закон, передчасно дійшов висновку, що у дія обвинуваченого відсутні ознаки «домашнього насильства», при цьому залишив без уваги, що в обвинувальному акті та у вирокі суду обставиною, що обтяжує покарання, було встановлено вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя. Місцевий суд, з яким погодився апеляційний суд, закрив кримінальне провадження за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК, на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК у зв'язку з відмовою потерпілої від обвинувачення. Як убачається з ухвали місцевого суду, обвинувачений на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин, діючи з прямим умислом, з метою спричинення тілесних ушкоджень своїй співмешканці, завдав їй одного удару долонею правої руки в голову, заподіявши легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я. У касаційній скарзі прокурор стверджував, що, оскільки обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 125 КК щодо співмешканки, тобто – кримінальний проступок, пов'язаний із домашнім насильством, то відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК кримінальне провадження щодо нього не можна було закрити у зв'язку з відмовою потерпілої від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Згідно обвинувального акту особа обвинувачувалася у вчи-*

ненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК, а саме в тому, що під час сварки з потерпілою на ґрунті особистих неприязних відносин умисно завдала їй два удари долонею правої руки в обличчя та з силою стиснув ліву руку потерпілої, заподіявши потерпілій легкі тілесні ушкодження. Ухвалою місцевого суду, залишеною без змін апеляційним судом, кримінальне провадження закрито у зв'язку з відмовою потерпілої від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. У касаційній скаргі прокурор зазначав, що апеляційний суд не дотримався приписів кримінального процесуального закону, а саме п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК в частині заборони закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою 28 Огляд судової практики ККС ВС потерпілого щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насиллям [8]. З цього приводу Верховний Суд вказав, що оскільки обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 126 КК, щодо своєї колишньої дружини, тобто правопорушення пов'язане з домашнім насиллям, тому відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК кримінальне провадження щодо нього не можна було закрити у зв'язку з відмовою потерпілої від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Таким чином, апеляційний суд не мав правових підстав для застосування положень п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК [8]. Отже, із урахуванням вказаного, можна відмітити такі основні тенденції та межі впливу рішень ЄСПЛ на практику запобігання кримінальним правопорушенням взагалі та передбаченим ст. 126-1 КК України зокрема:

– не дивлячись на те, що в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», визначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, національне законодавство не надає визначення поняттю «практика ЄСПЛ», що призводить до формування різних доктринальних та практичних позицій щодо можливості віднесення Європейської конвенції та практики ЄСПЛ до одного

юридичного джерела чи диференціації їх на різні джерела. Зазначене надає можливість ігнорувати окремі рішення Суду як у межах судового розгляду, так і під час законотворчої роботи. Це має наслідком неоднозначність у тлумаченні правових норм, а отже – прогалини у механізмі правозастосування, що дестабілізує процес правового забезпечення механізму запобігання кримінальним правопорушенням. Прикладом є віднесення домашнього насильства до категорії кримінальних правопорушень, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення;

– відповідно до чинного національного кримінального процесуального законодавства, обов'язковими для врахування є рішення Верховного Суду, а отже з формально-юридичної точки зору рішення ЄСПЛ не є прецедентними, оскільки лише створюють апробовану платформу для прийняття національними судами рішень. Отже, фактично, вони мають рекомендаційний характер, що також надає підставу для їх ігнорування. Відповідно до ст. 32 Європейської конвенції, юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї, подані йому на розгляд згідно зі статтями 33, 34, 46 і 47 [9]. Отже, ЄСПЛ лише тлумачить положення Конвенції та надає правову оцінку діяльності національних судів, але не створює прецедент. Про це також зазначено у Рішенні ЄСПЛ по справі «Черніка проти України» (Заява № 53791/11), в якому акцентовано на тому, що перед застосуванням відповідних принципів за обставин цієї справи Суд вважає важливим нагадати, що зосередження на загальній справедливості провадження під час оцінки є невід'ємною частиною практики щодо прав на захист, закріплених у пунктах 1 і 3 статті 6 Конвенції. Крім того, акцент на загальній справедливості відповідає ролі Суду, що полягає *не в абстрактному розгляді чи уніфікації різних правових систем, які на стадіях досудового слідства та судового розгляду можуть значно відрізнятися, а у встановленні гарантій для забезпечення відповідності провадження у кожній справі вимогам справедливого судового розгляду з огляду на конкретні обставини кожного обвинуваченого* [10].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надає підставу для констатації, що рішення Європейського суду з прав людини в межах спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням мають формально-юридичне значення, оскільки вони не є імперативними, часто зумовлені рішеннями, ухваленими в умовах судової дис-

креції та *de jure* є актами правозастосування та правотлумачення положень Європейської конвенції з прав людини. Водночас, не дивлячись на вказане, рішення ЄСПЛ утворюють апробовану платформу для удосконалення організаційно-правових заходів протидії злочинності через формування курсу розвитку кримінально-правової політики.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
3. Рішення ЄСПЛ «М.М. та З.М. проти України» від 03.11.2022 р. № 4669/20. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h64#Text.
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.
5. Рішення ЄСПЛ по справі «Левчук проти України» (Заява № 17496/19). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92#Text.
6. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС від 19.10.2021 у справі № 552/2540/20 (провадження № 51-3807км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100457470>.
9. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
10. Рішення ЄСПЛ по справі «Черніка проти України» (Заява № 53791/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f16#Text.

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13.04.2012 № 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3477-IV «Pro vykonannya rishen ta zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny» [Law of Ukraine dated February 23, 2006 No. 3477-IV «On the implementation of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian].
3. Rishennia YeSPL «M.M. ta Z.M. proty Ukrainy» [Decision of the ECtHR «M.M. and Z.M. v. Ukraine»] vid 03.11.2022 r. № 4669/20. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h64#Text [in Ukrainian].
4. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannya nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyschamy [Council of Europe Convention on preventing violence against women and domestic violence and combating these phenomena]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text [in Ukrainian].
5. Rishennia YeSPL po spravi «Levchuk proty Ukrainy» [Decision of the ECtHR in the case «Levchuk v. Ukraine»] (Zaiava № 17496/19). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92#Text [in Ukrainian].
6. Ofis Heneralnoho prokurora. Statystyka [Office of the Prosecutor General. Statistics]. Retrieved from: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> [in Ukrainian].
7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III.] vid 05.04.2001 № 2341-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
8. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty KKS vid 19.10.2021 u spravi № 552/2540/20 [Resolution of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the CCS of October 19, 2021 in case No. 552/2540/20] (provadzhenia № 51-3807km21). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100457470> [in Ukrainian].
9. Yevropeiska konventsiia z prav liudyny [European Convention on Human Rights dated November 4, 1950] vid 04.11.1950. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
10. Rishennia YeSPL po spravi «Chernika proty Ukrainy» [Decision of the ECtHR in the case «Chernika v. Ukraine»] (Zaiava № 53791/11). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f16#Text [in Ukrainian].

УДК 35.01.159.9

DOI 10.32782/cuj-2024-2-9

Новаченко Тетяна Василівна

доктор наук з державного управління,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-7306-0712
Scopus-Author ID: 57216564636

СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ КЕРІВНИКА В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

Ця стаття присвячена обґрунтуванню вимоги щодо відповідності керівника системи публічного управління соціальній ідентичності, яка постає механізмом досягнення успіху. Підґрунтям для дослідження окресленої проблеми слугує проведений аналіз теоретико-методологічного та практичного доробку зарубіжних і сучасних українських учених. Зазначається, що теперішні суспільні трансформації та виклики, що посилюються агресією з боку РФ, додають динамічності психологічним процесам, які докорінно впливають на сприйняття, розуміння та усвідомлення людиною суспільно-політичної реальності, мотивуючи її поведінку в будь-якій сфері діяльності, зокрема і публічно-управлінській. Тож для посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування набуває реальності велика відповідальність, оскільки від них значною мірою залежать оборонні, економічні, соціальні, гуманітарні та ревіталізаційні здобутки України.

Соціальна ідентичність характеризується неподільністю та спадковістю соціального та психологічного, де соціальна складова вказує на взаємозв'язок із соціальними системами, а психологічна – спрямовує до свідомого та колективного несвідомого – пари протилежностей, що комплементарно визначає доцільність застосування архетипного підходу. Відповідність соціальній ідентичності характеризується такими психосоціальними властивостями: інтровертність, прагматичність, раціональність, сенсорність, інтернальність, інтенціональність, що створює основу для якісної публічно-управлінської діяльності. Авторкою представлено динаміку соціальних змін в Україні у 2023 році, що проведено Українським інститутом соціологічних досліджень та Української школою архетипіки. Так, із шести охарактеризованих вище властивостей прогресуючий поступ, який спричинено війною, спостерігається щодо набуття раціональності та сенсорності.

Отже, суспільні зміни та виклики, що посилюються в умовах повномасштабної війни, актуалізують можливості соціальної ідентичності, яка визначається авторкою механізмом досягнення успіху керівника в системі публічного управління. Наведені вище психосоціальні властивості соціальної ідентичності та їх характеристики співвідносяться з архетипами відповідальності, пріоритетом нематеріальних цінностей, високим рівнем професійної компетентності та раціональності.

Ключові слова: успіх, керівник, система публічного управління, соціальна ідентичність, свідоме, колективне несвідоме.

Novachenko T. V. Social identity as a mechanism for achievement of the success of the kerivnik in the system of public management of Ukraine

This article is devoted to the justification of the requirement for the compliance of the head of the public management system with the social identity, which appears as a mechanism for achieving his success. The analysis of the theoretical, methodological and practical work of foreign and modern Ukrainian scientists served as the basis for the study of the outlined problem. It is noted that the current social transformations and challenges, intensified by aggression from the Russian Federation, have added dynamism to psychological processes that fundamentally affect a person's perception, understanding and awareness of social and political reality, motivating his behavior in any sphere of activity, in particular, public management. Therefore, for officials of state authorities and local self-governments, a great responsibility becomes a reality, since the defense, economic, social, humanitarian and revitalization achievements of Ukraine depend on them to a large extent.

Societal identity is characterized by the indivisibility and heredity of the social and psychological, where the social component indicates the relationship with social systems, and the psychological one – leads to the conscious and

collective unconscious – a pair of opposites, which complementarily determines the expediency of using the archetypal approach. Correspondence to societal identity is characterized by the following psychosocial properties: introversion, pragmatism, rationality, sensitivity, internality, intentionality, which creates a basis for high-quality public management activity. The author presents the dynamics of societal changes in Ukraine in 2023, conducted by the Ukrainian Institute of Sociological Research and the Ukrainian School of Archetypes. Thus, of the six properties characterized above, the progressive progress caused by the war is observed in the acquisition of rationality and sensory.

So, social changes and challenges, which intensified in the conditions of a full-scale war, actualized the possibilities of social identity, which is determined by the author by the mechanism of success of the leader in the system of public administration. The above psychosocial properties of social identity and their characteristics are correlated with archetypes of responsibility, priority of intangible values, high level of professional competence and rationality.

Key words: *success, manager, public management system, social identity, conscious, collective unconscious.*

Вступ. Теперішній період утвердження незалежної Української держави характеризується складними, нелінійними та подекуди непередбачуваними змінами та викликами в усіх аспектах життєдіяльності, що посилюються повномасштабною військовою агресією з боку російської федерації. У констатації вищенаведеного факту зазначимо, що важливим постає визначення П. Штомпки щодо сутності поняття «зміни». Вчений наголошує, що «зміни чогось» – це здебільшого «зміни всередині чогось» [1, с. 40].

Поняття «публічне управління» є складним за своїм змістом, воно набуває широкого вжитку в лексиконі вітчизняних вчених в останні десятиліття та визначається в контексті поняття «демократія» – народна влада – влада всього суспільства або його більшості. Іншими словами, демократія – влада людей, які уособлюють суспільство як систему інститутів самоорганізації, самоврядування, саморозвитку та самоуправління. Вочевидь, що особливість концепту «публічне управління» полягає в тому, що воно базується на префіксі «само», що ототожнюється з поняттям «Я», передбачаючи посилення децентралізації й відповідної демократизації публічного управління. Відповідно до наведеного, соціальні зміни пов'язуються з людиноцентричністю, а також із зростанням вимог щодо політичної системи, що спонукає державу перекладати деякі функції на інших, недержавних акторів, які активно включаються у процеси вироблення політики, спрямованої на забезпечення суспільних інтересів і завдань. За цих умов перед керівництвом системи публічного управління в Україні – посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування – набуває реальності велика

відповідальність, оскільки від них значною мірою залежать оборонні, економічні, соціальні, гуманітарні та ревіталізаційні здобутки України.

Отже, безсумнівною вимогою часу постає досягнення успіху у професійній діяльності керівника системи публічного управління. Одним із механізмів окресленого процесу ми визначаємо відповідність особистості сучасного керівника системи публічного управління соціетальній ідентичності.

Матеріали та методи. З моменту отримання у 1991 році юридичної незалежності в українському суспільстві актуалізується феномен «Я», що репрезентує соціетальну ідентичність (анг. identity – тотожність, подібність, повний збіг чого-небудь із чим-небудь; лат. societas – спільний) і визначає інтегральний образ усієї сукупності ролей, доступних індивіду в його особистісному досвіді. Соціетальна ідентичність визначається науковцями як новий різновид ідентичності, що характерний для індивіда інформаційного (постмодерного) суспільства. Значущу роль у розвитку соціетальної ідентичності відіграють нематеріальні цінності, однією з яких постає феномен успішності керівника в системі публічного управління.

Проблема ідентичності актуалізується з настанням епохи Модерну (з 1789 року), однак як ознака особистості бере свій початок з XVII століття. У міждисциплінарний науковий обіг поняття «ідентичність» запроваджує Ерік Еріксон, який зазначає, що це здатність індивіда зберігати внутрішню рівновагу та саморозвиток, а також наголошує, що це продукт взаємодії між індивідом та суспільством. У контексті міждисциплінарного підходу проблему динаміки соціетальної ідентичності

активно досліджують вітчизняні вчені, представники Української школи архетипіки – Е. Афонін, Т. Бельська, Т. Бондар, А. Мартинів, Т. Новаченко, В. Омеляненко та інші. Так, результати моніторингу соціетальних змін в Україні з 1992 по 2023 роки були оприлюднені на прес-конференції, яку в онлайн-форматі було проведено 27.06.2023 року.

Для досягнення мети цієї статті використовуються загальнонаукові методи – аналіз, синтез, узагальнення; спеціальні методи – збору та обробки інформації, проведення аналітичної роботи та прогнозування; а також наукові підходи, зокрема: міждисциплінарний, системний, аналітичний, комплементарний, аксіологічний і сучасний науковий підхід – архетипний.

Мета статті – обґрунтування вимоги щодо відповідності керівника системи публічного управління в Україні соціетальній ідентичності, яка постає механізмом досягнення успіху.

Результати. У довідковій літературі поняття «успіх» визначається як значущі результати в роботі; везіння в досягненні чогось; суспільне визнання. Вочевидь, зазначене поняття має декілька значень, що передбачають різні життєві цінності та визначають різні типи світогляду особистості.

Феномен успіху активно осмислюють філософи епохи Відродження, коли головною рисою часу стає звернення до людини, закладення основ розуміння її діяльнісної суті. У такий спосіб визначається підґрунтя для досягнення успіху як сенсу та мети життя в різних сферах діяльності. Так, Н. Макіавеллі наголошує, що успіх людської діяльності залежить не стільки від долі й талану, але, в першу чергу, від того, як людина, зокрема державний діяч, зуміє зрозуміти долю, щоб їй протистояти [2]. У наступні епохи успіх власної діяльності людини проявляється в індивідуальній боротьбі, ризику та змагальності. Найбільш поширені критерії успіху пов'язуються із соціальною, економічною та кар'єрно-статусною респектабельністю. У відомій «піраміді потреб» А. Маслоу прагнення до успіху пов'язується із здобуттям соціального визнання, основою якого є потреба в любові та приналежності, а також з потребою в самоповазі, що спрямовує осо-

бистість на підвищення рівня компетентності та досягнення відчуття значущості.

Отже, прагнення людини до успіху передбачає розвиток її особистісних рис і потенціалу, а також моральних орієнтирів, реалізація яких відбувається завдяки вольовим зусиллям.

Як відомо, моральність – це синтез складних почуттів, оскільки бути моральним означає мати тверді правила поведінки і не відходити від них, нести відповідальність за результати своїх дій тощо. На нашу думку, саме відповідальність постає своєрідним засобом самоствердження керівника органів державної влади та місцевого самоврядування і найбільш значимим критерієм, на підставі якого суспільство визначає рівень успішності керівництва.

Водночас керівник у системі публічного управлінні винагороджується не лише визнанням або оцінкою свого успіху, а і внутрішнім задоволенням – досвідом пошуку та відкриття, знаходженням нових смислів в публічно-управлінській діяльності, реалізацією своїх потенціалів, здібностей і цінностей тощо. На нашу думку, поєднання суспільного й особистісного визнання призводить до створення образу, ідеалу керівника, здатного реалізовувати свою життєдіяльність на рівні високих стандартів. Відповідно, послідовна реалізація управлінських цілей співвідносно домінантних цінностей керівника, а також оцінка та самооцінка результатів професійної діяльності перетворюють його життєвий процес на вчинок, транслюючи взірець для наслідування.

Безсумнівно, успіх керівника в системі публічного управління – це феномен, який обумовлюється безперервною наполегливою працею, яка винагороджується професійною самореалізацією, де соціальна складова вказує на взаємозв'язок із соціальними системами, а психологічна – спрямовує до свідомого та колективного несвідомого – пари протилежностей, які доповнюють одна одну та створюють умови для розвитку цілісної особистості керівника системи публічного управління.

Як відомо, у понятті «професійна компетентність» віддзеркалюється рівень воло-

діння необхідними знаннями, уміннями та навичками. Однак, у контексті предмета нашої розвідки значущим уявляється визначення компетентності британським ученим Дж. Равеном. Це специфічна здібність, яка необхідна для ефективного виконання конкретної дії у конкретній галузі, включаючи вузькоспеціальні знання. Вчений визначає так звані «вищі компетенції», що припускають наявність у людини високого рівня ініціативи, здатності організувати інших людей для досягнення поставленої мети, готовності оцінювати й аналізувати наслідки своїх дій [3]. Учений наголошує на багатовимірності індивідуальності [4], тому компетентна особистість має набір спеціальних компетенцій різного рівня, зокрема, є глибоко освіченою у предметі, спостерігає, ставить питання, робить висновки, а також несе відповідальність за свої дії.

На нашу думку, високий рівень професійної компетентності у будь-якій сфері професійної діяльності, зокрема й у публічно-управлінській сфері, досягається на основі безперервного розвитку основних компонентів розумового досвіду людини, а саме: на рівні когнітивного досвіду ця якість визначає вміння ефективно переробити інформацію; на рівні метакогнітивного – вміння свідомо й інтуїтивно регулювати роботу власного інтелекту; на рівні інтенціонального досвіду – вміння вибирати інтелектуальну діяльність, яка б дозволяла зіставити особливості свого розвитку з об'єктивними потребами оточуючого середовища.

У процесі реалізації публічного управління рефлексія постає значущою здатністю керівника органів державної влади та місцевого самоврядування, оскільки він має не тільки знати та розуміти самого себе, а й виходити за межі власного «Я» – вивчати, осмислювати, аналізувати, ідентифікувати невидимі причини подій, виявляти їх підґрунтя, проживати своє життя співвідносно морально-ціннісних орієнтирів, установлюючи обмежувачі та регулятори, запобігати переходу особистості до бездуховної мети та вчинків тощо. Поняття «самоуправління» трактується як здатність людини керувати собою на основі сприй-

няття й усвідомлення актів своєї поведінки та власних психічних процесів. На нашу думку, самоуправління – процес творчий, оскільки пов'язаний з розумінням себе, а також необхідністю пошуку нових рішень і засобів для досягнення поставленої мети. Відомо, що функцію коригування дій або вербальних компонентів поведінки самоуправління виконує механізм самоконтролю, метою якого є запобігання помилкових дій. Так, І. Бех наголошує, що в самоконтролі велика роль відводиться волі особистості, що є не якоюсь абстрактною силою, а свідомо спрямованою активністю [5].

Таким чином, цілісно професійна компетентність, рефлексія та самоуправління постають одним із шарів фундаменту для якісної публічно-управлінської діяльності. Якщо самопізнання, самоконтроль та оцінка співробітників показує, що існує розрив між бажаним і дійсним, якщо є помилки в поведінці та діяльності керівника органу державної влади та місцевого самоврядування, то має виникати низка запитань до самого себе.

Водночас, як зазначалося вище, особистість відчуває та засвоює завдяки тому, що в її психіці закладено пласт колективного несвідомого. Однак, ступінь і механізми його впливу на людину в тих чи інших суспільно-історичних умовах є різними, хоча кожна особистість через свої унікальні здібності та індивідуальний життєвий досвід засвоює по-своєму його форму та силу. Тож для теперішньої епохи суспільного розвитку – постмодерну – характерними є такі психосоціальні властивості: інтровертність, прагматичність, раціональність, сенсорність, інтернальність, інтенціональність, що відповідають модусу соціальної ідентичності. Так, інтровертний керівник в системі публічного управління – це такий, який звертає увагу як на зовнішні об'єкти, так і на власний внутрішній світ. Такий керівник характеризується активною, послідовною, соціально-відповідальною поведінкою. У цьому контексті визначаються його особистісні цілі – досягнення високого рівня компетентності, реалізація процесу публічного управління на основі раціональності, задоволення інтересів щодо самороз-

виту, самореалізації тощо. Прагматичність притаманна людині мислячій. Тому для прагматичного керівника – це зорієнтованість на систему, структуру, закон, порядок; схильність до аналізу та детального обдумування програми дій; заради досягнення результату такий керівник є вимогливим, не приймає до уваги побажання інших; дотримується певних принципів, а не діє залежно від ситуації; до спілкування ставиться як до інформаційного процесу, абстрагуючись від емоційної оцінки; переконати його можна тільки вагомими логічними аргументами. Раціональність – властивість, що встановлює цілісність світосприйняття людини. Раціональний керівник системи публічного управління характеризується спрямованістю на аудіальний та візуальний устрій сприйняття інформації, оскільки він краще відчуває та засвоює те, що підлягає раціонально-логічному поясненню; у спілкуванні очевидно є установка на людину; здійснення управлінської діяльності відбувається відповідно плану. Такий керівник схильний до дисципліни, порядку, виконання правил поведінки, він не в змозі гнучко змінювати поведінку, однак проявляє стійкість до стресових ситуацій і є стабільно працездатним. Сенсорність – спосіб світосприйняття – конкретно-чуттєвий, що характеризує сучасного керівника системи публічного управління, який налаштований на теперішнє життя, добре відчуває оточуючий світ, реально оцінює факти та події, не проявляє поспіх, започатковуючи нові справи. Інтернальність – локус-контроль, схильність суб'єкта приписувати відповідальність за результати своєї діяльності внутрішнім силам. Керівник з інтернальною властивістю проявляє схильність оцінювати всі значимі події, що відбуваються як результат власної діяльності. У процесі управління проявляє ініціативність, рішучість, упевненість в собі, принциповість в міжособистісних відносинах, не боїться ризикувати. Такі керівники здатні успішно здійснювати директивне керівництво. Іntenціональність – гендер – традиційно віднесена до чоловіка соціальна роль. Іntenціональність характеризує керівника (не залежно жінка це чи чоловік) як сильну, активну, рішучу, принципову, впевнену в собі,

толерантну, з високим інтелектом людину, що задоволена роботою та життям. Такий керівник є неконформним, рішучим, емоційно стабільним, з високим рівнем самоконтролю та відповідальності за результати своїх дій. Це вольовий, цілеспрямований суб'єкт, що реалізує поставлені цілі.

Отже, наведені психосоціальні властивості та їх характеристики визначаються архетипами відповідальності, пріоритетом нематеріальних цінностей, високим рівнем професійної компетентності та раціональності.

Водночас зауважимо, що дослідження українських вчених засвідчують, що процес формування нової соціальної ідентичності всього українського суспільства триває [6]. Співвідносно наведеного представляємо динаміку соціальних змін в Україні у 2023 році, що проведено Українським інститутом соціологічних досліджень та Української школою архетипіки. Тож із шести охарактеризованих вище властивостей, що притаманні соціальної ідентичності, прогресуючий поступ у порівнянні з 2022 роком спостерігається щодо раціональності – 38,2 (у 2022 році – 36,1) та сенсорності – 20,5 (у 2022 році – 13,4). В усіх інших чотирьох показниках – інтровертність, прагматичність, інтернальність та інтенціональність – фіксується нижчий результат [7]. Відповідно до отриманих результатів, зазначимо, що ми солідаризуємося з думкою українських науковців Е. Афоніна, А. Мартинова, які вважають, що повномасштабна агресія росії проти України постає еквіфінальною миттю теперішніх суспільно-трансформаційних процесів, що переживає Україна. Водночас саме російсько-українська війна стає найпотужнішим чинником соціальних змін.

Висновки. Таким чином, суспільні зміни та виклики, що посилюються в умовах повномасштабної війни, актуалізують можливості соціальної ідентичності, яка, на нашу думку, постає механізмом досягнення успіху керівника в системі публічного управління України. Такі психосоціальні властивості соціальної ідентичності, як інтровертність, прагматичність, раціональність, сенсорність, інтернальність, інтенціональність та їх характеристики співвідносяться з архетипами відповідальності, пріоритетом

нематеріальних цінностей, високим рівнем професійної компетентності та раціональності, що створює атмосферу довіри, умови для розвитку, партнерства, співробітництва тощо, що цілісно сприяє руху до перемоги у війні, розбудови демократії в незалежній, вільній Україні.

Література

1. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільств : підручник. Львів : Колір ПРО, 2020. 800 с.
2. Макиавеллі Н. Державець. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/derzhavets/> (дата звернення: 28.04.2024).
3. Raven J. Competence in modern society: its identification, development and release. New York : Royal Fireworks Press, 1984. 251 p.
4. Raven J. Recent Research Supporting f Specific-motive based Model of Competence. 2020. URL: <http://eyeonsociety.co.uk/resources/Raven-Mottus-Prague-1-21-20.pdf> (дата звернення: 12.05.2024).
5. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ : Україна Віта, 1995. 202 с.
6. Афонін Е., Мартинов А. Українське диво: від депресії до соціального оптимізму. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 264 с.
7. Динаміка соцієтальних змін в Україні 2002–2023. URL: <https://youtu.be/MI4YqniM0BU> (дата звернення: 27.04.2024).

References

1. Shtompka, P. (2020) *Sotsiologhiia. Analiz suspilstv [Sociology. Analysis of societies]* : pidruchnyk. Lviv : Kolir PRO [in Ukrainian].
2. Makiavelli, N. *Derzhavets [State man]*. Retrieved from: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/derzhavets/> [in Ukrainian].
3. Raven, J. (1984). Competence in modern society: its identification, development and release. New York : Royal Fireworks Press.
4. Raven, J. (2020). Recent Research Supporting of Specific-motive based Model of Competence. Retrieved from: <http://eyeonsociety.co.uk/resources/Raven-Mottus-Prague-1-21-20.pdf>
5. Bekh, I.D. (1995). *Vid voli do osobystosti [From will to personality]*. Kyiv : Ukraina Vita [in Ukrainian].
6. Afonin, E., & Martynov, A. (2019). *Ukrainske dyvo. Vid depresii do sotsialnoho optymizmu [Ukrainian miracle. From depression to social optimism]*. Kyiv : Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
7. Dynamika sotsiietalnykh zmin v Ukraini 2002–2023 [Dynamics of societal changes in Ukraine 2002–2023]. Retrieved from: <https://youtu.be/MI4YqniM0BU> [in Ukrainian].

УДК 340.13

DOI 10.32782/cuj-2024-2-10

Петрук Ярослав Анатолійович

аспірант,

Донецький державний університет внутрішніх справ

ORCID: 0009-0006-9400-9154

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НОРМОТВОРЧОСТІ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз національного законодавства у сфері регламентації нормотворчості в системі Міністерства внутрішніх справ України. Відзначено, що нормотворча діяльність у системі МВС України, незважаючи на низку регламентуючих документів, потребує додаткового врегулювання, через що було прийнято новий Закон України «Про правотворчу діяльність».

Проаналізовано відомчі нормативно-розпорядчі документи, що були видані з метою підвищення ефективності нормотворчої діяльності.

Акцентовано, що основними документами, котрими керується МВС України у своїй нормотворчій діяльності, є Закон України «Про правотворчу діяльність» та наказ Міністерства внутрішніх справ від 27.07.2012 № 649 «Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України».

Зроблено висновок, що в системі МВС України підзаконні нормативно-правові акти регламентують нормотворчість як єдину систему організації та порядку підготовки проєктів нормативно-правових актів, визначають порядок державної реєстрації нормативно-правових актів, а також визначають коло суб'єктів державної реєстрації нормативно-правових актів, що сприяє забезпеченню охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Ключова слова: *нормотворчість, нормативно-розпорядчі документи, інструкція, правотворча діяльність.*

Petruk Ya. A. Regulation of rule-making in the system Ministry of Internal Affairs of Ukraine

The article analyzes national legislation in the field of regulation of rule-making in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. It was noted that the rule-making activity in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, despite a number of regulatory documents, needs additional regulation, which is why the new Law of Ukraine “On Law-Making Activity” was adopted.

The departmental normative and administrative documents that were issued with the aim of increasing the efficiency of rule-making activities were analyzed.

It was emphasized that the main documents guided by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in its rule-making activities are the Law of Ukraine “On Law-Making Activities” and the Order of the Ministry of Internal Affairs dated 07.27.2012 No. 649 “On Approval of the Instructions for the Organization of Rule-Making Activities in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”.

It was concluded that in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, subordinate legal acts regulate rule-making as a single system of organization and order of preparation of draft legal acts, determine the procedure for state registration of legal acts, and also determine the range of subjects of state registration of legal acts, which contributes to the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities.

Key words: *rule-making, regulatory documents, instructions, law-making activity.*

Вступ. Нормотворча діяльність є однією з основних функцій держава, яка повинна регламентуватися нормативно-правовими актами. Особливої уваги потребує відомча нормотворчість, яка у процесі розвитку

правової системи вводить методи, засоби й способи юридичного впливу відповідними суб'єктами. Одним із суб'єктів здійснення впливу є Міністерство внутрішніх справ України, безпосередньою умовою нормотвор-

чої діяльності якого є потреба в регламентації нормотворчої діяльності.

Тривалий час нормотворча діяльність Міністерства внутрішніх справ України регламентується низкою підзаконних нормативно-правових актів, які є не досить досконалыми та потребували нормативної регламентації на рівні закону. 24 серпня 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про правотворчу діяльність», який має вирішити проблеми в нормотворчій діяльності, стати основою для впорядкування нормативно-правових актів, що регламентують нормотворчість у системі Міністерства внутрішніх справ України, що зі свого боку має підвищити якість нормативно-правових актів, знизити до мінімального неефективність нормативних актів у системі Міністерства внутрішніх справ України. Тому вивчення проблем регламентації нормотворчості в системі Міністерства внутрішніх справ України є актуальним та потребує детального вивчення.

Розкриття питання регламентації нормотворчості в системі Міністерства внутрішніх справ України є неможливим без дослідження наукових досліджень, праць, результатів науковців, зокрема:

питання нормативно-правового регулювання діяльності Міністерства внутрішніх справ України досліджувалося у працях О. В. Зайчука, А. М. Колодія, І. В. Копейчикова, О. Г. Мурашина та ін.;

окремі аспекти питання регламентації нормотворчості в системі Міністерства внутрішніх справ України досліджували такі науковці, як І. М. Вороніна, Р. Я. Демків, Д. І. Криворучко, А. О. Рибалкін, Є. А. Чернякович, Д. В. Слинко та ін.

Водночас необхідно зауважити, що з плінном часу приймаються нові нормативно-правові акти, які регламентують діяльність Міністерства внутрішніх справ України та потребують детального вивчення і подальшого дослідження з метою покращення процесу прийняття нових нормативно-правових актів, а тому питання регламентації нормотворчості в системі Міністерства внутрішніх справ України є відкритими та дискусійними.

Метою статті є дослідження чинного законодавства України, наукових праць та ана-

ліз сутності визначення теоретико-правових аспектів регламентації нормотворчості в системі МВС України.

Матеріали та методи. Для розкриття проблематики та досягнення поставленої мети було здійснено аналіз основоположних нормативно-правових актів, котрі складають основу регламентації нормотворчості в Міністерстві внутрішніх справ України як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Важливе місце займає комплекс профільних законів, а також низка інших нормативно-правових актів, що були прийняті на їх виконання. Зокрема, Закон України «Про правотворчу діяльність» та наказ Міністерства внутрішніх справ від № 649 27.07.2012 «Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України». Крім того, опрацьовано наукові праці, присвячені дослідженню зазначеної проблеми.

У підготовці статті застосовувалися такі методи дослідження: аналізу та синтезу; порівняльно-правовий аналіз – для зіставлення юридичних понять та категорій; формально-юридичний – для вивчення складових частин нашого дослідження; герменевтичний – для аналізу змісту доктринальних та інших нормативно-правових актів.

Результати. У сучасній правовій сфері суспільства нормотворчість займає одне з головних місць, оскільки саме нормотворчість породжує та формує нові норми. За результатами нормотворчої діяльності, якістю законів та інших нормативно-правових актів можна зробити висновок про державу в цілому, ступінь її правової свідомості, демократичності, цивілізованості, культурності.

Варто зазначити, що станом на січень 2024 року в Єдиному державному реєстрі нормативно-правових актів України обліковується 2510 нормативно-правових актів, видавником яких є Міністерство внутрішніх справ України, що свідчить про складність системи українського законодавства [1].

З метою розуміння сутності поняття нормотворчої діяльності в системі МВС України слід звернутися до наказу Міністерства внутрішніх справ від 27.07.2012 № 649 «Про

затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України», де визначається нормотворча діяльність у МВС як окремий напрямок діяльності структурних підрозділів апарату МВС за відповідною процедурою, встановленою законодавством [2]. Зауважимо, що основною метою зазначеного документа є регламентація підготовки та прийняття нормативно-правових актів, котрі спрямовуються на регулювання службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ.

Отже, нормотворча діяльність спрямована на досягнення певного результату, а саме створення нових правових норм, основним завданням яких є врегулювання діяльності органів та підрозділів МВС України.

На думку Д. І. Криворучка та А. О. Рибалкіна А. О., результатом нормотворчої діяльності МВС України є створення правових норм, які спрямовані на регулювання відомчої діяльності, а також спрямовані на тих суб'єктів, які за профілем своєї діяльності підпорядковуються органам внутрішніх справ України [3, с. 102].

Слід зазначити, що ефективна нормотворча діяльність МВС України має забезпечуватися доскональними нормативно-правовими актами, які чітко регламентують нормотворчість у системі МВС України.

Так, відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ від 27.07.2012 № 649 «Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України» правову основу нормотворчої діяльності МВС становлять Конституція України, а також окремі закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Міністерства юстиції України (далі – Мін'юст), МВС та зазначена Інструкція [2].

Загалом можна констатувати, що наказ Міністерства внутрішніх справ від 27.07.2012 № 649 «Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України» визначає загальні положення нормотворчості МВС України, види нормативних актів МВС, планування нормотворчої діяльності

МВС, організацію підготовки проєктів нормативних актів, нормопроектувальну техніку, погодження проєкту нормативного акта, проведення правової експертизи проєкту нормативного акта, видання нормативного акта.

На думку науковця Є. А. Чернякович, наказ Міністерства внутрішніх справ від 27.07.2012 № 649 «Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України» не є досконалим, а тому з метою забезпечення можливості приймати чіткі та досконалі нормативно-правові акти для діяльності структурних підрозділів Міністерства внутрішніх справ необхідно доповнити текст відповідного наказу МВС України, внести перелік стадій та елементів юридичної техніки у внутрішнє нормативне забезпечення МВС [4, с. 251].

Слід зазначити, що нормотворча діяльність є однією із форм правотворчого процесу МВС України.

Безпосередньою умовою правотворчої діяльності МВС, як вважає Д. В. Слинко, є об'єктивна необхідність у нормативному впорядкуванні певних суспільних відносин. Результатом такого правотворчого процесу виступають нормативні приписи, котрі дістають закріплення у відповідних нормативно-правових актах [5, с. 464].

Нормотворча діяльність з часу набуття незалежності Україною регламентується підзаконними нормативно-правовими актами та з часом потребувала нормативної регламентації на рівні закону, а тому 24 серпня 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про правотворчу діяльність». Так, метою зазначеного Закону є впорядкування правотворчої діяльності в Україні й посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів. Важливо, що Законом передбачається контроль за реалізацією правотворчої діяльності та забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України. Водночас ним визначено: правові та організаційні засади правотворчої діяльності; принципи і порядок її здійснення; учасників

правотворчої діяльності; правила техніки нормопроєктування; порядок здійснення обліку нормативно-правових актів; регламентація дії нормативно-правових актів; усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах; здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів [6].

Також у Законі визначено різновиди підзаконних нормативно-правових актів, закріплено ієрархію нормативно-правових актів за їх юридичною силою, що матиме суттєве значення, зокрема, для вирішення можливих колізій, та дано визначення таким поняттям, як «норма права», «нормативно-правовий акт», «прогалина у праві», «правова колізія», «правотворча діяльність», що дає суб'єктам нормотворчої діяльності розуміння вказаних понять не лише на доктринальному рівні, а й на законодавчому рівні.

На нашу думку, прийнятий Закон України «Про правотворчу діяльність» є важливим для нормотворчості в системі МВС України, оскільки в Законі визначено загальні положення правотворчості, систему нормативно-правових актів України, планування правотворчої діяльності, підготовку проєкту нормативно-правового акта, загальні засади техніки нормопроєктування, розгляд та прийняття (видання) проєкту нормативно-правового акта, державну реєстрацію підзаконних нормативно-правових актів, єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, облік нормативно-правових актів, дію нормативно-правового акта, правові прогалини, подолання правових колізій, правовий моніторинг.

Окрім того, на нашу думку, основними нормативно-правовими актами, які регламентують питання нормотворчості в системі МВС України, є:

Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 № 3166-VI [7], котрим визначаються повноваження, організація та порядок діяльності центральних органів виконавчої влади України.

Указ Президента України «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» від 03.10.1992 № 493/92 [8]. Указ передбачає регламентацію видань мініс-

терствами та іншими органами виконавчої влади нормативно-правових актів, а також забезпечує охорону прав, свобод і законних інтересів громадян, підприємств, установ й організацій.

Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10.06.1997 № 503/97 [9]. Указ впорядковує офіційне оприлюднення нормативно-правових актів Верховної Рада України, Президента України, Кабінету Міністрів України та забезпечує регулювання суспільних правовідносин на основі чинних актів, запобігає перекрученню їх змісту, визначає порядок набрання ними чинності.

Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878 [10]. Це Положення регламентує поняття Міністерства внутрішніх справ України, визначає його завдання, права, повноваження Міністра МВС, керівника державної служби у МВС.

Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 № 731 [11]. Це Положення визначає порядок та державної реєстрації нормативно-правових актів, визначає суб'єктів державної реєстрації нормативно-правових актів, регламентує вимоги до нормативно-правових актів для подальшої їх реєстрації.

Порядок ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2001 № 376 [12]. Цей Порядок визначає загальні положення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним, склад Реєстру, порядок включення нормативно-правових актів до Реєстру, порядок і умови користування Реєстром.

Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до органів юстиції та проведення їх державної реєстрації, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 12.04.2005 № 34/5 [13].

Вказаним документом визначається процедура подання до органів юстиції нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, а також до органів, акти яких відповідно до вимог законодавства підлягають державній реєстрації.

Інструкція з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС 27.07.2012 № 649 [2], котра визначає єдину систему організації та порядку підготовки проєктів нормативно-правових актів у Міністерстві внутрішніх справ України.

Інструкція з оформлення документів у системі Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС від 27.07.2012 № 650 [14].

Типова інструкція з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55 [15]. Ця Інструкція встановлює: склад реквізитів документів; вимоги до змісту і розташування реквізитів документів; вимоги до бланків та оформлення документів; вимоги до документів, що виготовляють за допомогою друкувальних засобів. Вимоги Інструкції поширюються на ті різноманітні організаційно-розпорядчі документи, котрі створюються в результаті діяльності інституцій, що належать до сфери управління МВС.

Правила підготовки проєктів актів Кабінету Міністрів України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 № 870 [16], в яких визначаються загальні підходи до підготовки проєктів актів Кабінету Міністрів України, їх форма, структура та техніко-юридичні особливості розроблення відповідно до вимог нормопроектувальної техніки.

Рекомендації з питань підготовки, державної реєстрації та обліку відомчих нормативно-правових актів, затверджені Постановою колегії Міністерства юстиції України від 27.03.1998 № 3 [17]. Зазначений документ регламентує організацію роботи над проєктом нормативно-правового акта, складання проєкту нормативно-правового акта, підго-

товку розпорядчого документа, оформлення додатків до документа, державну реєстрацію нормативно-правового акта, організацію обліку та підтримання у контрольному стані актів законодавства України.

Висновки. Отже, нормотворча діяльність є одним з найважливіших напрямів діяльності держави, зокрема в системі Міністерства внутрішніх справ України, та є основним елементом механізму нормативно-правового регулювання суспільних відносин, що входять у сферу державно-владної діяльності, забезпечує вирішення завдань державної діяльності, зокрема, в системі Міністерства внутрішніх справ України.

Чинне законодавство містить низку підзаконних нормативно-правових актів, які з часу набуття незалежності Україною регламентують нормотворчість у системі Міністерства внутрішніх справ України, котрі визначають єдину систему організації та порядку підготовки проєктів нормативно-правових актів у Міністерстві внутрішніх справ України, визначають порядок державної реєстрації нормативно-правових актів, визначають суб'єктів державної реєстрації нормативно-правових актів, регламентує вимоги до нормативно-правових актів для подальшої їх реєстрації, впорядковують видання нормативно-правових актів та забезпечують охорону прав, свобод і законних інтересів громадян, підприємств, установ та організацій тощо.

Прийняття 24 серпня 2023 року Законом України «Про правотворчу діяльність» є позитивним кроком для вирішення проблеми в правотворчій діяльності і відіграє ключову роль у регламентації нормотворчості в системі Міністерства внутрішніх справ України, оскільки вказаний Закон визначає правові та організаційні засади правотворчої діяльності, принципи і порядок її здійснення, учасників правотворчої діяльності, правила техніки нормопроектування, порядок здійснення обліку нормативно-правових актів, а також правила дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах та здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів.

Загалом можна констатувати, що регламентація нормотворчої діяльності – це процес

встановлення правил, які регулюють порядок розробки, прийняття, затвердження та оприлюднення нормативно-правових актів, тобто це сукупність нормативно-правових актів, які регулюють нормотворчу діяльність у системі Міністерства внутрішніх справ України.

Література

1. Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів. Інформаційний ресурс. URL: <https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/webActByOrg?OpenView&Start=199&Count=100&Collapse=239.7#239.7> (дата звернення: 24.01.2024).
2. Інструкція з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27.07.2012 р. № 649. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0649320-12#Text> (дата звернення 24.01.2024).
3. Рибалкін А.О., Криворучко Д.І. Окремі питання нормотворчості органів внутрішніх справ: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 101–107.
4. Чернякович Є.А. Стадії та юридична техніка нормотворчої діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. Вип. 83. С. 247–251.
5. Слинко В.С. Особливості відомчого нормотворчого процесу в діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 2020. С. 464–466.
6. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення 24.01.2024).
7. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-VI#Text> (дата звернення 24.01.2024).
8. Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади: Указ Президента України від 03.10.1992 №493/92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/92#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
9. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997 р. № 503/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
10. Положення про Міністерство внутрішніх справ України, Постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.01.2024).
11. Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 р. № 731. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
12. Порядок ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2001 р. № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.01.2024).
13. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до органів юстиції та проведення їх державної реєстрації: наказ Міністерства юстиції України від 12.04.2005 р. № 34/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0130-22#Text> (дата звернення 24.01.2024).
14. Інструкція з оформлення документів у системі Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ від 27.07.2012 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0650320-12#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
15. Типова інструкція з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
16. Правила підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 р. № 870. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.01.2024).
17. Рекомендації з питань підготовки, державної реєстрації та обліку відомчих нормативно-правових актів: Постанова колегії Міністерства юстиції України від 27.03.1998 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003323-98#Text> (дата звернення: 24.01.2024).

References

1. Iedynyi derzhavnyi reiestr normatyvno-pravovykh aktiv. Informatsiinyi resurs [Unified state register of normative legal acts. Information resource]. Retrieved from: <https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/webActByOrg?OpenView&Start=199&Count=100&Collapse=239.7#239.7> [in Ukrainian].
2. Instruktsiia z orhanizatsii normotvorchoi diialnosti v Ministerstvi vnutrishnikh sprav Ukrainy: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 27.07.2012 № 649 [Instructions on the organization of rule-making activities in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 07/27/2012 No. 649]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0649320-12#Text> [in Ukrainian].
3. Rybalkin, A.O., & Kryvoruchko, D.I. (2015). Okremi pytannia normotvorchosti orhaniv vnutrishnikh sprav: problemy ta shliakhy vyrishennia [Separate issues of rule-making by internal affairs bodies: problems and solutions]. *Naukovi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1. S. 101–107 [in Ukrainian].
4. Cherniakovych, Ye.A. (2019). Stadii ta yurydychna tekhnika normotvorchoi diialnosti Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy [Stages and legal technique of rule-making activity of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 83. S. 247–251 [in Ukrainian].
5. Slynko, V.S. (2020). Osoblyvosti vidomchoho normotvorchoho protsesu v diialnosti Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy [Peculiarities of the departmental rule-making process in the activity of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Shliakh uspiokhu i perspektyvy rozvytku (do 26 richnytsi zasnuvannia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav): materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* S. 464–466 [in Ukrainian].
6. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 24.08.2023 № 3354-IX [On law-making activity: Law of Ukraine dated August 24, 2023]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> [in Ukrainian].
7. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady: Zakon Ukrainy vid 17.03.2011 № 3166-VI [On central bodies of executive power: Law of Ukraine dated March 17, 2011]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-VI#Text> [in Ukrainian].
8. Pro derzhavnu reiestratsiiu normatyvno-pravovykh aktiv ministerstv ta inshykh orhaniv vykonavchoi vlady: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 03.10.1992 № 493/92 [On state registration of normative legal acts of ministries and other executive bodies: Decree of the President of Ukraine dated October 3, 1992]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/92#Text> [in Ukrainian].
9. Pro poriadok ofitsiinoho opryliudnennia normatyvno-pravovykh aktiv ta nabrannia nymy chynnosti: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 10.06.1997 № 503/97 [On the procedure for the official publication of normative legal acts and their entry into force: Decree of the President of Ukraine dated 06.10.1997]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503/97#Text> [in Ukrainian].
10. Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.10.2015 № 878 [Regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: approved. Resolution No. 878 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. Polozhennia pro derzhavnu reiestratsiiu normatyvno-pravovykh aktiv ministerstv, inshykh orhaniv vykonavchoi vlady: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.12.1992 № 731 [Provisions on state registration of normative legal acts of ministries and other executive bodies: approved. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12/28/1992]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
12. Poriadok vedennia Yedynoho derzhavnoho reiestru normatyvno-pravovykh aktiv ta korystuvannia nym: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.03.2001 № 376 [The procedure for maintaining the Unified State Register of Regulatory Legal Acts and its use: approved. By Resolution No. 376 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 23, 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Poriadok podannia normatyvno-pravovykh aktiv na derzhavnu reiestratsiiu do orhaniv yustytzii ta provedennia yikh derzhavnoi reiestratsii: nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 12.04.2005 № 34/5 [The procedure for submitting normative legal acts for state registration to justice bodies and their state registration: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated April 12, 2005 No. 34/5]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0130-22#Text> [in Ukrainian].
14. Instruktsiia z oformlennia dokumentiv u systemi Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 27.07.2012 № 650 [Instructions for processing documents in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: order of the Ministry of Internal Affairs of 07/27/2012 No. 650]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0650320-12#Text> [in Ukrainian].

15. Типова інструкція з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55 [Standard instructions for documenting management information in electronic form and organizing work with electronic documents in record keeping, electronic interdepartmental exchange: approved. Resolution No. 55 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

16. Правила підготовки проєктів актів Кабінету Міністрів України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 р. № 870 [Rules for the preparation of draft acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine: approved. Resolution No. 870 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 6, 2005]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

17. Рекомендації з питань підготовки, державної реєстрації та обліку відомчих нормативно-правових актів: Постанова колегії Міністерства юстиції України від 27.03.1998 № 3 [Recommendations on issues of preparation, state registration and accounting of departmental regulatory legal acts: Resolution of the collegium of the Ministry of Justice of Ukraine dated March 27, 1998 No. 3]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003323-98#Text> [in Ukrainian].

УДК 343.346

DOI 10.32782/cuj-2024-2-11

Пилипенко Євгенія Олексіївна

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань правоохоронної діяльності,
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4044-5421

Атаманенко Юлія Юріївна

кандидат технічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань правоохоронної діяльності,
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-7423-9880

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ З ФОРМАЛЬНИМ СКЛАДОМ

Статтю присвячено дослідженню кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці, що не призвело до настання суспільно небезпечних наслідків (формальний склад), а саме завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан (ч. 1 ст. 135 КК України), а також залишення в небезпеці, вчинене матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані (ч. 2 ст. 135 КК України) та напрацюванню шляхів удосконалення кримінальної відповідальності задля попередження вчинення подібних кримінальних правопорушень в майбутньому. На основі аналізу емпіричної бази у вигляді вироків судів за залишення в небезпеці, що передбачене ч. 1 ст. 135 КК України, запропоновано доповнити санкцію ч. 1 ст. 135 КК України новим видом покарання у вигляді штрафу. Також, задля уникнення нагромадження кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за залишення в небезпеці, на основі проведеного аналізу сімейного законодавства України, відповідно до якого на матір і батька дитини покладається однакова відповідальність за опікою здоров'ям дитини, її фізичним і моральним розвитком, створенням для дитини безпечних умов, а також досліджуючи наукову літературу українських вчених у галузі кримінального права, запропоновано виключити ч. 2 ст. 135 КК України «Ті самі дії, вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані, – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк» та передбачити можливість притягнення матері новонародженого, за умови відсутності у неї обумовленого пологами стану, у випадку залишення в небезпеці дитини, за ч. 1 ст. 135 КК України. Максимальний строк обмеження або позбавлення волі за вчинення такого діяння за аналогією із чинною на сьогодні ч. 2 ст. 135 КК України встановити строком на три роки.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, залишення в небезпеці, покарання, формальний склад.

Pylypenko Ye. O., Atamanenko Yu. Yu. Improvement of criminal liability for remaining at danger with a formal composition

The article is devoted to the investigation of criminal responsibility for leaving in danger, which did not lead to the occurrence of socially dangerous consequences (formal composition), namely, knowingly leaving without help a person who is in a life-threatening condition and is deprived of the opportunity to take measures for self-preservation due to minors, old age, illness or as a result of another helpless condition, if the person who left without help was obliged to take care of this person and was able to provide him with help, as well as in the case when he himself put the victim in a life-threatening condition (Part 1 of Article 135 of the Criminal Code of Ukraine), leaving in danger committed by the mother in relation to the newborn child, if the mother was not in a state determined by childbirth (Part 2 of Article 135 of the Criminal Code of Ukraine) and the development of ways to improve criminal liability in order to prevent the commission of similar criminal offenses in the future. Based on the analysis of the empirical base in the form of court verdicts for leaving in danger, which is provided for in part 1 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine, it is proposed to supplement the sanction of Part 1 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine as a new type of punishment in the form of a fine. Also, in order to avoid the accumulation of a criminal law norm that establishes responsibility for leaving in danger, based on the analysis of the family legislation of Ukraine, according to which the mother and father of the child are equally responsible for the care of the child's health, its physical and moral development, creation of safe conditions for the child, as well as researching the scientific literature of Ukrainian scientists in the field of criminal law, it is proposed to exclude Part 2 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine "The same actions committed by the mother in relation to the newborn child, if the mother was not in a state determined by childbirth, are punishable by restriction of liberty for a term of up to three years or deprivation of liberty for the same term" and provide for the possibility of bringing the mother of the newborn, under the conditions of her absence of a condition caused by childbirth, in the case of leaving the child in danger, according to Part 1 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine. The maximum term of restriction or deprivation of liberty for the commission of such an act by analogy with the current part 2 of Article 135 of the Criminal Code of Ukraine to be established for a period of three years.

Key words: criminal liability, leaving in danger, punishment, formal composition.

Вступ. Залишення в небезпеці є кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи, за вчинення якого передбачена відповідальність за ст. 135 КК України. За останні 10 років на території України було зареєстровано 2471 кримінальне правопорушення, пов'язане із залишенням в небезпеці, що є досі чималим показником. Левову частку таких правопорушень складають залишення в небезпеці з формальним складом (частіше ч. 1 ст. 135 КК України). Аналізуючи кількість кримінальних правопорушень за ст. 135 КК України окремо за роками, то можна зазначити, що їх кількість є незмінною та стабільно високою. Наприклад, у 2014 році було зареєстровано 243 випадків залишення в небезпеці, у 2017 – 295, у 2020 – 270, у 2023 – 213.¹ Враховуючи той факт, що населення України з 2014 по 2024 роки зменшилась на 12 млн. осіб [1], то стабільно висока кількість фактів залишення в небезпеці з одночасним зменшенням населення України лише черговий раз

свідчить про наявність проблеми, пов'язаної із розповсюдженням у нашій державі такого протиправного діяння, як залишення в небезпеці та недостатню ефективність встановленої кримінальної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України.

Кримінальна відповідальність як найбільш суворий захід впливу на суспільну поведінку, покликаний попереджувати та зменшувати кількість протиправних діянь, у тому числі, пов'язаних із залишенням в небезпеці, проте враховуючи кількість кримінальних правопорушень за ст. 135 КК України, «показує» свою недосконалість, а отже актуальність проведення у даному випадку подальших досліджень кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України. Особливу зацікавленість становить удосконалення кримінальної відповідальності саме за вчинення залишення в небезпеці з формальним складом, адже особливо кваліфікований склад залишення в небезпеці (ч. 3 ст. 135 КК України) лише дублює діяння, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 135 КК України, а від-

¹ Відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень (проваджень) за ст. 135 (залишення в небезпеці) КК України упродовж 2014-2023 років надана Офісом Генерального прокурора України. Відповідь на офіційний запит Пилипенко Є.О. № 27/3-18 вих. 24 від 05.01.2024 року.

ношення до суспільно небезпечних наслідків, що є невід'ємною складовою такого складу, з боку суб'єкта характеризується виключно необережністю. Тому цілком аргументовано в першу чергу слід приділити увагу саме дослідженню кримінальної відповідальності за правопорушення, передбачені ч.ч. 1, 2 ст. 135 КК України та напрацюванню шляхів щодо її удосконалення.

Матеріали та методи. Серед основних матеріалів, використаних під час дослідження кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці можна окреслити чинне кримінальне законодавство України; нормативно-правові акти, що дозволили розкрити сутність і поняття окремих категорій, розглянутих під час дослідження; наукові праці та теоретичні розробки вчених, що досліджували питання кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці та інші матеріали, що дозволили більш детально та аргументовано розкрити тему дослідження.

Серед методів, що застосовувались під час дослідження, можна окреслити такі: метод структурно-системного аналізу (використовувався під час дослідження елементів кримінально-правової норми, що передбачає кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці); логічний метод як загальнонауковий (для визначення логіки законодавця, закладеної в конкретних правових нормах, що передбачають кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці); герменевтичний метод (для з'ясування змісту окремих термінів, понять та їх обумовленості); метод моделювання (для розробки шляхів удосконалення покарання за залишення в небезпеці); метод аналізу та синтезу (при дослідженні об'єктивних, суб'єктивних та кваліфікуючих ознак залишення в небезпеці, а також під час вивчення та опрацювання судової практики).

Результати. Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допо-

могу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан є кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 1 ст. 135 КК України, за вчинення якого до винної особи застосовується покарання у вигляді обмеження волі на строк до двох років або позбавлення волі на той самий строк. Ті самі дії, вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані (ч. 2 ст. 135 КК України) караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк [2]. Саме ці діяння є кримінальними правопорушеннями з формальним складом, адже не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків, не включають їх як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, а тому таке правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення самого протиправного діяння.

Як вже зазначалося раніше, за вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України, передбачене покарання у виді обмеження чи позбавлення волі на строк до двох років. Слід зазначити, що відповідно до ч. 3 ст. 61 КК України обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої і другої групи [2]. Тобто у випадку вчинення залишення в небезпеці, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України будь-якою з осіб, перелічених у ч. 3 ст. 61 КК України, суд може встановити покарання лише у виді позбавлення волі, адже саме цей вид покарання зазначений у санкції ч. 1 ст. 135 КК України як альтернативний покаранню у виді обмеження волі. Враховуючи, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 135 КК України є правопорушенням з формальним складом (не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків), а покарання, відповідно до ч. 2 ст. 50 КК України має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, і суд признає покарання, враховуючи ступінь

тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особу винного (ч. 1 ст. 65 КК України), то чи доречно за вчинення кримінального правопорушення без настання суспільно небезпечних наслідків призначати найсуворіший вид покарання – позбавлення волі на певний строк?

На наш погляд, враховуючи те, що наявність суспільно небезпечних наслідків не охоплюється складом залишення в небезпеці, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України, вважаємо за доцільне доповнити санкцію таким видом покарання, як штраф. Аналізуючи деякі вироки за ч. 1 ст. 135 КК України, можна стверджувати про певну солідарність судів з позицією щодо доцільності впровадження штрафу як виду покарання за залишення в небезпеці.

Так, 10 жовтня 2018 року вироком Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України до особи був застосований, у порядку ст. 69 КК України, такий вид покарання, як штраф у розмірі 1700 грн [3]. Тобто навіть судді, всебічно вивчаючи обставини справи за ч. 1 ст. 135 КК України, підсудного приходять до висновку про можливість застосування до особи такого виду покарання, як штраф. Аналізуючи розмір штрафів за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, вважаємо за доцільне за ч. 1 ст. 135 КК України встановлення такого розміру штрафу, як від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення матір'ю стосовно своєї новонародженої дитини діяння, визначеного ч. 1 ст. 135 КК України, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані, є кваліфікованим кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 2 цієї ж статті. Даний склад правопорушення викликає чимало питань щодо реальної необхідності та доцільності закріплення окремою частиною статті, адже може бути цілком охоплений ч. 1 ст. 135 КК України.

Так, на сьогодні чинною редакцією ч. 2 ст. 135 КК України передбачений спеціальний суб'єкт вчинення такого діяння – матір новонародженої дитини, якщо вона (матір) не перебувала в обумовленому пологами стані.

Слід зазначити, що «обумовлений пологами стан» розглядається як особливий психофізичний стан жінки, що охоплює сукупність певних процесів фізичного (больові відчуття, що пов'язані з пологами) та психічного характеру (роздратованість, нервові збудження та напруження під час пологів, страх тощо), які сприяють зниженню здатності жінки чітко усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Як стверджують медики, дані процеси стосуються кожної жінки-породіллі незалежно від наявності або відсутності несприятливих життєвих ситуацій [4, с. 128].

На думку вченої Л. А. Остапенко жінка у процесі пологів не може розглядатись як така, що повністю усвідомлює свої дії і керує ними. Але це не є навіть стан обмеженої осудності, оскільки для констатації його потрібна наявність психічної хвороби [5, с. 47].

Проте, як зазначається у диспозиції кваліфікованого складу залишення в небезпеці (ч. 2 ст. 135 КК України) матір дитини як спеціальний суб'єкт для притягнення її до кримінальної відповідальності не повинна знаходитись в обумовленому пологами стані, а тому єдина її «спеціальність» по відношенню до новонародженої дитини – це родинність. Разом з тим, вже існуючий на сьогодні склад залишення в небезпеці за ч. 1 ст. 135 КК України передбачає притягнення до відповідальності осіб, що зобов'язані були піклуватися про особу потерпілого. До таких людей, зокрема, відносяться і батьки дитини, адже відповідно до Сімейного кодексу України (ст. 150) та Закону України «Про охорону дитинства» (ст. 12) батьки зобов'язані піклуватися про дитину [6; 7].

Крім того, аналізуючи чинний склад правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України, у випадку вчинення залишення в небезпеці батьком своєї новонародженої дитини, то він (батько) буде притягнений до кримінальної відповідальності саме за ч. 1 ст. 135 КК України.

Слід зазначити, що згідно із ст. 141 Сімейного кодексу України та ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства» мати і батько мають абсолютно рівні права та обов'язки відносно дитини [6; 7] та враховуючи те, що жінка, у

випадку залишення нею в небезпеці новонародженої дитини, не має в жодному разі перебувати в обумовленому положенні стані, то чи доцільно тоді, у випадку залишення в небезпеці новонародженого, мати і батько такої дитини, притягувати до відповідальності за різними частинами ст. 135 КК України? На наш погляд, враховуючи проведені дослідження та аналіз чинного законодавства України, це є недоцільним та таким, що зайво нагромаджує кримінально-правову норму, що встановлює відповідальність за залишення в небезпеці. У зв'язку із цим, пропонуємо ч. 2 ст. 135 КК України виключити та у разі залишення в небезпеці матір'ю своєї новонародженої дитини, притягувати її до відповідальності за ч. 1 ст. 135 КК України. Щодо

покарання за вчинення зазначеного кримінального правопорушення, пропонуємо максимальний строк обмеження чи позбавлення волі встановити до трьох років, що є чинним строком на сьогодні відповідно до санкції ч. 2 ст. 135 КК України.

Висновки. Дослідження кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці з формальним складом та напрацювання шляхів щодо її удосконалення є вельми необхідним та доцільним кроком задля попередження та припинення не тільки кримінальних правопорушень, пов'язаних із залишенням в небезпеці, але й попередження інших протиправних діянь проти життя та здоров'я особи, визначених чинним кримінальним законодавством України.

Література

1. МВФ оцінив кількість населення України та дав прогноз на найближчі роки. РБК – Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/mvf-otsiniv-kilkist-naselennya-ukrayini-ta-1713333704.html>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n860> (дата звернення: 14.05.2024).
3. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 10 жовтня 2018 року. Справа 688/2204/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77129467>.
4. Пилипенко Є. О. Кримінально-правове забезпечення протидії залишенню у небезпеці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 248 с.
5. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 214 с.
6. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
7. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n110> (дата звернення: 14.05.2024).

References

1. MVF otsinyv kilkist naselennia Ukrainy ta dav prohnaz na naiblyzhchi roky [The IMF assessed the size of the population of Ukraine and gave a forecast for the near future]. *RBK – Ukraina*. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/rus/news/mvf-otsiniv-kilkist-naselennya-ukrayini-ta-1713333704.html> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Data onovlennia: 28.03.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n860> (data zvernennia: 14.05.2024) [in Ukrainian].
3. Vyrok Shepetivskoho miskraionnoho sudu Khmelnytskoi oblasti [Verdict of the Shepetivsky District Court of Khmelnytskyi Region] vid 10 zhovtnia 2018 roku. Sprava 688/2204/18. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77129467> [in Ukrainian].
4. Pylypenko, Ye.O. (2013). Kryminalno-pravove zabezpechennia protydii zalysnenniu u nebezpeti [Criminal law protection against being left in danger]. *Candidate's thesis*. Kharkiv. 248 s. [in Ukrainian].
5. Ostapenko, L.A. (2003). Kryminalno-pravova kharakterystyka umysnykh vbyvstv pry pomiakshuiuchykh obstavynakh (statti 116, 117, 118 KK Ukrainy) [Criminal law characteristics of intentional murders with extenuating circumstances (Articles 116, 117, 118 of the Criminal Code of Ukraine) *Candidate's thesis*. Kyiv. 214 s. [in Ukrainian].
6. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 10.01.2002 r. № 2947-III. Data onovlennia: 01.01.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (data zvernennia: 14.05.2024) [in Ukrainian].
7. Pro okhoronu dytynstva [About the protection of childhood] : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 r. № 2402-III. Data onovlennia: 05.10.2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n110> (data zvernennia: 14.05.2024) [in Ukrainian].

УДК 340:[336.7:004]
DOI 10.32782/cuj-2024-2-12

Самсін Роман Ігоревич
кандидат юридичних наук,
адвокат
ORCID: 0000-0002-2662-938X

КЛАСИФІКАЦІЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

У статті досліджуються інституціональні та наукові підходи до визначення видів та класифікації віртуальних активів. Зазначається, що на етапі появи та поширення криптопродуктів, криптотокени яких мали цифрове вираження вартості та оборотоздатність, вони отримали назву «криптовалюти» і в документах міжнародних та державних інституцій різних країн і наукових публікаціях визначалися та досліджувалися види криптовалют. Відсутність термінологічної одноманітності в цій сфері, паралельне використання понять «криптовалюти», «віртуальні валюти», «криптоактиви» тощо призвело до того, що окремі види криптопродуктів, криптотокени яких мали цифрове вираження вартості та оборотоздатність, виділялися як види криптовалют, віртуальних валют, криптоактивів та ін. Відзначається, що введення поняття «віртуальні активи», як узагальнюючого поняття для різних видів криптопродуктів, криптотокени яких мають цифрове вираження вартості та оборотоздатність, не дозволило сформувати єдиного підходу до визначення видів таких активів. Вказано, що класифікація віртуальних активів допомагає визначити, як види віртуальних активів можуть бути використані в різних економічних і соціальних контекстах. Запропонована авторська класифікація віртуальних активів за такими класифікаційними ознаками: характер їх випуску (централізований чи децентралізований) та тип криптотокенів (інвестиційні токени, службові токени, NFT, стейблкоїни, цифрові валюти центробанків (CBDC), криптовалюти тощо). Наголошено, що правове регулювання відносин у сфері обороту віртуальних активів, що мають централізований характер, повинно бути спрямовано на встановлення вимог до емітентів та суб'єктів, що надають послуги у сфері їх обороту, в той час як правове регулювання відносин у сфері обороту віртуальних активів, що мають децентралізований характер, може бути спрямоване лише на суб'єктів, що надають послуги у цій сфері і мають намір здійснювати свою діяльність легально, бо в інших випадках воно буде мати декларативний характер.

Ключові слова: криптовалюти, віртуальні валюти, віртуальні активи, криптоактиви, правове регулювання, види, класифікація, інвестиційні токени, службові токени, невзаємозамінні токени цифрові валюти центробанків, стейблкоїни.

Samsin R. I. Classification of virtual assets

The article examines the institutional and scientific approaches to defining and classifying virtual assets. It is observed that at the nascent stage of the emergence and distribution of crypto-products, including crypto-tokens that exhibited a digital expression of value and negotiability, they were designated as "cryptocurrencies" in the documents of international and state institutions of various countries and scientific publications. The lack of terminological uniformity in this area, the parallel use of the concepts of "cryptocurrencies," "virtual currencies," "cryptoassets," etc., has led to the fact that certain types of crypto-products, cryptotokens of which had a digital expression of value and turnover, have been distinguished as types of cryptocurrencies, virtual currencies, etc. It is worth noting that the introduction of the concept of "virtual assets" as a generalizing concept for various types of crypto-products, including cryptotokens, which have a digital expression of value and negotiability, has not yet allowed for a unified approach to the definition of types of such assets. It is suggested that the classification of virtual assets could help determine how types of virtual assets can be used in different economic and social contexts. The classification of virtual assets proposed by the author is based on the following features: the nature of their issuance (whether centralized or decentralized) and the type of crypto-tokens (investment tokens, service tokens, NFTs, Stablecoins, central bank digital currencies (CBDCs), cryptocurrencies, etc.). The article observed that the legal regulation of relations in the sphere of turnover of virtual assets with a centralized nature should be aimed at establishing requirements for issuers and entities providing services in the sphere of their turnover. Conversely, the legal regulation of relations in the sphere of turnover of virtual assets with a decentralized nature can be aimed only at entities providing services in this sphere and intending to carry out their activities legally, since in other cases it will have a declarative nature.

Keywords: cryptocurrencies, virtual currencies, virtual assets, cryptoassets, legal regulation, types, classification, investment tokens, utility tokens, non-fungible tokens, digital currencies of central banks, stablecoins.

Вступ. З прийняттям Закону України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX (далі – Закон № 2074-IX) питання, що стосуються відносин у сфері їх обороту, не набули остаточного вирішення. Український законодавець пропонує класифікацію таких активів залежно від їх забезпеченості: забезпечений віртуальний актив – віртуальний актив, що посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав (пункт 3 статті 1), при цьому, під забезпеченням віртуального активу розуміється посвідчення ним майнових прав, зокрема прав вимоги на інші об'єкти цивільних прав, а під посвідченням майнових прав – підтвердження права власника забезпеченого віртуального активу вимагати об'єкт забезпечення (пункт 4 статті 4); незабезпечений віртуальний актив – віртуальний актив, що не посвідчує жодних майнових або немайнових прав (пункт 6 статті 1) [1]. Така класифікація не забезпечує належного правового регулювання в цій сфері, оскільки не надає законодавцю належних інструментів для врегулювання відносин у сфері обороту віртуальних активів.

Дослідженню видів віртуальних активів приділялася увага у документах міжнародних та зарубіжних інституцій (Європейського центрального банку, Управління з нагляду за операціями фінансового ринку Швейцарії (FINMA), Агентства з боротьби з фінансовими злочинами США (FinCEN) тощо), в законодавстві різних країн, в наукових дослідженнях А. Берні, Дж. Берні, А. Хендерсона, Н. Архірейської, О. Кучкової, Д. Власова, Н. Гуріної, Н. Пантелєєвої, Н. Рогової, А. Овчаренко, О. Кудя, Н. Хатнюка, Н. Побіянської, О. Черних, С. Грицай та інших, проте питання класифікації віртуальних активів залишається дискусійним.

Метою нашої статті є дослідження інституціональних, законодавчих та наукових підходів до визначення видів віртуальних активів, розробка власної класифікації таких активів та формулювання аргументів щодо того, який класифікаційний критерій повинен бути покладений для законодавчого застосування при визначенні видів віртуальних активів.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження сформулювали методи та

прийоми наукового пізнання, комплексне застосування яких дозволило здійснити ґрунтовний аналіз інституціональних, правових та наукових досліджень, присвячених визначенню видів віртуальних активів (тощо) та їх класифікації. Формально-логічний метод дозволив виділити ті класифікаційні ознаки, за якими віртуальні активи поділяються на види. Метод аналізу автор використовував при вивченні наукових напрацювань у сфері дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених та практиків, стану правового регулювання відповідних суспільних відносин у нашій державі та в інших країнах. Метод синтезу допоміг, зокрема, зробити висновки щодо доцільності удосконалення класифікації віртуальних активів в правовому полі України на сучасному етапі. Указані методи використовувалися у взаємозв'язку та взаємозалежності, що дозволило забезпечити повноту, всебічність та об'єктивність дослідження.

Результати. Термін «віртуальні активи» не є загальноживаним. Відповідно до пункту 1 статті 1 Закону № 2074-IX, віртуальні активи визначаються як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі, існування та оборотоздатність якого забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів [1]. Для визначення таких активів в законодавстві різних країн в різні часові проміжки використовувалися терміни «криптовалюти», «віртуальні валюти», «криптоактиви» тощо, які і розділялися на види.

Так, Всесвітній економічний форум (ВЕФ) у своїх звітах по блокчейну і криптовалютам використовував термін «криптовалюти» та виділяв такі їх види: інвестиційні токени (англ. Security tokens), утилітарні токени (англ. Utility tokens) та валютні токени (англ. Currency tokens), які відносилися до видів криптовалюти. В Керівних принципах для запитів щодо нормативної бази для первинних пропозицій монет (Swiss Financial Market Supervisory Authority), виданих FINMA (Управлінням з нагляду за операціями фінансового ринку Швейцарії) 2018 року криптовалюти класифікувалися за критерієм функціонального застосування, відповідно якого виділялися

такі їх види: платіжні токени (payment tokens), сервісні токени (utility tokens), токени активів (asset tokens) та гібридні токени (hybrid tokens) [2]. У роз'ясненнях Європейського центрального банку 2015 року віртуальні валюти класифікувалися відповідно до їх взаємодії з законними платіжними засобами (або подібними інструментами) і до можливості використання для придбання матеріальних товарів і послуг на: 1) віртуальні валюти закритих схем – віртуальні валюти, які не мають взаємодії з фізичним світом, їх не можна отримати використовуючи законний платіжний засіб (або подібний інструмент), обміняти на законний платіжний засіб або використовувати для придбання товарів і послуг у фізичній економіці (наприклад, золото World of Warcraft (WoW), внутрішньоігрова віртуальна валюта, яку гравці WoW можуть використовувати для кращого оснащення своїх аватарів для досягнення більш високих рівнів у грі); 2) віртуальні валюти схем з односпрямованим потоком – віртуальні валюти, які можна придбати з допомогою фіатної валюти, але не можна конвертувати назад у фіатну валюту (наприклад, кредити Facebook або повітряні милі в клієнтських програмах авіакомпаній); 3) віртуальні валюти схем з двонаправленим потоком – віртуальні валюти, які користувачі можуть купувати та продавати за обмінним курсом з фіатною валютою, і які можна використовувати для покупки фізичних товарів і послуг (криптовалюти) [3]. В Правилах Агентства з боротьби з фінансовими злочинами США (FinCEN) до осіб, які адмініструють, обмінюють або використовують віртуальні валюти (англ. Application of FinCEN's Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies), віртуальні валюти розділяються на: а) віртуальну валюту (англ. Virtual Currency) (цифрове представлення вартості, що може використовуватися як засіб обміну, одиниця обліку або засіб збереження вартості, який не має статусу законного платіжного засобу у жодній юрисдикції, але приймається як оплата за товари або послуги або для передачі грошей); б) конвертовані віртуальні валюти (англ. Convertible Virtual Currencies) (віртуальні

валюти, які мають еквівалентну вартість у реальній валюті, або які можуть бути замінені на реальні валюти, товари або послуги (Bitcoin, Ethereum тощо) [3]. У «Керівних настановах щодо віртуальних валют», опублікованих Управлінням з фінансового регулювання та контролю Сполученого Королівства Великої Британії від 31 липня 2019 року виділяються такі їх види: 1) інвестиційні токени (надають права та зобов'язання, подібні до традиційних інструментів, таких як акції, боргові зобов'язання або паї (частки) в схемі колективного інвестування); 2) токени електронних грошей; 3) нерегульовані токени, які не емітуються та не підтримуються жодним центральним органом, розроблені та призначені для безпосереднього використання як засіб обміну, в тому числі обмінні токени, токени корисності тощо [4].

З переходом до поняття криптоактиви в Європейському Союзі стали виділяти їх види. У проміжному керівництві «Облік криптоактивів в системі національних рахунків, виданому Групою експертів по національним рахункам, в рамках співпраці Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Статистичної служби ЄС (Євростат) та Європейської Економічної Комісії ООН (UNECE) (Документ 3.3 від 8 липня 2020 року) пропонується така класифікація криптоактивів: I. Криптоактиви, що виступають як загальний засіб платежу, до яких відносяться криптовалюти, які виступають як широковживаний засіб обміну. Такі криптовалюти, в свою чергу, поділяються на: 1) ті, що мають відповідне забезпечення (зобов'язання емітента (випущені органом грошово-кредитного регулювання), а також забезпечені стейблкойни); 2) ті, що не мають забезпечення. II. Платіжні токени – криптоактиви, які використовуються як засіб обігу виключно в рамках платформи чи мережі. Такі токени, в свою чергу, поділяються на: 1) ті, що мають відповідне забезпечення (токени підлягають викупу емітентом (тобто конвертуються емітентом в законні засоби платежу чи інший фінансовий актив); 2) ті, що не мають забезпечення (можуть бути куплені або отримані як винагорода в рамках платформи, виступаючи як платіж-

ний засіб у рамках платформи, але не можуть конвертуватися у законні засоби платежу чи інший фінансовий актив). III. Криптоактиви, що виконують функції цінних паперів, які дають право фінансової вимоги емітенту. У свою чергу вони поділяються на: 1) криптоактиви, що виконують функції боргових цінних паперів (які є підтвердженням боргу та корисні токени, що надають власникам доступ до товарів чи послуг у майбутньому); 2) акціонерні криптоактиви (які дають власникам право залишкової вимоги до суб'єкта, який їх випустив); 3) деривативні криптоактиви (які дають їх власникам право купити (або продати) певний фінансовий інструмент (традиційний чи криптографічний) або товар за заздалегідь встановленою ціною протягом певного періоду часу або у певну дату, або розрахуватися за конкретним правочином у конкретну дату. 4) криптоактиви, що виконують функцію засобу накопичення (які використовуються або можуть використовуватися як засіб накопичення). Вони поділяються на: 1) що мають відповідне забезпечення (стейблкоїни); 2) що не мають забезпечення (криптовалюти). V. Інші (криптоактиви, які виконують різні функції, наприклад, гібридні токени) [5].

У Законі Мальти «Про DLT-активи» 2018 року видами таких активів (Distributed Ledger Technology) визнано: віртуальний токен (англ. virtual token), під яким розуміється запис в цифровому середовищі, який не має цінності і не використовується за межами платформи, що функціонує шляхом застосування технології розподіленого реєстру, в рамках якої здійснюється випуск токенів, які емітент DLT-активів може обміняти на кошти виключно в межах цієї платформи (не охоплює електронні гроші); 2) віртуальний фінансовий актив (англ. virtual financial asset), який охоплює будь-який запис в цифровому середовищі, що використовується як засіб обміну, розрахункової одиниці або одиниці вартості і не являє собою електронні гроші, фінансовий інструмент чи віртуальний токен; 3) електронні гроші (англ. electronic money), де обов'язковим є наявність грошової вимоги до емітента у зв'язку

з переданням йому коштів; 4) фінансовий інструмент (financial instrument), що включає будь-які цінні папери, які можуть перебувати в обороті на ринку капіталів (акції, облігації), інструменти валютного ринку, паї інвестиційних фондів та інші фінансові продукти [6]. У зазначеному законі види DLT-активів визначаються залежно від типу криптопродукту, криптотокени яких мають цифрове вираження вартості та оборотоздатність, і залежно від цього встановлюються різні правові вимоги до діяльності емітентів віртуальних фінансових активів та суб'єктів, що надають послуги у сфері їх обороту, при цьому, лише до тих, які є резидентами Мальти.

В законодавстві штату Вашингтон, де використовується поняття «віртуальна валюта», виділяють такі її види: 1) централізована (має централізоване сховище або єдиний орган адміністрування, який контролює систему, випускає валюту, встановлює правила використання валюти, веде центральний реєстр платежів і вилучає віртуальну валюту з обігу); 2) децентралізована (не має такого централізованого сховища або єдиного органу адміністрування); 3) конвертована (має еквівалент реальної валюти та може бути обмінена на фіатну (наприклад, біткоїн)); 4) неконвертована (є специфічною для певного віртуального домену, і її не можна обміняти на фіатну валюту чи інші віртуальні валюти [7]. В цьому випадку законодавець застосував класифікаційні ознаки (забезпеченість та конвертованість) для визначення видів віртуальних валют і відповідно до сформував вимоги до діяльності емітентів віртуальних валют та суб'єктів, що надають послуги у сфері їх обороту.

У статті 1(1) глави першої Рішення Голови Управління з цінних паперів та товарів ОАЕ від 31 жовтня 2020 року № 23 «Про затвердження Положення про регулювання діяльності з криптоактивами» виділяють такі їх види: інвестиційні токени та товарні токени [8]. У зазначеному акті криптоактиви визначаються залежно від типу криптопродукту, криптотокени яких мають цифрове вираження вартості та оборотоздатність, і залежно від цього встановлюються різні правові вимоги до діяльності емітентів таких криптоактивів

та суб'єктів, що надають послуги у сфері їх обороту, при цьому, лише до резидентів ОАЕ.

5 жовтня 2022 року законодавці Європейського союзу погодили текст Регламенту (ЄС) 2023/1114 Європейського Парламенту та Ради від 31 травня 2023 року про ринки криптоактивів, а також внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 та Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937 (англ. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No1093/2010 and (EU) No1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937) (надалі – Регламент MiCA) який було розроблено з метою уніфікувати регулювання сфери криптовалютних активів [9]. В цьому документі криптоактиви класифікуються на три типи: криптоактиви, метою яких є стабілізація їх вартості за рахунок «прив'язки» до однієї офіційної валюти (токени електронних грошей) (англ. Electronic money tokens (EMTs)), функції яких подібні до функцій електронних грошей як визначено в Директиві 2009/110/ЄС, являють собою електронні сурогати монет та банкнот, і можуть використовуватися для здійснення платежів; криптоактиви, метою яких є стабілізація їх вартості шляхом «прив'язки» до іншої цінності або праву або їх комбінації, включаючи одну чи декілька офіційних валют (англ. Asset referenced tokens (ARTs)) (пункт (18) Преамбули); криптоактиви, відмінні від токенів, «прив'язаних» до активів та токенів електронних грошей, який охоплює широкий спектр криптоактивів, включаючи службові токени (пункт (18) Загальних положень) [9].

Суттєво різнилися й наукові підходи до визначення видів віртуальних активів (криптовалют, віртуальних валют, криптоактивів тощо).

Зарубіжні науковці А. Берні, Дж. Берні, А. Хендерсон (A. Burnie, J. Burnie, A. Henderson) (2018) розділяли криптовалюти на: криптотранзакції (англ. crypto-transactions) – криптовалюти, які призначені для операцій, пов'язаних із придбанням реальних товарів чи послуг, які розроблені для подолання залежності від центральних органів управління, скорочення кількості транзакцій, поліпшення масштабованості та підвищення ліквідності; криптопаливо (англ.

crypto-fuel) – криптовалюти, які дають можливість розробникам на їх основі (як паливо) створювати децентралізовані додатки на базі блокчейн, що працюють за принципом «розумних контрактів»; криптоваучери (англ. crypto-voucher) – криптовалюти, токени яких дають право на попередньо визначений актив [10, с. 43]. Українські науковці Н. Архірейська, О. Кучкова (2018) класифікували криптовалюту за такими ознаками: 1) за програмним кодом: з чистим алгоритмом хешування (форк SHA256); з вдосконаленим алгоритмом хешування (scrypt); з X-алгоритмом хешування (X-11, X-13, X-15 тощо); 2) за швидкістю транзакцій електронних монет: займає менше секунди; займає 2,5 хвилини; займає більше 2,5 хвилин; 3) за інфраструктурою: розвинена; нерозвинена [11]. Д. Власов (2018) поділяв криптовалюти на: 1) базові (біткоїни та ефір); 2) криптовалюта; 3) платформи; 4) службові токени; 5) інвестиційні токени; 6) криптотовари; 7) токени додатків або токени-жетони (аппкойни); 8) стейблкоїни [12]. Н. Гуріна (2020) класифікувала криптовалюти за такими критеріями: 1. За джерелом походження: одержані в результаті майнінгу; одержані в результаті купівлі-продажу, одержані в результаті обміну; 2. За цільовим призначенням: зберігання (утримання), використання (обмін-продаж); 3. За видами: а) криптотранзакції (англ. crypto transactions) – криптовалюти, які призначені для операцій, пов'язаних з придбанням реальних товарів чи послуг, які розроблені для подолання залежності від центральних органів управління, скорочення кількості транзакцій, поліпшення масштабованості та підвищення ліквідності (біткойн); б) криптопаливо (англ. crypto fuel) – криптовалюти, які дають розробникам на їх основі (як паливо) створювати децентралізовані додатки на базі блокчейн, що працюють за принципом розумних контрактів (Ethereum); в) криптоваучери (англ. crypto voucher) – криптовалюти, токени яких дають право на попередньо визначений актив (Tehter) [13, с. 46].

З появою терміну «віртуальні активи» та розгортанням дискусії навколо визначення його сутності, виділення видів криптовалют

та спроби їх класифікації частково втратили свою актуальність, оскільки в переважній більшості в наукових роботах стали виокремлюватися види віртуальних активів. Так, Н. Пантелєєва, Н. Рогова (2018) зазначали, що до видів віртуальних активів відносяться: 1) криптовалюта (Bitcoin, Ethereum, Monero та ін.); 2) токени (BAT, Civic, OmiseGO, ZRCoin, TRON, BCAP та ін.); 3) криптотовари (STORJ, FileCoin, Golem та ін.); 4) криптовалюти з фіксованою ціною (стейблкоїни) (Tether, Maker, Basecoin, Digix та ін.) [14, с. 33], тобто виділяли види віртуальних активів залежно від типу криптопродукту, криптотокени яких мають цифрове вираження вартості та оборотоздатність. Подібного підходу дотримувалася й А. Овчаренко (2020), яка виділяла такі види віртуальних активів: 1) віртуальні валюти (криптовалюти) (цифрове вираження вартості, не емітованої центральним банком або фінансовою установою, уповноваженою видавати електронні гроші); 2) віртуальні товари – нематеріальні об'єкти, які купуються користувачами соціальних мереж і онлайн-ігор, а тому не мають матеріальної цінності та не забезпечуються реальними активами (активи гравців віртуальних ігор: зброя, спорядження, артефакти, внутрішньоігрові гроші тощо) і є неконвертованими, адже використовуються в обмежених мережевих доменах; 3) віртуальні токени – записи в розподіленому реєстрі; 4) доменні імена як ідентифікатор юридичних або приватних осіб в Інтернеті [15, с. 99].

Зустрічається такий же підхід і в роботах інших науковців.

О. Кудь в 2020 році в своїй статті «Феномен віртуальних активів: економіко-правовий аспект» до віртуальних активів відносив токенизовані активи (вид віртуальних активів, що існують виключно в системі обліку цифрових даних на базі технології розподіленого реєстру у вигляді запису з ідентифікатором інформації, що є похідною від первинного активу) та криптоактиви (вид віртуальних активів, що існують виключно в системі обліку цифрових даних на базі технології розподіленого реєстру у вигляді запису з ідентифікатором інформації, що не є похідною від первинного

активу [16], а в статті «Класифікація віртуальних активів 2021 року науковець зазначив, що до віртуальних активів (а саме такого їх виду, як поліактиви системи обліку tokenів розподіленого реєстру, під якими він розуміє цифрове відображення майнового права, що виникає з прав кредитора та зобов'язань боржника договору з розпорядження первинним активом, і облік якого здійснюється за допомогою безлічі одиниць обліку), належать стейблкоїни (в разі, якщо в основі поліактиву лежить правочин із грошима як об'єктом майнових правовідносин), різного роду інвестиційні поліактиви (в основі яких знаходиться правочин із цінними паперами як об'єктом майнових правовідносин); такі поліактиви, що створюються для цілей проведення ICO (Initial coin offering – первісна пропозиція монет (tokenів розподіленого реєстру)), в основі яких знаходиться правочин з інформацією про майно як первинний актив тощо [17]. Н. Хатнюк, Н. Побіянська (2023) залежно від форми поділяють віртуальні активи на валютні токени (криптовалюти без права або мети інвестування), інвестиційні токени, які зазвичай надають права власності, права на відсотки чи дивіденди, пов'язані з веденням господарської діяльності, токени корисності, які полегшують доступ до якихось товарів чи послуг, але не є способом оплати інших товарів чи послуг; змішані типи, які можуть підпадати під більш, ніж одну з вищевказаних трьох категорій [18, с. 159].

У наукових роботах зустрічаються спроби класифікувати різні види віртуальних активів за певними ознаками. Наприклад, О. Черних (2021) залежно від емітента виділяє два основних види віртуальних активів: 1) суверенні, до яких відносяться CBDC; 2) приватні, які, в свою чергу, поділяються на криптовалюти, токени та гібридні активи, що поєднують деякі ознаки та властивості tokenів і валют одночасно [19]. С. Грицай (2022) залежно від забезпеченості поділяє віртуальні активи на забезпечені, тобто активи, що посвідчують майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав (які він визначає як фінансові віртуальні активи), та незабезпечені віртуальні активи (віртуальні активи, що

не посвідчують жодних майнових або немайнових прав). В свою чергу, фінансові віртуальні активи науковець розділяє на забезпечені валютними цінностями та забезпечені цінними паперами або деривативними фінансовими інструментами [20, с. 68].

Наукові дослідження з визначення видів віртуальних активів та їх класифікації сприяли формуванню правового регулювання відносин у сфері їх обороту, дозволяли визначити ризики та потенціал доходності, що сприяло підвищенню рівня обізнаності інвесторів, можливості формування інвестиційної стратегії, дозволяло розробляти цілеспрямовані продукти та послуги, адаптовані під конкретні потреби та вимоги користувачів. Зокрема, виокремлена класифікаційна ознака для віртуальних активів залежно від їх забезпеченості вплинула на формування правового регулювання у сфері їх обороту в Україні – законодавець обрав її для визначення видів таких активів (забезпечені та незабезпечені). Проте відносини у сфері віртуальних активів є такими, що швидко змінюються, внаслідок чого така класифікація вже частково втратила актуальність.

Висновки. На наш погляд, для класифікації віртуальних активів на сучасному етапі при удосконаленні правового регулювання відносин у сфері їх обороту, доречно використовувати іншу класифікаційну ознаку – характер випуску таких активів (централізований чи децентралізований), тобто, наявність чи відсутність емітента. Правове регулювання відносин у сфері обороту віртуальних активів, що мають централізований характер, повинно бути спрямовано на встановлення вимог до емітентів та суб'єктів, що надають послуги у сфері їх обороту та суб'єктів, що здійснюватимуть контроль за у цій сфері, в той час як правове регулювання відносин у сфері обороту віртуальних активів, що мають децентралізований характер, може бути спрямоване лише на суб'єктів, що надають послуги у цій сфері (наприклад, обмін на фіатні валюти) і мають намір здійснювати свою діяльність легально, бо в інших випадках воно буде мати декларативний характер.

Крім цього, віртуальні активи можна класифікувати за типом криптовалют на інвестиційні токени, службові токени, NFT, стейблкоїни: цифрові валюти центробанків (CBDC), криптовалюти.

Література

1. Про віртуальні активи : Закон України 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
2. Guidance for Enquiries Regarding the Regulatory Framework for Initial Coin Offerings (ICOs). *Swiss Financial Market Supervisory Authority (FINMA)*. 2018. 11 p.
3. Bank for International Settlements. “Digital currencies”, November 2015. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d137.htm>.
4. Application of FinCEN’s Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies. URL: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/guidance/application-fincens-regulations-persons-administering>.
5. Gola C., Caponera A. “Policy issues on crypto-assets”, LIUC Papers in Economics 2019-7, Cattaneo University (LIUC). 2019. URL: <https://ideas.repec.org/p/liu/liucec/2019-7.html>.
6. Girasa R. Regulation of Cryptocurrencies and Blockchain Technologies: National and International Perspectives. Palgrave Macmillan, 2018. 274 p. URL: <https://www.palgrave.com/us/book/9783319785080>.
7. Washington State Department of Financial Institutions. Virtual Currency, Cryptocurrency, and Digital Assets Primer. URL: <https://dfi.wa.gov/consumers/virtual-currency/primer>.
8. Про регулювання діяльності з криптоактивами. Рішення Голови правління Управління з цінних паперів та товарів ОАЕ від 31 жовтня 2020 року № 23. URL: <https://bit.ly/3wxpGcK>.
9. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>.
10. Burnie A., Burnie J., Henderson A. Developing a cryptocurrency assessment framework: Function over form. *Ledger*. 2018. Vol. 3. P. 24–47. <https://doi.org/10.5915/LEDGER.2018.121>.
11. Архірейська Н. В., Кучкова О. В. Механізм функціонування криптовалют. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-2_0-pages-407_413.pdf.

12. Власов Д. Які існують типи криптоактивів? URL: <https://probtc.info/materialy/37687/>.
13. Гуріна Н.В. Економічна сутність криптовалюти як методологічна передумова відображення її в бухгалтерському обліку. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. Вип. 5. С. 42–52. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/328113906.pdf>.
14. Пантелєєва Н.М., Рогова Н.В. Криптоактиви: проблеми типізації та регулювання. *Регулювання та перспективи ринку криптоактивів*: зб. матеріалів наукового форуму; 23 жовтня 2018 року, м. Київ. Київ : КНЕУ, 2018. С. 31–34.
15. Овчаренко А.С. Віртуальні активи як об'єкти фінансового моніторингу. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 98–103. URL: <http://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-3-2020/14.pdf>.
16. Кудь О. О. Феномен віртуальних активів: економіко-правовий аспект. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Fenomen_virtualnih_aktiviv_ekonomiko-pravovij_aspe.pdf.
17. Кудь О. О. Комплексна класифікація віртуальних активів. URL: <https://virtualasset.science/kompleksna-klasifikacziya-virtualnikh-aktiviv.pdf>.
18. Хатнюк Н.С., Побіянська Н.Б. Віртуальні активи як об'єкт майнових прав в Україні. *Право. UA*: науково-практичний журнал. Харків: ХНБУС, 2021. № 1. С. 106–111.
19. Черних О. С. Класифікація віртуальних активів в Україні. *Вища школа адвокатури НААУ*. 2021. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/klasifikatsiyavirtualnyh-aktiviv-v-ukrayini/>.
20. Грицай С. Правовий режим віртуальних активів в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022 Вип. 2. С. 65–69. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2022/15.pdf.

References

1. Pro virtualni aktyvy: Zakon Ukrainy 17.02.2022 r. № 2074-IKh [On virtual assets: Law of Ukraine of February 17, 2022 No. 2074-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [in Ukrainian].
2. Guidance for Enquiries Regarding the Regulatory Framework for Initial Coin Offerings (ICOs) (2018). *Swiss Financial Market Supervisory Authority (FINMA)*/ 11 p.
3. Bank for International Settlements (2015). “Digital currencies”, November 2015. Retrieved from: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d137.htm>.
4. Application of FinCEN’s Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies. Retrieved from: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/guidance/application-fincens-regulations-persons-administering>.
5. Gola, C., & Caponera, A. (2019). “Policy issues on crypto-assets”, LIUC Papers in Economics 2019-7, Cattaneo University (LIUC). Retrieved from: <https://ideas.repec.org/p/liu/liucec/2019-7.html>.
6. Girasa, R. (2018). *Regulation of Cryptocurrencies and Blockchain Technologies: National and International Perspectives*. Palgrave Macmillan. 274 p. Retrieved from: <https://www.palgrave.com/us/book/9783319785080>.
7. Washington State Department of Financial Institutions. *Virtual Currency, Cryptocurrency, and Digital Assets Primer*. Retrieved from: <https://dfi.wa.gov/consumers/virtual-currency/primer>.
8. On the regulation of activity with crypto assets. Decision of the Chairman of the Board of the UAE Securities and Commodities Authority of October 31, 2020 No. 23. Retrieved from: <https://bit.ly/3wXPgCk>.
9. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>.
10. Burnie, A., Burnie, J., & Henderson, A. (2018). Developing a cryptocurrency assessment framework: Function over form. *Ledger*. Vol. 3. P. 24–47. <https://doi.org/10.5915/LEDGER.2018.121>.
11. Arkhireiska, N.V., & Kuchkova, O.V. Mekhнизм funktsionuvannia kryptovaliut [The mechanism of functioning of cryptocurrencies]. Retrieved from: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-2_0-pages-407_413.pdf [in Ukrainian].
12. Vlasov, D. Yaki isnuut typu kryptoaktyviv? [What are the types of cryptoassets?] Retrieved from: <https://probtc.info/materialy/37687/> [in Ukrainian].
13. Hurina, N.V. (2020). Ekonomichna sutnist kryptovaliuty yak metodolohichna peredumova vidobrazhennia yii v bukhgalterskomu obliku [The economic essence of cryptocurrency as a methodological prerequisite for its display in accounting]. *Ekonomichniy visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkovannia*. Vyp. 5. S. 42–52. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/328113906.pdf> [in Ukrainian].
14. Pantielieieva, N.M., & Rohova, N.V. (2018). Kryptoaktyvy: problemy typizatsii ta rehuliuвання [Crypto assets: problems of typification and regulation]. *Rehuliuвання ta perspektyvy rynku kryptoaktyviv*: zb. materialiv naukovoho forumu; 23 zhovtnia 2018 roku, m. Kyiv. Kyiv : KNEU. S. 31–34 [in Ukrainian].

15. Ovcharenko, A.S. (2020). Virtualni aktyvy yak obiekty finansovoho monitorynhu [Virtual assets as objects of financial monitoring]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky*. № 3. S. 98–103. Retrieved from: <http://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-3-2020/14.pdf> [in Ukrainian].
16. Kud, O.O. Fenomen virtualnykh aktyviv: ekonomiko-pravovyi aspekt [The phenomenon of virtual assets: economic and legal aspect]. Retrieved from: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Fenomen_virtualnih_aktiviv_ekonomiko-pravovij_aspe.pdf [in Ukrainian].
17. Kud, O.O. Kompleksna klasyfikatsiia virtualnykh aktyviv [Comprehensive classification of virtual assets]. Retrieved from: <https://virtualasset.science/kompleksna-klasifikaciya-virtualnikh-aktiviv.pdf> [in Ukrainian].
18. Khatniuk, N.S., & Pobiianska, N.B. (2021). Virtualni aktyvy yak ob'ekt mainovykh prav v Ukraini [Virtual assets as an object of property rights in Ukraine]. *Pravo.UA: naukovo-praktychnyi zhurnal*. Kharkiv: KhNVUS. №1. S.106–111 [in Ukrainian].
19. Chernykh, O.S. (2021). Klasyfikatsiia virtualnykh aktyviv v Ukraini [Classification of virtual assets in Ukraine]. *Vyshcha shkola advokatury NAAU*. Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/blog/klasyfikatsiyavirtualnyh-aktyviv-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
20. Hrytsai, S. (2022). Pravovyi rezhym virtualnykh aktyviv v Ukraini [Legal regime of virtual assets in Ukraine]. *Juris Europensis Scientia*. Vyp. 2. S. 65–69. Retrieved from: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2022/15.pdf [in Ukrainian].

УДК 341.1/.8; 342.7

DOI 10.32782/cuj-2024-2-13

Тітко Ельвіра Валентинівна

доктор юридичних наук, доцент,
Голова ГО «Український осередок з прав людини та розвитку освітніх новацій»,
професор кафедри міжнародного права, європейської
та євроатлантичної інтеграції
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: 0000-0002-7485-2623

Яким'юк Софія Миколаївна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: 0009-0000-4117-3993

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКОГО СЕДАТИВНОГО ЗАСОБУ ТАЛІДОМІДУ

Стаття присвячена сутності фармакології (хімічна структура, медичні показники) лікарського седативного засобу (талідоміду), який проявляє високу тератогенність та може призводити до серйозних негативних наслідків для організму людини.

У статті показана історична ретроспектива введення в обіг талідоміду на просторі медичного використання, як засобу для лікування різних захворювань, таких як, наприклад астма, підвищений кров'яний тиск, мігрень та ін. з подальшим її застосуванням для матерів на ранніх стадіях вагітності, що надалі призводило до вроджених вад у новонароджених.

Стаття розкриває поєднання складних аспектів захисту прав людини у контексті вживання седативного лікарського засобу талідоміду та реалізації свободи преси через одержання, передачу інформації та ідей без втручання органів державної влади та незалежно від кордонів.

Стаття розкриває практику ЄСПЛ крізь призму справи «Sunday Times v. United Kingdom» (публікація видання "Sunday Times" про небезпеки талідоміду, що призвело до судових процесів з боку виробника та продавця лікарського засобу) до положення ст. 10 Європейської конвенції з прав людини, 1950 р. (свобода вираження поглядів), зосереджуючись на таких аспектах, як: «пропорційності», «необхідності у демократичному суспільстві», «нагальності суспільній потребі», «передбачуваність законом», «правомірність», «громадський інтерес», «доступ до інформації», «ефективність заходів» та ін. Важливість зазначеної справи вказує на резонансність такого рішення судової практики ЄСПЛ для захисту свободи преси та права на інформацію та її впливу на законодавство та правозахисну діяльність в цілому. Позиція Суду продемонструвала, що навіть у складних ситуаціях, коли свобода преси може суперечити іншим інтересам, важливо зберегти баланс та рівновагу.

Ключові слова: талідомід, лікарський седативний засіб, права людини, свобода вираження поглядів, практика ЄСПЛ.

Titko E. V., Yakymiuk S. M. Legal analysis and ECHR case-law the use of medical sedative thalidomide

The article is devoted to the essence of pharmacology (chemical structure, medical parameters) of the sedative medicine (thalidomide), which is highly teratogenic and can lead to serious negative consequences for the human body.

The article provides a historical retrospective of the introduction of thalidomide into the medical market as a treatment for various diseases, such as asthma, high blood pressure, migraine, etc., followed by its use for mothers in the early stages of pregnancy, which subsequently led to congenital malformations in newborns.

The article reveals a combination of complex aspects of human rights protection in the context of the use of the thalidomide sedative medicine and freedom of expression of the press through the receipt and transmission of information and ideas without interference by public authorities and regardless of frontiers.

The article reveals the practice of the ECHR through the prism of the case "Sunday Times v. United Kingdom" (publication of the Sunday Times about the dangers of thalidomide, which led to litigation by the manufacturer

and seller of the medicinal product) to the provisions of Article 10 of the European Convention on Human Rights, 1950 (freedom of expression), focusing on such aspects as: "proportionality", "necessity in a democratic society", "pressing public need", "foreseeability by law", "legality", "public interest", "access to information", "effectiveness of measures", etc. The importance of this case indicates the resonance of such a decision of the ECHR case law for the protection of press freedom and the right to information and its impact on legislation and human rights activities in general. The Court's position demonstrated that even in difficult situations where press freedom may conflict with other interests, it is important to maintain balance and equilibrium.

Key words: thalidomide, medicinal sedative, human rights, freedom of expression, ECHR case-law.

Вступ. У сучасному медичному середовищі використання лікарських седативних засобів, зокрема талідоміду, є об'єктом пильного аналізу та обговорення, з огляду на його історично відомі наслідки та потенційні ризики для здоров'я пацієнтів. Після трагічного використання талідоміду у 1950–1960-х роках, міжнародна спільнота звернула увагу на проблему безпеки та ефективності вживання седативних препаратів [7].

Однак, питання щодо правового аналізу та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) щодо вживання талідоміду залишається актуальним, вимагаючи уваги до визначення меж безпечного та ефективного використання цього лікарського засобу в медичній практиці. Таким чином, основною проблемою, що стоїть перед дослідниками та практиками, є розуміння та розробка правового підґрунтя для вживання талідоміду як седативного засобу, забезпечуючи при цьому відповідність з міжнародними стандартами захисту прав людини та медичного спрямування.

Матеріали та методи. В цілому, питанню дослідження захисту права на свободу вираження поглядів та її правомірного обмеження відповідно до практики Європейського суду з прав людини приділили увагу такі науковці, як В. Гвоздєв, Е. Тітко, М. Маковей, Т. Мендель, Т. Слінько, А. Славко, П. Сухорольський, І. Головюк, А. Червяцова, О. Довгань, Т. Сироїд та багато інших. Однак окремі питання кореляції реалізації права на свободу вираження поглядів в межах захисту прав пацієнтів у контексті статті 10 Європейської конвенції з прав людини, 1950 р. не досліджувалось.

Мета статті є дослідження виявлення особливостей реалізації права на свободу вираження поглядів (ст. 10 Європейської конвенції з прав людини, 1950 р. (далі – ЄКПЛ, Конвенція) крізь призму фармакології талідо-

міду, як лікарського седативного засобу, який може призводити до негативних наслідків для здоров'я людини.

Результати. Талідомід – це органічна сполука зі складною структурою, яка належить до класу імідазоліну. Його хімічна формула – $C_{13}H_{10}N_2O_4$ – вказує на те, що він складається з атомів вуглецю, водню, азоту та кисню [9]. Дана сполука має характерну імідазолінову кільцеву структуру, яка відома своєю важливістю у біохімічних процесах.

Талідомід має певну подібність до нейромедіатора гамма-амінової кислоти (GABA), яка є одним з основних інгібіторних нейромедіаторів у центральній нервовій системі людини, відповідаючи за зниження нейрональної активності та викликання відповідного заспокоєння [9]. Хоча талідомід і не є прямим агоністом GABA-рецепторів, він може взаємодіяти з ними або з іншими компонентами нейрональних шляхів, що призводить до його седативного та інших фармакологічних ефектів.

Аналізуючи фармакодинаміку, зокрема механізм дії талідоміду у хворих з множинною мієломою є складним і включає кілька аспектів. Один з основних механізмів – антиангіогенез, який відбувається внаслідок інгібування фактора росту ендотелію судин (VEGF) та β -фібробластів [10]. У пацієнтів з множинною мієломою талідомід також проявляє імуномодулювальну та протизапальну дію. Він може пригнічувати ангіогенез, знижувати рівень фактора некрозу пухлин (TNF- α) та модулювати вираження адгезивних молекул на поверхні клітин, що призводить до зменшення міграції лейкоцитів [10]. Талідомід також може стимулювати первинні Т-клітини та модифікувати їх взаємодію з цитотоксичними Т-клітинами. Він також впливає на рівень ряду цитокінів, таких як інтерлейкін-2 та γ -інтерферон, та може підвищувати рівень цих цитокінів у пацієнтів [9].

Досліджуючи процес абсорбції, виявлено, що талідомід повільно всмоктується з травного тракту, з максимальною концентрацією досягається через 2,5–4,4 години після приймання одноразової дози. Всмоктування може бути дозозалежним, а прийом їжі з високим вмістом жирів може затримати всмоктування. Об'єм розподілу талідоміду становить приблизно 1 л/кг маси тіла. Він зв'язується з білками плазми крові на рівні 55–66% [2]. Також, талідомід піддається неферментативному гідролізу у плазмі крові, утворюючи багато метаболітів.

Розглядаючи елімінацію, слід зазначити, що середній період напіввиведення талідоміду становить 5,5–7,3 години. Більшість метаболітів виводяться з сечею, залишок – із продуктом зовнішньосекреторної діяльності печінки. У пацієнтів зі зниженою функцією нирок фармакокінетика талідоміду залишається приблизно такою ж, як і в осіб з нормальною функцією нирок [2].

Призначення талідоміду для лікування множинної мієломи, у випадках невдалого відгуку на стандартні терапевтичні режими, засвідчується в контексті його спрямованої дії як препарату таргетної терапії. Підкреслюється, що талідомід виявляє здатність до мішеневого впливу на патогенез мієломи, що робить його перспективним інструментом у лікувальній стратегії цієї онкогематологічної захворюваності.

Протипоказання до застосування талідоміду обумовлені рядом факторів, що включають підвищену чутливість до його компонентів. Окрім того, важливими протипоказаннями є виражена нейтропенія, яка визначається як вміст нейтрофілів менше ніж $0,75 \times 10^9/\text{л}$ [9]. Додатково, історія хвороби, яка містить випадки токсичного епідермального некролізу (ТЕН), синдрому Стівенса – Джонсона та ексфоліативного дерматиту, є протипоказаннями до призначення талідоміду, оскільки відомо, що цей препарат може спричинити подібні дерматологічні ускладнення [4].

Окрім того, талідомід має виражені протипоказання для жінок репродуктивного віку, які не використовують або не можуть використовувати адекватні методи контрацепції, а також для жінок репродуктивного віку, яким може бути запропоноване лікування

менш токсичними препаратами. У чоловіків, приймання талідоміду є протипоказаним у випадку, якщо вони не застосовують належні методи контрацепції. Такий підхід до протипоказань підкреслює необхідність уникання потенційно небезпечних ситуацій, пов'язаних з можливими вродженими аномаліями або іншими тяжкими наслідками при застосуванні талідоміду в осіб, які не можуть забезпечити ефективний метод контрацепції.

Під час лікування талідомідом можуть виникати різноманітні побічні реакції, які можуть варіювати за ступенем тяжкості та впливати на різні системи та органи організму. До найпоширеніших побічних ефектів належать інфекції та інвазії, такі як бронхіт, грибовий дерматит, інфекції різних локалізацій, кандидоз ротової порожнини, фарингіт та синусит [11].

Незважаючи на це, деякі менш поширені, але серйозні побічні ефекти також можуть виникнути, включаючи новоутворення доброякісні, злоякісні та нез'ясовані, а також синдром лізису пухлини. Важливо відзначити, що при застосуванні талідоміду можливі різні порушення, такі як анемія, лейкопенія, нейтропенія, тромбоцитопенія, а також реакції підвищеної чутливості та інші.

З боку нервової системи можуть виникати такі побічні ефекти, як парестезія, головний біль, тремор, сонливість, запаморочення, епілепсія та інші. Особлива увага також звертається на можливість виникнення серйозних кардіоваскулярних реакцій, таких як аритмії, серцева недостатність, інфаркт міокарда та інші [10]. Побічні ефекти можуть впливати на різні органи та системи організму, включаючи дихальну, травну, шкірну, кістково-м'язову, сечовидільну, репродуктивну та інші системи.

У результаті аналізу поданих даних можна зробити висновок, що талідомід, як лікарський засіб, проявляє високу тератогенність та може призводити до серйозних негативних наслідків для організму людини. Зазначені побічні ефекти свідчать про можливість розвитку різноманітних ускладнень у різних системах та органах, що можуть значно погіршити стан здоров'я пацієнта. Негативний вплив талідоміду також підтверджується згаданими серйозними та загрозливими

для життя побічними реакціями, які можуть потребувати негайного медичного втручання.

На підставі вищевикладеного, слід також розглянути історичний аспект проблеми вживання цього лікарського засобу. Річ у тім, що протягом періоду з 1956 по 1962 роки, в низці країн світу було зафіксовано від 8000 до 12 000 випадків вроджених вад у дітей, які були пов'язані з прийманням талідоміду їхніми матерями під час вагітності. Талідомідова трагедія змусила багато країн переглянути існуючі практики сертифікації лікарських засобів, що призвело до посилення вимог до процесу сертифікації препаратів [12].

Початково талідомід розглядалося як потенційний засіб для боротьби з безсонням, але перші експерименти на тваринах не підтвердили його снодійних властивостей. Втім, відзначалося, що навіть великі дози препарату не вбивали піддослідних тварин, що призвело до припущення про його безшкідливість.

У 1954 році німецька фармацевтична компанія «Chemie Grünenthal» розпочала дослідження з метою розробки ефективного й економічного методу виробництва антибіотиків на основі пептидів. Під час цих досліджень було отримано речовину, яку вони назвали «Thalidomid», і почалося вивчення її властивостей для визначення можливих сфер застосування.

Згодом у 1955 році ця фармацевтична компанія неофіційно розіслала безоплатні зразки талідоміду лікарям у ФРН і Швейцарії. Приймаючи даний, так званий лікарський засіб, пацієнти зауважували його заспокійливий і снодійний ефект, що призводило до глибокого і безперервного сну протягом ночі. Ефективність та безпечність талідоміду вразила багатьох медичних працівників, оскільки він виділявся серед існуючих снодійних препаратів. Популярність лікарського засобу зросла, зокрема через його безпечність у разі передозування, що було важливим аргументом при його впровадженні на ринок. З часом в 1957 році лікарський засіб офіційно ввели в обіг у ФРН під назвою «Contergan», а в квітні 1958 року у Великій Британії його розпочала виробляти компанія «Distillers Company» під назвою «Distaval». Талідомід став доступним на ринку у різних країнах у складі лікарських

засобів для лікування різних захворювань, таких як астма, підвищений кров'яний тиск, мігрень тощо. Всього цей лікарський засіб надходив у продаж у 46 країнах, де він вироблявся під 37 різними назвами, однак жодних незалежних досліджень препарату в цей період не проводилося [8].

З 8 вересня 1960 року в США компанія «Richardson-Merrell Company» подала заявку на реєстрацію талідоміду до Управління контролю якості продуктів і ліків (далі – FDA). Препарат, який отримав назву «Kevadon», викликав зацікавленість через вимоги стосовно безпеки застосування. Незважаючи на позитивні результати клінічних досліджень та рекомендації багатьох лікарів, FDA відхилило заявку на реєстрацію через недостатню інформацію про ризики використання, яка була прихована компанією. Доктор Френсіс О. Келсі, відповідальна за ліцензування лікарського засобу, вона висловила значні сумніви щодо безпеки та ефективності «Kevadon», особливо через приховування компанією інформації про можливість неврологічних ускладнень. Попри тиск з боку «Richardson-Merrell», експерт з ліцензування відмовила у схваленні препарату, що призвело до його недоступності на ринку США.

У 1961 році німецький лікар-педіатр Ганс-Рудольф Відеманн привернув увагу громадськості до цієї проблеми, описавши її як епідемію. Таким чином, наприкінці того ж року професор Ленц у Німеччині та доктор Макбрайд в Австралії практично одночасно встановили зв'язок між зростанням кількості вроджених вад у новонароджених та прийманням талідоміду матерями на ранніх стадіях вагітності [6].

Справа «Sunday Times v. United Kingdom» [5] перед ЄСПЛ відображає складність взаємодії між свободою преси та необхідними обмеженнями для захисту інших прав та інтересів. Внутрішнє законодавство Великої Британії щодо неповаги до суду передбачало кримінальну відповідальність за дії, які можуть завдати шкоди справедливому перебігу судового процесу. У цьому контексті газета «Sunday Times» опублікувала статтю: «Наші діти талідоміду – причина національного сорому», яка могла порушити

об'єктивність судового розгляду справи. Між 1959 і 1982 роками у Великій Британії було багато випадків народження дітей з дефектами, які, за твердженнями, були спричинені прийманням їх матерями талідоміду – препарату, який використовувався як заспокійливий засіб або профілактика рвоти під час вагітності. Батьки дітей, народжених з такими дефектами, розпочали судовий процес проти виробника та продавця талідоміду у Сполученому Королівстві, компанії «Distillers» [3].

У вересні 1979 року газета «Sunday Times» опублікувала дану статтю, в якій оголосила про намір подальшого розслідування історії трагедії, починаючи з фази виготовлення та тестування талідоміду. Публікація викликала широкий резонанс та збудила значний інтерес у ЗМІ. Реагуючи на зазначену підвищену увагу, компанія «Distillers» вирішила збільшити розмір свого фонду для постраждалих до 5 000 000 фунтів стерлінгів. Проте вона своєю чергою також звернулася до Генерального прокурора з офіційними претензіями, стверджуючи, що ці публікації становлять неповагу до суду, оскільки судовий розгляд справи ще не завершено. Генеральний прокурор Англії та Уельсу подав заяву до Високого Суду про заборону цих публікацій, яка була видана у листопаді 1972 року. Газета наголошувала, що норми щодо «неповаги до суду», спрямовані на захист незалежності та неупередженості судової влади, не можуть розумітися як заборона на професійну діяльність журналістів. Вони вважали, що це питання потребує законодавчого вирішення.

На апеляцію «Times Newspapers Ltd.» апеляційний суд скасував заборону Високого Суду, але після подання Генерального прокурора до Палати судової заборони, остання підтвердила, що публікація запланованої статті становить неповагу до суду, оскільки ймовірно спричинить упередження у громадськості щодо спору, який є предметом незавершеного судового розгляду, включаючи переговори про мирний договір між позивачами та компанією «Distillers». Дія заборони була відновлена у трохи видозміненій формі після того, як Палата лордів своїм рішенням від 18 липня 1973 р. задовольнила звернення Генерального прокурора [5].

У своїй заяві до Комісії, поданій 19 січня 1974 року, заявники стверджували, що судова заборона, видана Високим Судом і підтверджена Палатою Лордів, порушує статтю 10 ЄКПЛ [1]. Під час розгляду вони також зазначили, що існувала дискримінація, яка суперечить статті 14, оскільки подібні публікації в інших виданнях не були заборонені, а також існували відмінності у правилах, що застосовуються до парламенту при обговоренні судових справ, та в нормах про «неповагу до суду», що застосовуються до преси.

Справа не закінчилася на судовій забороні Палати лордів у 1973 році. У 1974 році «Sunday Times» звернулася до ЄСПЛ, стверджуючи, що рішення Палати лордів порушує п. 2 статті 10 ЄКПЛ 1950 року [1]. Пізніше стверджувалося, що рішення також порушило статтю 14 Конвенції через те, що подібні публікації в пресі не були обмежені, а також через різницю між правилами, що застосовуються в парламенті щодо коментування судових процесів, і правилами про неповагу до суду, що застосовуються до преси. ЄСПЛ виніс своє рішення 26 квітня 1979 року, підтримавши твердження газети «Sunday Times». Судове втручання не було «необхідним у демократичному суспільстві», оскільки «втручання... не відповідало достатньою мірою нагальній суспільній потребі, яка б переважала зацікавленість громадськості у здійсненні свободи слова в розумінні Конвенції» [1, пар. 67]. Тому Суд підсумував, що мало місце порушення статті 10 ЄКПЛ. ЄСПЛ також зазначив, що його нагляд не обмежується встановленням того, чи діяла держава розумно, ретельно і добросовісно; крім того, оскільки він повинен був оцінити «необхідність» судової заборони з точки зору саме Конвенції, стандарти англійського права не можуть слугувати критерієм для цього. Спираючись на факти справи, у світлі цих принципів, Суд дійшов висновку, визнавши, що втручання у свободу вираження поглядів переслідувало правомірну ціль, оскільки мало на меті забезпечити об'єктивне проведення судових процесів і забезпечити можливість компанії «Distillers» звертатися до суду. Такий підхід спрямований на забезпечення справедливого та рівного доступу до правосуддя. Хоча публікація

могла спровокувати відповіді, Суд не міг вирішити, чи була ця причина для судової заборони достатньою згідно з п. 2 статті 10 ЄКПЛ [1], не розглянувши всі супутні обставини. У зв'язку з цим Суд зазначив, що питання про початкову необхідність судової заборони було викликане тим фактом, що, коли вона була винесена в 1976 році, деякі дії, пов'язані з питанням недбалості, все ще залишалися невиконаними. ЄСПЛ підкреслив важливість принципу свободи вираження поглядів, який застосовується у сфері здійснення правосуддя так само як і в інших сферах для розвитку демократичного суспільства.

ЄСПЛ зазначив, що слово «закон» у виразі «передбачене законом» зачіпає не тільки статуту, а й неписане право. Суд постановив, що з виразу «передбачене законом» випливає дві вимоги, а саме «закон повинен бути доступним» та «норма не може вважатися «законом», поки вона не буде сформульована з достатнім ступенем точності, що дозволяє громадянину узгоджувати з нею свою поведінку і передбачати, в розумній щодо обставин міри, наслідків, які може спричинити та чи інша дія» [1, пар. 49]. Суд узагальнив, що залежно від обставин справи, заявники могли передбачити наслідки публікації зазначеної статті. Отже, хоча здійснювалося фактичне втручання у право заявників на свободу вираження поглядів, така дія була законною згідно з тлумаченням статті 10 ЄКПЛ [1].

У своєму висновку від 18 травня 1977 року Комісія визнала, що обмеження, накладені на свободу вираження поглядів заявників порушують статтю 10 Конвенції, так як обмеження виявилось непропорційним переслідуваній законній меті і не було необхідним у демократичному суспільстві для підтримки авторитету судової влади, тоді як порушення статті 14 в поєднанні

зі статтею 10 було відсутнє [1]. Однак, судове рішення було скасовано Судом апеляції, який вважав, що стаття містила докладний аналіз доказів проти «Distillers» і несла значний суспільний інтерес. Суд апеляції визнав, що стаття була фактично точною і не мала на меті завдати шкоди справедливому перебігу судового процесу [5]. Таким чином, вирішальним в цій справі був баланс між свободою преси та необхідністю забезпечення справедливості.

Дана справа відображає важливість правового захисту свободи преси та необхідність збереження можливості громадського обговорення справедливості та суспільних питань. Рішення суду підкреслило, що обмеження на свободу преси повинні бути належно обґрунтовані та враховувати інтереси справедливості та громадського інтересу.

Відповідно до всього вищезазначеного та аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, можна дійти висновку, що вживання лікарського седативного засобу талідоміду належить до категорії питань, що вимагають уважного регулювання та відповідальної діяльності з боку влади. Практика ЄСПЛ свідчить про те, що влади держав повинні вживати належні заходи для захисту громадського здоров'я та запобігання негативним наслідкам, пов'язаним із вживанням цього лікарського засобу, містить в собі контроль за виробництвом, розповсюдженням та використанням талідоміду, а також надання доступу до інформації про його потенційні ризики та надання підтримки та компенсації постраждалим особам. В цілому, практика ЄСПЛ ставить під сумнів правову базу та практику вживання талідоміду, закликаючи владу до вжиття ефективних заходів для забезпечення безпеки та захисту прав людини у контексті медичного застосування цього лікарського засобу.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.04.2024).
2. Талідомід – інструкція, склад, характеристики препарату | Хемотека. Хемотека, центр персоналізованої фармації. URL: <https://chemoteka.com.ua/ua/instructions/substance/205> (дата звернення: 12.04.2024).
3. Alcorn G. Thalidomide. The Guardian. 2015. URL: https://www.theguardian.com/society/2015/may/25/distillers-knew-risk-of-thalidomide-six-months-before-it-was-pulled-says-book?CMP=share_btn_url (date of access: 12.04.2024).
4. Benedetti J. Синдром Стівенса – Джонсона (ССД) і токсичний епідермальний некроліз (ТЕН) – Дерматологічні розлади – MSD Manual Professional Edition. MSD Manual Professional Edition. 2022. URL:

<https://www.msmanuals.com/uk/professional/dermatologic-disorders/hypersensitivity-and-reactive-skin-disorders/stevens-johnson-syndrome-sjs-and-toxic-epidermal-necrolysis-ten> (дата звернення: 12.04.2024).

5. Case THE SUNDAY TIMES v. THE UNITED KINGDOM, 26.04.1976 p. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>

6. Kim J. H., Scialli A. R. Thalidomide: The Tragedy of Birth Defects and the Effective Treatment of Disease. *Toxicological Sciences*. 2011. Vol. 122, no. 1. P. 1–6. URL: <https://doi.org/10.1093/toxsci/kfr088> (date of access: 24.04.2024).

7. Melchert M., List A. The thalidomide saga. *The International Journal of Biochemistry & Cell Biology*. 2007. Vol. 39, no. 7-8. P. 1489–1499. URL: <https://doi.org/10.1016/j.biocel.2007.01.022> (date of access: 12.04.2024).

8. Moro A., Invernizzi N. A tragédia da talidomida: a luta pelos direitos das vítimas e por melhor regulação de medicamentos. *História, Ciências, Saúde-Manguinhos*. 2017. Vol. 24, no. 3. P. 603–622. URL: <https://doi.org/10.1590/s0104-59702017000300004> (date of access: 24.04.2024).

9. National Center for Biotechnology Information. PubChem Compound Summary for CID 5426, Thalidomide. URL: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/Thalidomide>. (date of access: 12.04.2024).

10. Radomsky C. L., Levine N. THALIDOMIDE. *Dermatologic Clinics*. 2001. Vol. 19, no. 1. P. 87–103. URL: [https://doi.org/10.1016/s0733-8635\(05\)70232-1](https://doi.org/10.1016/s0733-8635(05)70232-1) (date of access: 12.04.2024).

11. Thalidomide. Macmillan Cancer Support. The UK's leading cancer care charity. London, 2021. P. 1–13. URL: <https://www.macmillan.org.uk/dfsmedia/1a6f23537f7f4519bb0cf14c45b2a629/9770-10061/ukrainian-thalidomide> (date of access: 12.04.2024).

12. Thalidomide. Science Museum. 2019. URL: <https://www.sciencemuseum.org.uk/objects-and-stories/medicine/thalidomide> (date of access: 24.04.2024).

References

1. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod, Konventsiia Rady Yevropy [European Convention on Human Rights] (2021). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

2. Talidomid – instruktsiia, sklad, kharakterystyky preparatu | Khemoteka. (n.d.). Khemoteka, tsentr personalizovanoi farmatsii. Retrieved from: <https://chemoteka.com.ua/ua/instructions/substance/205> [in Ukrainian].

3. Alcorn, G. (2015). Thalidomide. *The Guardian*. Retrieved from: https://www.theguardian.com/society/2015/may/25/distillers-knew-risk-of-thalidomide-six-months-before-it-was-pulled-says-book?CMP=share_btn_url [in English].

4. Benedetti, J. (2022). Syndrom Stivensa – Dzhonsona (SSD) i toksychnyi epidermalnyi nekroliz (TEN) – Dermatohichni rozlady – MSD Manual Professional Edition. MSD Manual Professional Edition. Retrieved from: <https://www.msmanuals.com/uk/professional/dermatologic-disorders/hypersensitivity-and-reactive-skin-disorders/stevens-johnson-syndrome-sjs-and-toxic-epidermal-necrolysis-ten> [in English].

5. Case THE SUNDAY TIMES v. THE UNITED KINGDOM, (1976). HUDOC – European Court of Human Rights. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584> [in English].

6. Kim, J. H., & Scialli, A. R. (2011). Thalidomide: The Tragedy of Birth Defects and the Effective Treatment of Disease. *Toxicological Sciences*, 122(1), 1–6. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/toxsci/kfr088> [in English].

7. Melchert, M., & List, A. (2007). The thalidomide saga. *The International Journal of Biochemistry & Cell Biology*, 39 (7–8), 1489–1499. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.biocel.2007.01.022> [in English].

8. Moro, A., & Invernizzi, N. (2017). A tragédia da talidomida: a luta pelos direitos das vítimas e por melhor regulação de medicamentos. *História, Ciências, Saúde-Manguinhos*, 24 (3), 603–622. Retrieved from: <https://doi.org/10.1590/s0104-59702017000300004> [in Portuguese].

9. National Center for Biotechnology Information (2024). PubChem Compound Summary for CID 5426, Thalidomide. Retrieved from: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/Thalidomide> [in English].

10. Radomsky, C. L., & Levine, N. (2001b). THALIDOMIDE. *Dermatologic Clinics*, 19 (1), 87–103. Retrieved from: [https://doi.org/10.1016/s0733-8635\(05\)70232-1](https://doi.org/10.1016/s0733-8635(05)70232-1) [in English].

11. Thalidomide. Macmillan Cancer Support. (2021). The UK's leading cancer care charity, 1–Retrieved from: <https://www.macmillan.org.uk/dfsmedia/1a6f23537f7f4519bb0cf14c45b2a629/9770-10061/ukrainian-thalidomide> [in Ukrainian].

12. Thalidomide. (2019). Science Museum. Retrieved from: <https://www.sciencemuseum.org.uk/objects-and-stories/medicine/thalidomide> [in English].

УДК 372.8:811.161.2

DOI 10.32782/cuj-2024-2-14

Чорноус Оксана В'ячеславівна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-8770-8869

**ОПАНУВАННЯ ФАХОВОЇ МОВИ
НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУДОВИХ РІШЕНЬ**

У статті досліджено переваги та напрями використання текстів судових рішень у процесі навчання майбутніх працівників правоохоронних органів української фахової мови. Увагу до обраної теми вмотивовано потребою продовжити вдосконалення знань та умінь здобувачів вищої освіти з фахової мови, а також урізноманітнити арсенал викладача фаховими текстами, що обмежено досліджувалися в аспекті їх мовних засобів та мовного оформлення. Визначено, що саме ці юридичні тексти мають значний потенціал через їхню доступність для опрацювання викладачем та здобувачами, а також автентичний характер, що своєю чергою уможливіє ефективну роботу з неадаптованим текстом та змістом. Наголошено на наявності широкого спектру форм як ще одній перевазі, адже це надає змогу викладачеві обирати необхідний матеріал для проведення різних лінгвістичних спостережень. Також у науковій розвідці схарактеризовано основні напрями використання текстів судових рішень. Насамперед їхню ефективність окреслено під час опанування стилістики, зокрема домінуючих ознак офіційно-ділового стилю та його мовних засобів, а також акцентовано на доцільності лінгвістичного спостереження за канцеляризмами, мовними штампами, кліше, властивими текстам юридичного підстилю. Крім того, простежено специфіку використання судових рішень для вдосконалення орфографічної грамотності здобувачів, розширення їхніх знань щодо типових аббревіатур. Продемонстровано можливості застосування текстів судових рішень у процесі вивчення лексичного масиву фаху, зокрема їх широкий потенціал для студіювання професійної термінології. Звернуто увагу на необхідність редагування лексичних порушень та наявність вірогідних технічних огрехів у текстах судових рішень. Теоретичні положення проілюстровано найбільш типовими прикладами, дібраними з текстів судових рішень, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Ключові слова: фахова мова, юридичний текст, судові рішення, мовні норми, лінгвістичне спостереження.

Chornous O. V. Using court decisions in professional language learning

The article investigates the advantages and possibilities of using texts of court decisions in the process of teaching Ukrainian professional language to prospective law enforcement officers. Attention to the chosen topic is motivated by the need to continue improving the knowledge and skills of applicants for higher education in professional language, as well as to diversify the teacher's arsenal with professional texts, which have been limitedly studied in the aspect of their language. It is determined that these particular legal texts have significant potential because of their accessibility for processing by the teacher and applicants, as well as their authentic nature, which in turn allows for effective work with non-adapted text and content. The availability of a wide range of forms is noted as another advantage, because it allows the teacher to select the necessary material for various linguistic observations. Also, the main areas of using texts of court decisions are characterized in the scientific exploration. First of all, their effectiveness is outlined in mastering stylistics, in particular, the dominant features of the official business style and its linguistic means, as well as emphasized on the expediency of linguistic observation of clericalisms, language stamps, clichés peculiar to the texts of the legal substyle. In addition, the specifics of using court decisions to improve the spelling literacy of applicants, to expand their knowledge of typical abbreviations are traced. The possibilities of using the texts of court decisions in the process of studying the lexical array of the specialty are demonstrated, in particular, their wide potential for studying professional terminology. Attention is paid to the necessity of editing lexical mistakes and technical errors in the texts of court decisions. Theoretical concepts are illustrated by the most typical examples selected from the texts of court decisions posted in the Unified State Register of Court Decisions.

Key words: professional language, legal text, court decisions, language norms, linguistic observation.

Вступ. Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1] визначено, що особи рядового, сержантського й старшинського складу так само, як начальницького (середнього і вищого) складу Національної поліції зобов'язані воло-

діти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. Це означає, що нинішні поліцейські повинні мати високий рівень мовної освіченості та вільно послуговуватися особливим функціональним різновидом мови, орієнтованим на професійну сферу діяльності, тобто фаховою мовою. Наразі така спеціалізована підготовка здійснюється закладами вищої освіти в межах навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування», однак, зважаючи на широке коло тем, що пропонуються для опанування, у поєднанні з відсутнім скороченням обсягу годин на вивчення, запит на вдосконалення мовних навичок серед здобувачів та здобувачок лишається стабільно високим. У цій ситуації одним із найбільш ефективних способів задовольнити потреби майбутніх фахівців є широке залучення фахових текстів як важливого інструменту комунікації в обраній галузі. Зацікавлення обраним аспектом зумовлено передусім тим, що фахова мова не існує як самостійна форма прояву мови, натомість актуалізується у фахових текстах [2]: саме в цьому мовленнєвому масиві мовні одиниці фахової мови розкривають усі свої властивості та ознаки [3, с. 1]. Керуючись такими міркуваннями, для аналізу з-поміж усього багатоманіття мовного матеріалу обираємо тексти судових рішень, які, на нашу думку, можуть бути успішно використані в процесі мовної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів. Умотивовуючи актуальність обраної теми, також зауважимо, що використання судових рішень в освітньому процесі не є новацією, однак здебільшого вони є предметом розгляду таких дисциплін, як «Судові та правоохоронні органи», «Цивільний процес», «Судоустрій України», «Адвокатура України» тощо, натомість під час вивчення української фахової мови їх використання недостатнє.

Метою цього дослідження є аналіз переваг та напрямів використання текстів судових рішень у процесі навчання майбутніх працівників правоохоронних органів української фахової мови.

Матеріали та методи. У запропонованій роботі послуговуємося описовим методом

для планомірної інвентаризації аспектів, у яких можливим є використання судових рішень, їх інтерпретації та узагальнення; методом лінгвістичного спостереження для аналізу конкретного мовного матеріалу в текстах судових рішень; методом термінологічного аналізу для уточнення змісту ключових понять. Джерелом ілюстративного матеріалу послуговували судові рішення, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень (<https://reyestr.court.gov.ua/>). Кожен із прикладів супроводжується реєстраційним номером судового рішення для його надійної ідентифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій розвідці спираємося на розуміння фахового тексту, запропоноване І. Павлюк у результаті ґрунтовного аналізу низки публікацій з теорії фахового тексту. Дослідниця зауважує, що в його основі лежить «фахова комунікація у певній сфері діяльності з позиції прагматичного орієнтування, яка включає текстуальні ознаки, так само, як лексичні, семантичні та синтаксичні особливості» [4, с. 165]. Звертаємося також до поняття юридичного тексту, докладно опрацьованого І. Царьовою. Науковиця акцентує на тому, що наразі пошуки більш точного формулювання ще тривають, але з урахуванням ґрунтовних напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників його можна визначити як «повідомлення, інтерактивне явище, вияв правової інформації, об'єктивованій в зміст офіційного письмового документа, і містить модальний характер, прагматичну установку, що дають підстави досліджувати його особливості через різні типи лексичного, граматичного та логічного зв'язків» [3, с. 133]. Глибшому розумінню можливостей використання автентичного юридичного тексту в освітній діяльності сприяє наукова розвідка «Legal English and Adapted Legal Texts», у якій автори наводять джерела таких текстів, дають рекомендації щодо організації роботи з ними [5, с. 58–62]. Значущими також вважаємо посібники з написання судових рішень, укладені на допомогу суддям. Вони містять рекомендації зі стилістики судового рішення, які слугують додатковим орієнтиром щодо спе-

цифіки цього різновиду фахових текстів. Ці та інші наукові праці з різних аспектів викладання української мови професійного спрямування (В. Борисенко, О. Гридчук, І. Козинець, В. Михайлик, В. Підгурська, С. Товкайло, Н. Шульжук та ін.), специфіки юридичного тексту (І. Зоренко, І. Клименко, С. Кость, А. Ляшук, О. Наконечна та ін.), особливостей підготовки судових рішень (Ю. Кернякевич-Танасійчук) створюють підґрунтя для нашого дослідження, але водночас є лише дотичними до нього.

Результати. Однією з істотних переваг саме текстів судових рішень вважаємо їх доступність: відповідно до п. 1 ст. 4 Закону України «Про доступ до судових рішень» [6] судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному вебпорталі судової влади України. Користувачі можуть здійснювати пошук, перегляд, копіювання та роздрукування судових рішень або їхніх частин. Вільний доступ до цих юридичних текстів дає можливість викладачеві частіше пропонувати здобувачам незайомі їм тексти для опрацювання, у такий спосіб забезпечуючи їх щораз новим матеріалом для практикування. До того ж, для опанування фахової мови в такому разі залучаються автентичні матеріали, які дають змогу здобувачам контактувати з неадаптованою мовою та змістом. Їх використання допомагає не лише значно спростити та пришвидшити процес формування загальних навичок здобувачів, а й посилює їхню впевненість щодо вже реальних ситуацій [5, с. 59]. До переваг організаційного плану уналежнюємо також змогу обирати різні форми судових рішень для лінгвістичного спостереження: вироки, постанови, судові накази, рішення, ухвали. Кожна з них має свою специфіку, що може бути виявлена шляхом порівняльного аналізу.

З метою підвищення рівня пізнавальної активності, розвитку інтелектуальних здібностей здобувачів доцільно ширше застосовувати науково-дослідницький підхід, який уможливує розвиток їхніх умінь аналізувати мовні явища, застосовувати теоретичні знання на практиці, а також використовувати загально-

наукові та власне лінгвістичні методи. У цьому аспекті судові рішення можуть послугувати цінним матеріалом для вдосконалення стилістичних умінь, що лежать в основі формування мовно-комунікативної компетентності. Так, опрацьовуючи судові рішення, здобувачі можуть ґрунтовніше опанувати домінуючі стилістичні ознаки й типові мовні засоби офіційно-ділового стилю, зокрема простежити стандартизованість (сталі звороти), однотипність виразів, вживання спеціальної термінології, наявність канцеляризмів, відсутність яскраво вираженої емоційно забарвленої лексики тощо [7]. При цьому важливо зосередити увагу на фундаментальному для стилістики понятті стилістичної норми, а також навчити їх виявляти анормативи й визначати їхні різновиди [8, с. 51]. Для реалізації означеної мети найбільш ефективними вважаємо завдання, що передбачають аналіз випадків функціонування стилістично несумісних слів. Нескладні дослідження доцільно проводити на матеріалі вироків у кримінальних справах, які містять виклад позиції відповідача, пояснення осіб, що беруть участь у справі, та інші докази, досліджені судом: «Він захотів випити спиртного, однак грошей на випивку в нього не було» (рішення № 82037745); «...о 8 год. зранку зайшов до сусіда ОСОБА_74 у магазин по водичку, однак не повідомив його про те, що в нього вдома мертвий ОСОБА_6, тобто він вказаний факт скривав» (рішення № 117699485); «Коли ОСОБА_2 перебуває у стані алкогольного сп'яніння то верзе якісь нісенітниці» (рішення № 24528055). У пропорованих фрагментах здобувачі можуть упевнено розпізнати стилістично марковані лексеми, уживання яких є нетиповим для офіційно-ділового стилю, та запропонувати більш доречні відповідники.

У процесі опанування фахової мови доцільно поглиблювати знання здобувачів про функціонування основних мовних засобів офіційно-ділового стилю – канцеляризмів, кліше та мовних штампів. Перші традиційно дефінують як слова, стійкі словосполучення, конструкції, властиві означеному вище стилю, зокрема його юридичному підстилю; до кліше уналежнюють стандартні звороти,

регулярно повторювані в певних контекстах, а штампами називають типові, зручні для певних ситуацій формулювання [9, с. 345, с. 353]. Саме ці специфічні мовні одиниці надають текстам судових рішень нейтрального та шаблонного звучання. Наведемо приклади таких конструкцій: на підставі викладеного та керуючись ст. 371; усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій; керуючись корисливим мотивом; як передбачено ст. 65 КК України тощо; як встановлено у судовому засіданні; за таких обставин; суд дійшов до переконання; з урахуванням обставин тощо (рішення № 92508146).

Умотивованим є також використання фрагментів судових рішень під час студіювання понять літературної та національної мови. Зокрема їх можна залучити як ілюстративний матеріал до діалектної лексики: «Коли у нього поліцейський запитав хто телефонував до поліції, він відповів «газда» (рішення № 98777105); «...та в цей момент до них підбіг ОСОБА_9 вони почали штовхатися, внаслідок чого ОСОБА_5 вдарив її чоловіка дерев'яним дринном» (рішення № 111966072). Оскільки діалектизми вживаються в окремих говорах або наріччях й обмежені певною територією, здобувачам варто запропонувати скористатися відповідними лексикографічними джерелами для тлумачення значення виявлених місцевих назв: газда – діал. господар [10, с. 12], дрин – діал. палиця [11, с. 28]. При цьому необхідно звернути їхню увагу на те, що важливо уникати діалектів та жаргонізмів, крім випадків цитування матеріалів справи [12, с. 15].

Тексти судових рішень також можуть бути використані для підвищення орфографічної грамотності – складника загальної мовної культури, що формується в результаті вивчення теорії, свідомого засвоєння правописних правил і виконання системи тренувальних вправ [13, с. 176]. Однією з провідних причин анормативів вважається відсутність орфографічної пильності або її слабка сформованість [14], яка полягає в умінні швидко розпізнавати в тексті орфограми, а також виявляти порушення норми. Проілюструємо фрагментом тексту судового рішення, хоча й не виключаємо вірогідність технічного огріху: «Вона

проживає зі своєю родиною разом з матір'ю – ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_1», «...після подання даного позову до суду вона в зв'язку з укладанням шлюбу з ОСОБА_3 змінила прізвище...» (рішення № 17979230). Принагідно зауважимо, що в текстах судових рішень, попри значну роботу суддів в аспекті підвищення якості мовного оформлення текстів, спорадично трапляються різнопланові орфографічні анормативи, що потребують відповідного редагування: під'їжаючи, вткунув, неменше, в зв'язку (рішення № 111966072).

За спостереженням дослідників, найскладнішим у використанні автентичних юридичних текстів є розроблення завдань, оскільки оригінальні матеріали не призначені для навчання [5, с. 59]. Водночас саме вони можуть допомогти розширити знання здобувачів про ті мовні факти, що лише побіжно розглядаються під час занять. Так, судові рішення слугують важливим джерелом для лінгвістичного спостереження над типовими скороченнями: КПК України, КК України, КАС України, КУПАП, ПДР України, ЦК України, ЖК України, ЦПК України тощо. У зв'язку з цим можна додатково запропонувати для ознайомлення Постанову ККС Верховного Суду в справі № 199/6058/18, у якій означено, що чинний Український правопис дозволяє вживати скорочені назви (аббревіатури), а Державним стандартом України скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі (ДСТУ) визначені вимоги та правила скорочення (рішення № 91722813). Крім того, до цих матеріалів варто звертатися в разі відпрацювання навичок правильного покликання на нормативно-правові акти: відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України, згідно з вимогами п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України тощо.

Найбільш продуктивними тексти судових рішень є в аспекті вивчення лексичного масиву фаху. Насамперед увага має бути зосереджена на правничій термінології. Викладач може використовувати цілий спектр вправ та завдань для студіювання походження (питомі та запозичені), семантики (однозначні та багатозначні), системних зв'язків (родо-видові, синонімічні, антонімічні), граматичної структури (прості й складені), способів творення

(афіксація, словоскладання, змішаний тощо) виявлених термінів [15, с. 120–123]. Ще одним важливим параметром для спостереження вважається функційний. Так, здобувачам може бути запропоновано скласифікувати терміни за сферами вживання: тільки в юриспруденції чи в загальному вжитку тощо. Також судові рішення можуть послугувати матеріалом для редагування багатьох лексичних аномативів: росіянізмів, тавтології, плеоназмів, уживання слів у невластивих значеннях.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу констатувати, що тексти судових рішень мають низку переваг (доступність, автентичність, широкий спектр форм) та можуть ефективно застосовуватися під час опанування тем зі стилістики, орфографії, лексикології. Водночас можливості судових рішень не вичерпуються означеними вище аспектами: надалі доцільно зосередити увагу на граматичному рівні мови, а також пунктуації.

Література

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
2. Schmidt W. Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen. *Sprachpflege*. 1969. Vol. 18. No. 1. S. 10–20.
3. Павлюк І.Б. Фахова комунікація, фаховий текст та його типи. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Сер. Філологічні науки (мовознавство)*. 2019. № 12. С. 165–169.
4. Царьова І. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монографія. Дніпро, 2020. 446 с.
5. Liuolienė A., Metiūnienė R. Legal English and Adapted Legal Texts. *Santalka*. 2012. Vol. 20. P. 56–64.
6. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 грудня 2005 року № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
7. Макович Х.Я., Вербицька Л.О., Капітан Н.О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.
8. Попович А. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти : монографія. Кам'янець-Подільський, 2018. 376 с.
9. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ, 2007. 360 с.
10. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970–1980. Том 2. 1971. 550 с.
11. Сизько А.Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. Дніпропетровськ, 1990. 100 с.
12. Написання судових рішень. Посібник для суддів / Р. Хофер, Н. Нетесайм. Київ, 2010. 55 с.
13. Хома О.М. Формування орфографічних умінь на уроках української мови в початковій школі. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 3 (11). С. 270–279.
14. Добрицька О. Орфографічна компетентність як складова мовної компетентності учня. URL: <http://surl.li/rlspw> (дата звернення: 05.04.2024).
15. Шеремета Н. Правничі термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Проблеми української термінології*. 2013. № 765. С. 120–123.

References

1. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi (2019). № 2704-VIII. (Accessed 25 April 2019) [On Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language dated April 25, 2019 No. 2704-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].
2. Schmidt, W. (1969). Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen [Character and social significance of specialised languages]. *Sprachpflege – Language maintenance*. 18. No. 1. S. 10–20 [in German].
3. Pavliuk, I.B. (2019). Fakhova komunikatsiia, fakhovyi tekst ta yoho typu [LSP communication, LSP texts and their types]. *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Ser. Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Philology (Linguistics)*. № 12. S. 165–169 [in Ukrainian].
4. Tsareva, I. (2020). *Suchasnyi ukrainskyi yurydychnyi tekst: leksyko-deryvatsiina struktura [Present day Ukrainian law text: lexico-derivational structure]*. Dnipro. 446 s. [in Ukrainian]
5. Liuolienė, A., & Metiūnienė, R. (2020). Legal English and Adapted Legal Texts. *Santalka*. Vol. 20. P. 56–64 [in English],

6. Pro dostup do sudovykh rishen (2006). № 3262-IV. (Accessed 22 December 2006) [On Access to Court Decisions dated December 22, 2006 No. 3262-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> [in Ukrainian].
7. Makovych, Kh.Ya., Verbytska, L.O., & Kapitan, N.O. (2016). *Slovnyk terminiv i poniat z rytoryky [Dictionary of Terms and Concepts in Rhetoric]*. Lviv. 140 s. [in Ukrainian]
8. Popovych, A. (2018). *Metodyka navchannia stylistyky maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury v zakladakh vyshchoi osvity [Methods of teaching stylistics to future teachers of Ukrainian language and literature in higher education institutions]*. Kamianets-Podilskyi. 376 s. [in Ukrainian].
9. Matsko, L.I., & Kravets, L.V. (2007). *Kultura ukrainskoi fakhovoi movy [Culture of the Ukrainian professional language]*. Kyiv. 360 s. [in Ukrainian].
10. Bilodid, I.K. (Ed.). (1971). *Slovnyk ukrainskoi movy v II tomakh [Dictionary of the Ukrainian language in II volumes]*. Kyiv. T. 2. 550 s. [in Ukrainian].
11. Syzko, A.T. (1990). *Slovnyk dialektnoi leksyky hovirok sil pvidenno-skhidnoi Poltavshchyny [Dictionary of dialectal vocabulary of the villages of the south-eastern Poltava region]*. Dnipropetrovsk. 100 s. [in Ukrainian].
12. Khofer, R., & Netesaim, N. (Eds.). (2010). *Napysання sudovykh rishen. Posibnyk dlia suddiv [Writing judgements. A gaid for judges]*. Kyiv. 55 s. [in Ukrainian].
13. Khoma, O.M. (2015). Formuvannya orfohrafichnykh umin na urokakh ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli [Formation of spelling skills at Ukrainian language lessons in primary school]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educational discourse*. № 3 (11). S. 270–279 [in Ukrainian].
14. Dobrytska, O. Orfohrafichna kompetentnist yak skladova movnoi kompetentnosti uchnia [Spelling competence as a component of a student's language competence]. Retrieved from <http://surl.li/rlspw> [in Ukrainian].
15. Sheremeta, N. (2013). Pravnycha terminolohiia ukrainskoi movy ta protsesy tvorennia [Legal terminology of the Ukrainian language and processes of creation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Ser. Problemy ukrainskoi terminolohii – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Problems of Ukrainian terminology*. № 765. S. 120–123 [in Ukrainian].

Наукове видання

**Центральноукраїнський вісник права
та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 2 (6), 2024

Issue 2 (6), 2024

Коректор І. М. Чудеснова

Комп'ютерне верстання М. С. Михальченко

Підписано до друку 27.06.2024 р.

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13,02. Зам. № 0724/506

Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.